This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

880
B82

A 468771

880
B82

31

Leipzig

Centralan 14

Brandstaetter, De notionum
ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ et ΣΟΦΙΣΤΗΣ usurpatione

1837
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

880
B82

DE NOTIONUM
ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ET ΣΟΦΙΣΤΗΣ
USU RHETORICO

QUAM

DISSERTATIONEM INAUGURALEM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB AMPLISSIMO

PHILOSOPHORUM ORDINE LIPSIENSI

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

CAROLUS BRANDSTAETTER
OBERNITZSCHCENSIS

LIPSIAE
TYPIS HIRSCHFELDIANIS
MDCCCXCIII

Haec commentatio exstat etiam in stud. Lips. vol. XV.

IUSTO HERMANNO LIPSIO

SACRUM

154296

DE NOTIONUM
ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ET ΣΟΦΙΣΤΗΣ
USU RHETORICO

SCRIPSIT

CAROLUS BRANDSTAETTER.

Quicunque ad legendos seu tractandos rhetorum veterum libros adverterit animum, non mediocriter, puto, desiderabit subsidia lexici technologici. Quod cum pace velim dictum Ernestii, cuius manes succensere mihi non spero, utpote qui ipse libere profiteatur in fine praefationis lexici techn. Gr. rhet. p. XXIII: 'Quos mihi libelli iudices fingo et opto, scient, quantas hoc genus literarum difficultates habeat; intelligent, cum talis libelli summa perfectio ab infinito propemodum lectionis observationisque labore pendeat, quam humanum sit, quaedam non observare, omnia legere non posse'. Post hoc biennium centesimum vitae explebit Ernestii liber annum — progeniem adhuc non habet. Verum tamen viam ipse vir doctus digito monstrat, qua locupletiorem et erroribus liberiorem thesaurum parare possimus, videlicet 'diligentius legendo, observando diligentius'. Hoc igitur in votis, ut plures, quam adhuc ausi sunt, aggrediantur rhetoricorum scriptorum reliquias iisque, quae alii praestiterunt, subsidiis instructi peculiarem singulis terminis arte et via tractandis operam navent.

Ipse igitur pro mea parte conatus sum satisfacere his votis, cum pauca quaedam artis vocabula suscepi persequenda per totum rhetoricae ambitum — id enim primarium est, simodo fructuosum studium esse nostrum cupimus; nisi enim totum tenemus, non licet recte iudicare de partibus. At si paucae sunt, quas illustrabimus voces, eo maioris mihi visae sunt momenti, notiones dico *πολιτικός, σοφιστής, σοφιστικός.*

Sunt enim in numero earum vocum technicarum, quae ut non facile brevi demonstratione adumbrantur, ita accurata tractatione imprimis indigent, quoniam cum tota rhetorica doctrina, praecipue cum artis et definitionibus et partitionibus tam artam habent rationem, ut non paucorum locorum interpretatio ex harum potissimum notionum definitione pendeat; tantamque dubitandi praebuerunt materiam, ut non nulli, iique vel novissimis temporibus, verum horum vocabulorum sensum non sint assecuti.

Atque hac provincia ita studebimus fungi, ut temporum ratione habita quo quaeque significatio modo ex etyma vocis vi orta sit demonstremus. Illud enim iure postulamus non solum a quovis linguae thesauro, sed vel maxime ab huius generis commentatione, ut interpretando et observando origo quasi et progressus vocabuli ad temporum ordinem quam accuratissime enucleentur et quo vinculo singulae significationes inter se coniunctae sint, ad artis logicae leges inquiratur.[1])

Quibus praemissis aggrediamur notionem *πολιτικός*.

1) Cf. Reisig, Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft, ed. Fr. Haase, Leipz. 1839 p. 286.

CAPUT I.

De notione vocis πολιτικός.

Scripsit de notione vocis πολιτικὸς primus, quantum inveni, Cresollius e societate Iesu Armoricus in theatri rhet. l. I c. 3 (a. 1620), ita tamen, ut paucis pagellis 'quis esset πολιτικὸς quidque πολιτικὸς a sophista et praestantissimo dicendi artifice dissentiret' non tam diligenter tractaret, sed potius neque auctoribus neque temporibus disiunctis leviter tangeret.

Post eum aliquid suppeditant Langbaenius (a. 1638) et Tan. Faber (a. 1663) in adnotationibus ad Ps. Longini περὶ ὕψους libri c. I factis, quorum utriusque verba in eiusdem libelli editione iteravit paucis de suo additis Iac. Tollius (a. 1694); Fabri adnotationem repetiit etiam Schaefer in apparatu Dionysii Hal. de comp. v. libro adiecto p. 6 (a. 1808). Quae Morus textui Ps. Long. c. XXXIV subiecit (a. 1769), paulo remotiora sunt a nostro instituto.

Tum aliquanto subtilius, sed ne is quidem ad rei integram cognitionem satis accommodate, de voce πολιτικὸς disseruit Io. Christ. Ernesti in lex. techn. Gr. rhet. p. 278 sqq., qui 'ut aliis locis congerendis supersedere possit,' nescio quomodo nos ablegat ad Cresollii inopias potius quam copias. Ernestii verba maximam partem nunc transierunt in Stephani thesaurum s. v. Pauci alii suo loco nobis erunt commemorandi.

Ex viris doctis recentioris aetatis nemo, quod sciam, hac de re subtilius inquisivit, nisi quod H. Baumgart (Ael. Ari-

stides als Repr. d. soph. Rhet. des II. Jahrh. d. Kaiserz. 1874), Ric. Volkmannus (Die Rhet. der Griechen u. Römer[2] 1885; et in Hdb. d. Altert.-wissensch. Iw. Mülleri[1] II 455 sqq.[1])), Blassius (Die att. Beredsamkeit[2] II p. 107 et 383), quem intellegerent *πολιτικὸν λόγον* non potuerunt non declarare strictim. Iam vides ipsorum veterum libros unum nobis relinqui fontem.

Initium censurae nostrae faciamus ab Isocrate, qui quo sensu notione *πολιτικὸς λόγος* — hac enim locutione plerumque hoc adiectivum adhibet proprieque id genus orationum, cui ipse indulget cuiusque disciplina valde gloriatur, ita appellat — utatur propterea non facile est ad demonstrandum, quia solidis rhetoricae artis formis nondum usitatis orationum genera his temporibus non clare distinguuntur ipsiusque insuper Isocratis *συντάγματα* suum sibi proprium locum vindicant. Exaremus igitur primum ea, quae Isocrates praebet, exempla, ut de sensu postmodo disputemus:

Or. XV 46 legimus: *προῄρηνται γράφειν λόγους οὐ περὶ τῶν ὑμετέρων συμβολαίων, ἀλλ' Ἑλληνικοὺς καὶ πολιτικούς, οὓς ἅπαντες ἂν φήσειαν ὁμοιοτέρους εἶναι τοῖς μετὰ μουσικῆς καὶ ῥυθμῶν πεποιημένοις ἢ τοῖς ἐν δικαστηρίῳ λεγομένοις.*

Ibid. § 260: *ἵνα καὶ τοῦτο ποιήσω φανερόν, ὅτι περὶ τοὺς πολιτικοὺς λόγους ἡμεῖς ὄντες, οὓς ἐκεῖνοί* (scil. *οἱ περὶ τὰς ἔριδας σπουδάζοντες*) *φασιν εἶναι φιλαπεχθήμονας, πολὺ πραότεροι τυγχάνομεν αὐτῶν ὄντες.* — II 51: *καί φασιν οἱ μὲν διὰ τῶν ἐριστικῶν λόγων, οἱ δὲ διὰ τῶν πολιτικῶν, οἱ δὲ δι' ἄλλων τινῶν φρονιμωτέρους ἔσεσθαι τοὺς αὐτοῖς πλησιάζοντας.* In or. XIII 21 cum dicit: *οὐ μὴν ἀλλὰ συμπαρακελεύσασθαί γε καὶ συνασκῆσαι μάλιστ' ἂν οἶμαι τὴν τῶν λόγων τῶν πολιτικῶν ἐπιμέλειαν*, suas ipsius orationes notat ad *ἐπιείκειαν* potius quam *ῥητορικὴν* utiles cumque reipublicae arte coniunctas; quibus — totum genus si spectas, non praestantiam — pares sunt, quas hisce verbis notat ibid.

---

1) Ubi hunc librum laudo, paginas prioris editionis notavi; altera editio (a. 1890) eadem praebet.

§ 9: *οὐ μόνον δὲ τούτοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς τοὺς πολιτικοὺς λόγους ὑπισχνουμένοις ἄξιον ἐπιτιμῆσαι.*[1])

Intellegimus ex his exemplis primum *τοὺς πολιτικοὺς λόγους* ab Isocrate opponi *τοῖς περὶ τῶν ἰδίων συμβολαίων*, i. e. iudicialibus (XV 46), quae oppositio voce *πολιτικὸς* non adhibita iterum occurrit or. XV 3, 276, XII 11, deinde disiunctionem fieri inter *πολιτικοὺς λόγους* et *ἐριστικούς* (XV 260, II 51, XIII 9, 21). Iam vero quia hinc nondum certum de vi huius adiectivi iudicium facere licet, videndum est, qua ratione ipse Isocrates circumscribat notionem *πολιτικοῦ λόγου*. Neque exiguam indiciorum copiam praebet, ut quid proprium sit huius notionis, quid adventicium, certo possimus disiungere. Iam enumeremus, quae imprimis apta videntur: Or. XII 11 dicit Isocrates: *ἐπὶ τὸ φιλοσοφεῖν καὶ πονεῖν καὶ γράφειν, ἃ διανοηθείην, κατέφυγον, οὐ περὶ μικρῶν τὴν προαίρεσιν ποιούμενος οὐδὲ περὶ τῶν ἰδίων συμβολαίων οὐδὲ περὶ ὧν ἄλλοι τινὲς ληροῦσιν, ἀλλὰ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ βασιλικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων.* ibid. § 2: (*τοὺς δικανικοὺς λόγους ἐάσας*) *ἐπραγματευόμην τοὺς περὶ τῶν συμφερόντων τῇ πόλει καὶ τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι συμβουλεύοντας.* X 5: *οὓς ἐχρῆν περὶ τὰς πράξεις, ἐν αἷς πολιτευόμεθα, τοὺς συνόντας παιδεύειν.* III 10: *ἡγοῦμαι μάλιστα πρέποντας ἐμοὶ τοὺς περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ περὶ τῶν πολιτειῶν παραινοῦντας* (cf. XV 85. 321). XV 258: *τινὲς βλασφημοῦσι περὶ τῶν λόγων τῶν κοινῶν καὶ τῶν χρησίμων.* ibid. 276: *οὐκ ἔστιν ὅπως ποιήσεται τὰς ὑποθέσεις ἀδίκους ἢ μικρὰς ἢ περὶ τῶν ἰδίων συμβολαίων, ἀλλὰ μεγάλας καὶ καλὰς καὶ φιλανθρώπους καὶ περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων.* V 10: *νομίσας οὐδέποτ᾽ ἂν εὑρεθῆναι καλλίω ταύτης ὑπόθεσιν οὐδὲ κοινοτέραν οὐδὲ μᾶλλον ἅπασιν ἡμῖν συμφέρουσαν.* IV 189: *τοῖς μεγάλ᾽ ὑπισχνουμένοις οὐ πρέπει περὶ μικρὰ διατρίβειν οὐδὲ τοιαῦτα λέγειν, ἐξ ὧν ὁ βίος μηδὲν ἐπιδώσει τῶν πεισθέντων.* Ex epistulis (quae si non sunt Isocratis, certe eum, cui debentur, Isocratis sententiam prorsus expressisse concedendum est) duos adiungam locos:

1) *πολιτικοῦ λόγου* commemoratio, quae est or. XV 77, a rhetorico usu remotior est.

ep. IX 7: *μὴ τοὺς ἡδίστους τοῖς ἀκούουσιν, ἀλλ' ἐξ ὧν ὠφελήσουσι καὶ τὰς πόλεις τὰς ἑαυτῶν καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας*, et ep. V 4: *προαιρεῖσθαι δὲ τὴν παιδείαν τὴν περὶ τοὺς λόγους, οἷς χρώμεθα περὶ τὰς πράξεις τὰς προσπιπτούσας καθ' ἑκάστην τὴν ἡμέραν καὶ μεθ' ὧν βουλευόμεθα περὶ τῶν κοινῶν*.

Itaque ex omnibus, quos congessimus, locis apparet earum, quas Isocrates significat, orationum proprium esse et commune, quod spectant ad communem civitatis sive totius Graeciae utilitatem[1]; atque id potissimum inesse puto adiectivo *πολιτικὸς*, quale quidem exstat apud Isocratem.

Vertemus igitur, nostratium lingua si licet uti, „*gemeinnützig*“, quod multo accuratius usui Isocrateo respondere mihi videtur, quam, quod Latine non substituere non possumus, vocabulum 'civilis'. Ac ne nostrum quidem, quod est „*politische Rede*“ vel „*Staatsrede*“, sententiae ubique satisfacere monendum est; id enim ibi solum prorsus recte se habet, ubi orationes, quae de communibus Graecorum rebus sunt, notantur, velut or. XV 46; minime e. g. haec versio apta esset or. II 51.

Unus restat locus, cui haec interpretatio non prorsus videtur posse accommodari, nimirum or. XIII 19. 20, ubi postquam dixit: *λοιποὶ δ' ἡμῖν εἰσιν οἱ πρὸ ἡμῶν γενόμενοι καὶ τὰς καλουμένας τέχνας γράψαι τολμήσαντες*, paulo post (his ipsis significatis) haec addit Isocrates: *ἐκεῖνοι δ' ἐπὶ τοὺς πολιτικοὺς λόγους παρακαλοῦντες, ἀμελήσαντες τῶν ἄλλων τῶν προσόντων αὐτοῖς ἀγαθῶν, πολυπραγμοσύνης καὶ πλεονεξίας ὑπέστησαν εἶναι διδάσκαλοι* (scil. quia *ὑπέσχοντο δικάζεσθαι διδάξειν*.) In promptu est, si verba urgemus, ad *πολιτικοὺς λόγους* pertinere etiam orationes iudiciales vel potius de iudicialibus orationibus solis hanc locutionem hic valere (cf. Finckh de auct. rhet. ad Alex. 1849 p. 7). Sed timeo, ne haec Isocratis verba premere non liceat, quia paulo neglegentius

1) Cf. Dion. Hal. p. 535, 6 et 536, 6 R: *λέγειν καὶ πράττειν τα πολιτικά*. Ps. Plut. v. X orat. p. 1025 Dueb.: *ἐπολιτεύσατο καὶ λέγων καὶ πράττων*. Plato Prot. p. 319 A: *τὰ τῆς πόλεως λέγειν καὶ πράττειν*.

dicta esse mihi videntur. Acumen enim sententiae (§ 20) in eo versatur, ut opponantur hi artium scriptores *τοῖς ἐριστικοῖς*; similem autem disiunctionem quia iam antea ita fecit Isocrates, ut illos *ἐριστικούς*, hos *τοὺς περὶ τοὺς πολιτικοὺς λόγους* nuncuparet, ne hoc quidem loco, quamquam paulo diversi notandi erant, ab hac dicendi ratione discedere Isocrati libuit, praesertim cum etiam horum hominum disciplina ad facultatem earum, quas '*πολιτικοὺς λόγους*' proprie appellare solet, orationum componendarum valere diserte profiteatur. Sed quoquomodo haec se habent, id certe constat ne hic quidem Isocratem notione *πολιτικοῦ λόγου* contionales et iudiciales orationes 'technice' comprehendere.

Notionis *πολιτικοῦ λόγου* ea qua supra descripsimus potestate adhibitae exempla prorsus respondentia non facile ex aliis scriptoribus colliguntur praeter eos, qui de ipsius Isocratis orationibus loquuntur, velut Dionysius Halicarnassensis (v. p. 171) et Suid. s. v. *Σεβηριανός*. Fortasse verba, quae leguntur Ps. Dem. or. LXI 44, ex Isocratis dicendi usu apte interpretanda sunt. Nobis vero tamquam gravissimum hoc statuendum videtur: Qui putaverit cum technica generum causarum distributione apud Isocratem adiectivum *πολιτικὸς* aliquam habere rationem, a vero aberraverit. Ut enim omnino notum est clare et distincte trium generum rhetoricae eum nondum mentionem facere, ita ne hac quidem voce, quod dicimus 'technice', utitur.[1]) Prorsus igitur negabimus — quod

---

1) Ut vero cognoscas clarius, quam plerique putant, perspexisse Isocratem esse genus orationum in ostentatione positum et ab aliis orationibus disiunctum, en habes exempla nusquam collecta vocum *ἐπιδεικνύναι, ἐπίδειξις, ἐπιδεικτικὸς* usurpatarum ab Isocrate: X 15 *μηδὲν ἐπιδεικνὺς τῶν ἐμαυτοῦ* (de Helenae laudatione); idem XI 9, ubi a Blassio deletur; IV 44 *ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ἐπιδείξασθαι τὰς αὑτῶν εὐτυχίας* (cf. IX 4. XV 315). V 27 *ὁ νῦν ἐπιδεικνύμενος λόγος* (cf. V 25). — XV 1 *λόγοι ἢ πρὸς ἀγῶνας ἢ πρὸς ἐπιδείξεις γιγνόμενοι.* V 25 *λόγος περὶ σπουδαίων πραγμάτων — πρὸς ἐπίδειξιν γεγραμμένος* (cf. epist. I 2). XII 271 sq. *τοὺς διδασκαλικοὺς καὶ τεχνικοὺς λόγους — τοὺς πρὸς τὰς ἐπιδείξεις γεγραμμένους.* V 93 *ἐπίδ. ποιούμενος — συμβουλεύων.* IV 17 *ἐπίδ. ποιούμενος — διαπράξασθαί τι βουλόμενος.* XV 55 *ἐπίδ. ποιούμενος — κρινό-*

inveniemus apud alios multos rhetores — oppositionem esse inter demonstrativas orationes et *'πολιτικοὺς'* *λόγους* apud Isocratem. —

Huc accedit alter apud eundem vocis *πολιτικὸς* usus — omitto enim omnia quae non spectant ad res rhetoricas [1]) — ab eo, quem adhuc demonstravimus, longe discedens. Legimus enim or. IX 10 (Euag.): (*τοῖς μὲν ποιηταῖς ἔξεστι*) *μὴ μόνον τοῖς τεταγμένοις ὀνόμασιν, ἀλλὰ τὰ μὲν ξένοις, τὰ δὲ καινοῖς, τὰ δὲ μεταφοραῖς* (*δηλῶσαι*) *καὶ μηδὲν παραλιπεῖν, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς εἴδεσι διαποικῖλαι τὴν ποίησιν· τοῖς δὲ περὶ τοὺς λόγους οὐδὲν ἔξεστι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἀποτόμως καὶ τῶν ὀνομάτων τοῖς πολιτικοῖς μόνον καὶ τῶν ἐνθυμημάτων τοῖς περὶ αὐτὰς τὰς πράξεις ἀναγκαῖόν ἐστι χρῆσθαι.* *πολιτικὰ* igitur *ὀνόματα* appellantur, quae paulo antea dixit *τεταγμένα*, opponuntur iis diserte *ξένα, καινὰ, μεταφοραί*, i. e. peregrina, nova, translata. Qui usus unde repetendus videatur, si quaerimus, illud certum puto esse *πολιτικὰ* haec vocabula ab Isocrate nuncupari propterea, quod in publico civium usu adhiberi solent iisque, quas a multis scriptoribus *πολιτικὰς* appellari videbimus, orationibus sunt accommodata; quae quidem vocabula quamquam sunt haud dubie, quae ab omnibus intellegantur, tamen hoc non solum notionis civilium vocabulorum

μενος καὶ κινδυνεύων. V 17 *ἐπίδ. ποιούμενος — προτρέπων ἐπὶ πράξεις.* XI 44 *ἐπίδ. ποιούμενος — ὑποδείξας ὡς χρὴ . . ποιεῖν.* XII 233 *τετυχηκὼς ὥνπερ οἱ κατορθοῦντες ἐν ταῖς ἐπιδείξεσιν.* XV 147 *ἐπίδ. ποιεῖσθαι ἐν πανηγύρεσι καὶ ἰδίοις συλλόγοις.* — IV 11 *δέον τοὺς μὲν λόγους ἀφελῶς — τοὺς δ' ἐπιδεικτικῶς ἔχειν* (= *ἀγῶνας περὶ τῶν συμβολαίων — εἰς ὑπερβολὴν πεποιημένους.* ceterum hoc loco suppleas Blassii var. lectiones ex Ps. Dion. art. rhet. p. 410, 4 R. ubi *'ἀσφαλῶς'*). *ἀγωνιστὴς* et *ποιητὴς λόγων* disiungitur XIII 15 (cf. epist. I 2 *εἰσήγημα — ποίημα*). Hic igitur in incunabulis vides terminum, adultum Aristotelis in arte.

1) velut or. IV 79 *οὕτω πολιτικῶς εἶχον.* ib. 151 *οὐδὲ ὁμαλῶς οὐδὲ κοινῶς οὐδὲ πολιτικῶς οὐδέποτ' ἐβίωσαν.* ib. 171 *τῶν πολιτικῶν ἐξεστηκώς.* IX 46 *πολιτικὸς τῇ τῆς πόλεως διοικήσει.* ep. IX 13 *ἐγκρατέστατος καὶ δικαιότατος καὶ πολιτικώτατος.* — Ceterum or. XIII 12 cod. *Δ* et mg. *Γ* perperam habet *πολιτικοῦ. ποιητικοῦ* suspectum. *ποικίλου* Dobr.; quid si proponam *ποικίλου καὶ κινητικοῦ*? ad *κινητικοῦ* cf. *ἀκινήτως*, quod sequitur apud Isocratem, et Spengel rh. Gr. I 431, 28.

proprium esse opinor; quod, quo iure dicam, etiam clarius perspicietur, si ex aliorum scriptorum — omnibus enim temporibus hic dicendi usus valuit — similibus locis apparuerit, his popularibus (Cic. Or. 19, 64) vocabulis non minus interdum opponi vocabula nimis trita.[1])

Plato multo clarius quam Isocrates — idque iam antequam Isocrates omnino ad scholas habendas accederet — perspexit natura quodammodo ad unum genus pertinere orationes contionales et iudiciales, quamquam rhetoricam ipsam etiam in privatis collegiis locum habere profitetur, cuius rei testimonium exstat in Phaedro p. 261 A (cf. Quint. inst. II 21, 4). Ibi enim Socrates dicit: ἆρ᾽ οὖν οὐ τὸ μὲν ὅλον ἡ ῥητορικὴ ἂν εἴη τέχνη ψυχαγωγία τις διὰ λόγων, οὐ μόνον ἐν δικαστηρίοις καὶ ὅσοι ἄλλοι δημόσιοι σύλλογοι, ἀλλὰ καὶ ἐν ἰδίοις, ad quae Phaedrus maxime statui technicae tractationis, qui tum erat, accommodate: οὐ μὰ τὸν Δία οὐ παντάπασιν οὕτως, ἀλλὰ μάλιστα μέν πως περὶ τὰς δίκας λέγεταί τε καὶ γράφεται τέχνῃ, λέγεται δὲ καὶ περὶ δημηγορίας· ἐπὶ πλέον δὲ οὐκ ἀκήκοα; sunt profecto αἱ δημηγορίαι, quae ἐν τοῖς ἄλλοις δημοσίοις συλλόγοις locum habent. Haec etiam melius perspiciuntur, si apposuerimus notabilem locum Sophistae p. 222 CD: τὴν δέ γε δικανικὴν καὶ δημηγορικὴν καὶ προσομιλητικήν, ἓν αὖ τὸ ξύνολον, πιθανουργικήν τινα μίαν τέχνην προσειπόντες . . . . τῆς δὴ πιθανουργικῆς διττὰ λέγωμεν γένη . ., τὸ μὲν ἕτερον ἰδίᾳ, τὸ δὲ δημοσίᾳ γιγνόμενον (cf. pol. II p. 365 D σοφία δημηγορικὴ καὶ δικανική). Vides effici τὸ δημοσίᾳ γιγνόμενον γένος illis duabus speciebus, iudiciali et contionali, ubi antepositum iudiciale genus notari velim. Haec duo genera apud plerosque rhetores posterioris temporis nomine ʽπολιτικὴ ῥητορική᾽ sive ʽπολιτικοὶ λόγοι᾽ comprehensa esse inveniemus, Platonem statuendum est nondum his terminis usum esse — ut transeamus hoc loco privatas orationes rhetoricae adnumeratas et omnino seu improbatum seu ignoratum epidicticum genus, id monuisse contenti, qua ratione

---

1) Plura de hoc usu v. infra p. 175 sq.

Volkmannus (Rhet. d. Gr. u. R.² p. 18 et apud Iwan. Müll. II p. 461 adn.) sibi persuaserit, illam προσομιλητικὴν (cf. Quint. inst. III 4, 10) esse quod dicit 'Kunstberedsamkeit' nos non assequi.

Iam vero nostrum est pauca dicere de aliquot locis, ubi revera Plato voce πολιτικὸς certos quosdam notat sive λόγους sive συγγράμματα: dico Phaedr. p. 258 D τίς οὖν ὁ τρόπος τοῦ καλῶς τε καὶ μὴ γράφειν; δεόμεθά τι, ὦ Φαῖδρε, Λυσίαν τε περὶ τούτων ἐξετάσαι καὶ ἄλλον, ὅστις πώποτέ τι γέγραφεν ἢ γράψει, εἴτε πολιτικὸν σύγγραμμα εἴτε ἰδιωτικὸν κτλ., ubi recte addidit Hermias (Ast 177): πολιτικὸν λέγει τὸν νομοθετικὸν ἢ συμβουλευτικόν. Significantur enim a Platone, si intente inde a p. 257 D sententiarum seriem persequeris, nomine πολιτικοῦ συγγράμματος rogationes a viris in republica versantibus conscriptae (p. 258 A), propter quas συγγραφεῖς[1]) et λογογράφοι (p. 258 A. B. C) a Platone vocantur; non comprehenduntur hac notione iudiciales orationes. Atque Hermias modo laudatus quod pergit 'ἰδιωτικὸν τὸν δικαστικὸν ἢ δικανικὸν', mihi non probatur. Nam praeterquam quod vocibus πολιτικὸς et ἰδιωτικὸς adhibitis genus contionale et iudiciale ab ullo scriptore disiungi nequaquam memini (videtur confudisse cum hac Platonis distinctione usitatissimam, quae est inter δημόσιον et ἰδιωτικὸν λόγον δικανικόν), Plato iudiciales orationes semper ita commemorat, ut ad illum, qui est δημοσίᾳ, usum eas adnumeret; eo vero, quod ad privatum hominem spectant, nusquam hae orationes a demegoriis apud Platonem dignoscuntur. Ad haec omnia cf. Phaedr. p. 261 A B, soph. p. 222 C D et 225 B, supra laudata; praeterea Theaet. p. 173 D: δικαστήριον ἢ βουλευτήριον (δικ. iterum primum locum tenet) ἤ τι κοινὸν ἄλλο τῆς πόλεως συνέδριον, quae respicit ib. p. 174 C: ἰδίᾳ τε συγγιγνόμενος ὁ τοιοῦτος ἑκάστῳ καὶ δημοσίᾳ, ὅπερ ἀρχόμενος ἔλεγον, ὅταν ἐν δικαστηρίῳ ἤπου ἄλλοθι ἀναγκασθῇ . . διαλέγεσθαι. Neque minus in πολιτικοῖς ξυλλόγοις orationes iudiciales locum habere dicit Plato in

1) Cf. Gorg. p. 451 B ὥσπερ οἱ ἐν τῷ δήμῳ συγγραφόμενοι cum schol.

Gorg. p. 452 E: τὸ πείθειν ἔγωγ' οἷόν τ' εἶναι τοῖς λόγοις καὶ ἐν δικαστηρίῳ δικαστὰς καὶ ἐν βουλευτηρίῳ βουλευτὰς (iterum δικαστ. antepositum) καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐκκλησιαστὰς καὶ ἐν ἄλλῳ ξυλλόγῳ παντί, ὅστις ἂν πολιτικὸς ξύλλογος[1]) γίγνηται, ubi πολ. ξύλλογοι publici potissimum et a multis frequentati intellegendi sunt (coll. Gorg. p. 452 E τὰ πλήθη. 454 E ἐν δικαστηρίοις τε καὶ ἄλλοις ὄχλοις. 456 C ἐν πλήθει. 459 B ἐν οὐκ εἰδόσι — ἐνταῦθά γε. Euthyd. p. 290 A λογοποιοῦ τέχνη . . δικαστῶν τε καὶ ἐκκλησιαστῶν καὶ τῶν ἄλλων ὄχλων κήλησις). Intellego igitur illo loco, de quo agitur (Phaedr. 258 D), ἰδιωτικὰ συγγράμματα, quaecunque non componuntur a civilibus viris in reipublicae administratione, velut ipse Lysiae amatorius iis accensendus esse mihi videtur.

In Phaedro non multo post ea quae tractavimus, verba legimus haec (p. 277 D): ὡς εἴτε Λυσίας ἤ τις ἄλλος πώποτε ἔγραψεν ἢ γράψει ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ [νόμους τιθείς] σύγγραμμα πολιτικὸν γράφων καὶ μεγάλην τινὰ ἐν αὐτῷ βεβαιότητα ἡγούμενος κτλ., quae verba quin referenda sint ad illa p. 258 D, mihi quidem non est dubium. Confiteor autem me non posse expedire hunc locum — si modo dicendi usum Platonicum nolo neglegere —, nisi praeter verba 'νόμους τιθείς' a Schleiermachero deleta expungo etiam verba πολιτικὸν γράφων (γράφων del. etiam Badham): nam altera ex parte voces πολιτικὸς et δημοσίᾳ Platoni inter se non differunt (cf. Phaedr. p. 261 A et soph. p. 222 D cum Gorg. 452 E; Gorg. 484 D ἰδίαν ἢ πολιτικὴν pro antecedente ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ), altera ex parte ἰδίᾳ pugnat cum notione πολιτικὸς vel secundum ea, quae ad Phaedr. 258 D modo exposuimus. Statuo igitur verba

1) Ex toto hoc dialogo fluxisse definitionem illam rhetoricae Gorgiae adscriptam (cf. Quintil. II 15, 21), quae exstat ap. Walz. VII 33, 28, Spengelius primus dixit atque est manifestum. Neque Spengelium (art. script. p. 35. de rhet. Arist. p. 4) neque Volkmannum (Rhet.² 4) vidisse, quod non minus manifestum est, nimirum in hac definitione pro λόγοις scribendum esse 'συλλόγοις' valde miror; profecta enim sunt haec verba ex Gorg. p. 452 E. συλλόγοις pro λόγοις reposuit Schleierm. Phaedr. p. 278 C. Eadem corruptela subesse mihi visa est in schol. ad Phaedr. p. 261 B (ed. Bait. p. 964ᵇ 36).

'γράψει ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ σύγγραμμα' respondere verbis illis 'γράψει εἴτε πολιτικὸν σύγγραμμα εἴτε ἰδιωτικόν', vocem πολιτικὸν glossema esse ad vocem δημοσίᾳ, repetitum fortasse ex ipso illo, qui antecedit, loco.

Addendus locus eiusdem dialogi p. 278 C: (λόγοι) οἳ ἐπέστελλον λέγειν Λυσίᾳ τε καὶ εἴ τις ἄλλος συντίθησι λόγους, καὶ Ὁμήρῳ καὶ εἴ τις ἄλλος αὖ ποίησιν ψιλὴν ἢ ἐν ᾠδῇ συντέθεικε, τρίτον δὲ Σόλωνι καὶ ὅστις ἐν πολιτικοῖς λόγοις νόμους ὀνομάζων συγγράμματα ἔγραψεν. Etiam hic adstipulor Schleiermachero probato, ut videtur, etiam Stallbaumii auctoritati, qui pro λόγοις scribit συλλόγοις (cf. s. p. 141 adn.); certum est tertio hoc genere comprehendi eadem, quae supra appellavit Plato πολιτικὰ συγγράμματα, quod opportune firmatur verbis p. 278 E ποιητὴν ἢ λόγων συγγραφέα ἢ νομογράφον προσερεῖς.

Denique ex Menexeno, qui est inter ἀντιλεγομένους dialogos, unus ad nostram rem spectat locus, p. 249 E ἵνα καὶ αὖθίς σοι πολλοὺς καὶ καλοὺς παρ' αὐτῆς λόγους πολιτικοὺς ἀπαγγέλλω, ubi significantur tales orationes, quales sunt laudationes funebres, nimirum ad civilem spectantes vitam, ad epidicticum autem numeratae genus.

Iam igitur in universum de Platone dicendum — ceteri enim, quibus vox πολιτικὸς invenitur, loci a nostro instituto prorsus abhorrent [1]) — vere technicam vocis πολιτικὸς usurpationem apud Platonem non inveniri; immo hoc solum constat paucis quibusdam locis πολιτικὰ Platoni appellari ea συγγράμ-

1) Nihil tribuo longiori, quam ut hic exscribatur, loco Diog. Laertii, qui confusam quandam dicendi generum partitionem in vita Platonis (III 87) exarat. Fortasse iure opinor verba 'καὶ κατηγορίας' mutato accusativo in dativum transponenda esse post primi membri verba ἐν ταῖς ἐκκλησίαις; facile enim post haec excidere illa potuisse, in margine adscribi, falso loco inseri in promptu est; quo facto omnis offensio tollitur et cum aliorum rhetorum partitionibus haec disiunctio concinit (cf. Dion. Hal. p. 1094, 12). De huius loci potestate item atque ego iudicavit contra Spengelium Lerschius in mus. Rhen. 1842, 181; cuius haec partitio sit, dubium sibi esse profitetur etiam Volkmannus (Rhet.² 565 adn.).

ματα, quae ad reipublicae administrationem spectant. —

Apud Aristotelem locutio πολιτικὸς λόγος nusquam, quod sciam, invenitur, nisi quod in arte rhet. p. 1359ᵇ 12 inter var. lect. adspersas margini edit. Venet. ʻπολιτικοῖςʼ propter antecedentia verba male intellecta exstat pro eo, quod sanissimum est, σοφιστικοῖς λόγοις. Ac ne in generum quidem tripertita disiunctione haec vox adhibetur. Neque licet pro testimonio talis usus afferre Quintiliani verba (inst. III 7, 1): ʻquod genus (scil. epidicticum) videtur Aristoteles atque eum secutus Theophrastus a parte negotiali, hoc est πραγματικῇ, removisse totamque ad solos auditores relegasseʼ, quamquam in tali disiunctione alii rhetores vocem πολιτικὸς non repudiarunt. Haec verba unde Fabius sumpserit, ignoro; talem autem distributionem vere esse Aristoteleam nemo ibit infitias, si contulerit artis rhet. p. 1391ᵇ 16: ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς· ὥσπερ γὰρ πρὸς κριτὴν τὸν θεωρὸν ὁ λόγος συνέστηκεν. ὅλως δὲ μόνος ἐστὶν ἁπλῶς κριτὴς ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσιν ὁ τὰ ζητούμενα κρίνων· τά τε γὰρ ἀμφισβητούμενα ζητεῖται πῶς ἔχει καὶ περὶ ὧν βουλεύονται (cf. Speng. comm. II 262): diserte enim ab ostentationibus, in quibus spectatur tantum et auditur, disiunguntur πολιτικοὶ ἀγῶνες, h. e. civiles causae, comprehendentes genus deliberativum et iudiciale, quae sat luculenter notantur vocabulis τὰ ἀμφισβητούμενα et περὶ ὧν βουλεύονται.[1]) Clare igitur perspexisse hanc generum differentiam Stagiritam neque ad significandam eam prorsus respuisse terminum πολιτικὸς constat. Nec minus in arte rhet. p. 1403ᵇ 34, ubi de actione oratoria sermo est, qui dicuntur, πολιτικοὺς ἀγῶνας ad deliberativum et iudiciale tantum genus referendos esse vel inde sequitur, quod in epidictico ne locum quidem habere ὑπόκρισιν

1) cf. p. 1391ᵇ 27 συμβουλεύοντες καὶ ἐπιδεικνύμενοι καὶ ἀμφισβητοῦντες. — Arist. eth. Nic. p. 1181ᵃ 4 commemorat τοὺς δικανικοὺς καὶ δημηγορικοὺς λόγους dicitque in iis versari τοὺς πολιτευομένους. Ceterum hoc loco vel Aristoteles iudicialibus orationibus primum locum tribuit, quod dico propter ea quae dicturus sum p. 191 adn. 2.

saepius rhetores testantur, velut Isocr. Phil. 26, Dion. Hal. p. 1117, 3 et 13 R.

Notabilis dicendi usus in eadem arte observatur p. 1396ᵃ 5: *πρῶτον μὲν οὖν δεῖ λαβεῖν ὅτι περὶ οὗ δεῖ λέγειν καὶ συλλογίζεσθαι εἴτε πολιτικῷ συλλογισμῷ εἴθ' ὁποιῳοῦν, ἀναγκαῖον καὶ τὰ τούτῳ ἔχειν ὑπάρχοντα.* Dicit enim *πολιτικοὺς συλλογισμοὺς* haud dubie eosdem, quos *ῥητορικοὺς* nuncupavit p. 1357ᵃ 23. 1358ᵃ 11, quosque diserte disiungit a dialecticis syllogismis 1358ᵃ 11. 1395ᵇ 24 sive a logico syllogismo 1355ᵃ 13 sive ab eo, qui *ἀκριβῶς* fit 1396ᵇ 1, nimirum significans, quae proprie dicuntur, enthymemata, de quibus subtiliter in artis initio Aristoteles disputat (cf. 1355ᵃ 6 *ἔστι δὲ ἀπόδειξις ῥητορικὴ ἐνθύμημα*). Quod inde nimirum repetendum est, quia rhetoricae ipsius maior ac gravior pars, in qua quidem praecipue illa *ἐνθυμήματα* desiderantur [1]), posita est in civilibus, quas modo tetigimus, causis.

Paulo diverso modo legimus in arte rhet. p. 1354ᵇ 22 *διὰ γὰρ τοῦτο τῆς αὐτῆς οὔσης μεθόδου περὶ τὰ δημηγορικὰ καὶ δικανικὰ καὶ καλλίονος καὶ πολιτικωτέρας τῆς δημηγορικῆς πραγματείας οὔσης ἢ τῆς περὶ τὰ συναλλάγματα, περὶ μὲν ἐκείνης οὐδὲν λέγουσι, περὶ δὲ τοῦ δικάζεσθαι πάντες πειρῶνται τεχνολογεῖν. ὅτι ἧττόν ἐστι πρὸ ἔργου τὰ ἔξω τοῦ πράγματος λέγειν ἐν τοῖς δημηγορικοῖς καὶ ἧττόν ἐστι κακοῦργον ἡ δημηγορία δικολογίας, ἀλλὰ κοινότερον* (*ὅτι κοιν.* Römer, quem cf. ad h. l. et prf. p. XII): intellegendum enim arbitror illud '*πολιτικωτέρας*' ratione praecipue habita eius, quod sequitur, '*κοινότερον*' hunc in modum: 'quamquam ad publicam utilitatem magis pertinet' contionalis quam iudicialis oratio. Nemo, puto, non cogitabit de Isocratis illo dicendi usu, quem praeterea propter eandem generis iudicialis contemptionem conferre licet (v. Isocr. or. IV 188; XII 11. 240; XV 2. 3. 41. 42. 228. 276; praeterea v. Speng. comm. ad hunc Aristotelis locum). Ac ne Ciceronis quidem verba (ad Att. II 1, 3) aliena sunt,

1) Cf. Philod. vol. rhet. p. 311, 13 Sudh. *καὶ πολιτικὸς γοῦν τοιούτωι συλλογισμῶι χρῆται.* cf. ibid. p. 314, 5.

quae afferantur, haece: 'Fuit enim mihi commodum, quod in eis orationibus, quae Philippicae nominantur, enituerat civis ille tuus Demosthenes, et quod se ab hoc refractariolo iudiciali genere abiunxerat, ut σεμνότερός τις καὶ πολιτικώτερος videretur, curare, ut meae quoque essent orationes, quae consulares nominarentur.'

Neque paenitebit Aristotelis unum his adiungere locum artis poeticae, quem in hoc sententiarum nexu transire fas non est: (c. VI p. 1450^{b} 4) τρίτον δὲ ἡ διάνοια. τοῦτο δέ ἐστιν τὸ λέγειν δύνασθαι τὰ ἐνόντα καὶ τὰ ἁρμόττοντα, ὅπερ ἐπὶ τῶν λόγων τῆς πολιτικῆς καὶ ῥητορικῆς ἔργον ἐστίν· οἱ μὲν γὰρ ἀρχαῖοι πολιτικῶς ἐποίουν λέγοντας, οἱ δὲ νῦν ῥητορικῶς. Hic locus, si quis alius, demonstrat, quantas difficultates interpretibus vox πολιτικὸς praebeat. Nam Godofr. Hermannus, M. Schmidtius, Susemihlius, Ritter, Vahlenius — suam quisque interpretationem profert. Equidem in summa rei accesserim G. Hermanno, qui πολιτικῶς λέγειν significare adnotat: 'ita verba facere, ut civilis prudentia postulat'. Quae iam sequuntur: 'ita ut aliquid suadeatur vel dissuadeatur, cum plerumque tragoediarum argumenta in eo versentur, ut de publica civitatis alicuius utilitate agatur' minus mihi probantur, in his enim nimis premit reipublicae notionem, cum mihi quidem potius in universum de communi vitae utilitate rerumque necessitate (quod nos dicimus „*praktisch*" sive „*sachlich*") cogitandum videatur (cf. infra p. 159). 'Ρητορικῶς autem λέγειν Hermannus interpretatur 'disceptare aliquid in utramque partem, magis cognoscendae rei causa quam ut suadeat vel dissuadeat', quibus convenienter mihi videor apponere: ita ut ad artis demonstrationem poeta spectet. Invenimus igitur, si modo loci sensum assecuti sumus, non obscura indicia discriminis illius, quod est inter πολιτικοὺς et ἐπιδεικτικοὺς λόγους. Respondet enim, non prorsus par est huic disiunctioni illa Aristotelea, quae instituitur inter ἀγωνιστικὴν et ἐπιδεικτικὴν seu γραφικὴν λέξιν, de qua v. p. 179 n. 1. Ceterum ad illustrandum hunc artis poeticae locum non nihil conferre mihi

videtur Dion. Hal. p. 463, 13 et epit. libri de imit. II 2, 11 (p. 21, 20 Us.), quod notasse satis habeo.[1])

Iam constare puto non deesse in Aristotelis libris — frustra enim de ceteris Bonitzii copiosissimos indices adii — indicia, ex quibus colligamus non ignotum fuisse philosopho usum vocis *πολιτικὸς* ea potestate adhibitae, qua de deliberativo et iudiciali generibus potissimum valet, disiunctis a demonstrativo; sed vere technice in rhetorica doctrina tamquam termini loco Aristotelem hanc vocem usurpasse probari nequit.

Accedimus iam ad eam, quae disputandi et litigandi non paucis dedit ansam, rhetoricam quam dicimus ad Alexandrum. Ac nobis quidem id satis erit via ac ratione demonstrasse, quo sensu ab eius auctore adhibeatur notio *πολιτικοῦ λόγου*. Qua de re non nulli disputarunt, verum tamen paucis mihi res est repetenda. Nam Lerschius, qui infelicissime, quantum scio, omnium de hoc libello commentatus est, servata communi omnium codicum scriptura cap. I (Sp. rh. Gr. I 174, 15 sq.) tria genera adnumerari ab auctore *τοῖς πολιτικοῖς λόγοις* vehementer defendit (Sprachphilos. II 286; mus. Rhen. I 176—192; Ztschr. f. d. Altw. 1846, 939). Cuius sententiam neminem iam puto probare neque ego probo vel propterea, quod Spengelii emendatio in initio libri utique mihi videtur accipienda. Atque vel hunc nostrae commentationis futurum esse spero fructum, ut certum sit, si modo quarti vel tertii a. Chr. n. s. caput huius libelli primum est, illa verba '*τρία γένη τῶν πολιτικῶν εἰσι λόγων, τὸ μὲν δημηγορικὸν, τὸ δὲ ἐπιδεικτικὸν, τὸ δὲ δικανικὸν*' sana esse non posse. Ac ne V. Rosius quidem iure in Aristotele pseudep. p. 136 hac de re dubius haesitare mihi videtur, cum dicit: „etiamsi duo tantum in initio libri auctorem praeter codicum auctoritatem statuisse genera credas.“ Contra illam Lerschii sententiam suam, quam protulerat in *συναγ. τεχν.* p. 186, defendit in comm. ad art. rhet. ad Alex. p. 228 Spengelius; postea (1849) iterum Spengelium defendit Finckhius (in commentatione de auct. rhet., quae dic. ad

1) V. quae infra dicemus de Polybii quadam locutione p. 159.

Alex., Heilbronnae p. 8 sq.), ad quem ab omnibus, qui post eum hanc rem tetigerunt, relegamur. Spengelius et Finckhius consentientes negant probari posse auctorem epidicticum genus agnovisse — optimo iure etiam mea sententia; videntur autem iusto longius procedere, cum putant eum *γένος ἐπιδεικτικὸν* non constituisse, quod non ita mihi probatur. Certe ad nostram rem hoc statuisse non satis est: nobis enim, ut accurate rem delineemus, hoc est quaerendum, num ad *λόγους πολιτικοὺς* eas, quas cap. XXXV tractat, orationes auctor adnumeret, si minus, quid de his orationibus hoc loco tractatis iudicandum sit. Quae ita mihi videntur disceptanda:

Auctor rhet. ad Al. (Sp. I 174, 15) haec exhibet: *δύο γένη τῶν πολιτικῶν εἰσι λόγων, τὸ μὲν δημηγορικόν, τὸ δὲ δικανικόν· εἴδη δὲ τούτων ἑπτά, προτρεπτικόν, ἀποτρεπτικόν, ἐγκωμιαστικόν, ψεκτικόν, κατηγορικόν, ἀπολογητικὸν καὶ ἐξεταστικὸν ἢ αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἢ πρὸς ἄλλα. τὰ μὲν οὖν εἴδη τῶν λόγων τοσαῦτα ἀριθμῷ ἐστι, χρησόμεθα δὲ αὐτοῖς ἔν τε ταῖς κοιναῖς δημηγορίαις καὶ ταῖς περὶ τὰ συμβόλαια δικαιολογίαις καὶ ταῖς ἰδίαις ὁμιλίαις.* Profecto occasiones, quibus *πολιτικοὺς λόγους* adhiberi putat, tam clare his verbis scriptor artis enumerat et tam perspicue dicit, quae genera *πολιτικὸν λόγον* efficiant, ut nemini dubium esse possit, quin orationes ad solam artis ostentationem factas meraque in laudatione aut vituperatione versantes ad eos pertinere minime censuerit. Atque errat, si quis ex iis, quas *εἶδος ἐγκωμιαστικὸν* et *ψεκτικὸν* appellat, speciebus aliud quid colligendum putat. Hae enim species non minus quam ceterae in iis, quas notavit, civilibus orationibus locum habent; quod elucet primum ex iis, quae dicit Sp. I 186—188: *προθέμενοι δὲ πάλιν ἐφεξῆς τό τε ἐγκωμιαστικὸν εἶδος καὶ τὸ ψεκτικὸν περιλάβωμεν. Συλλήβδην μὲν οὖν ἐστιν ἐγκωμιαστικὸν εἶδος προαιρέσεων καὶ πράξεων καὶ λόγων ἐνδόξων αὔξησις καὶ μὴ προσόντων συνοικείωσις . . . ἐπαινετὰ μὲν οὖν ἐστι πράγματα τὰ δίκαια καὶ τὰ νόμιμα καὶ τὰ συμφέροντα καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἡδέα καὶ τὰ ῥᾴδια πραχθῆναι . . . δεῖ δὲ τὸν εὐλογοῦντα*

δεικνύειν τοῖς λόγοις ὡς τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ ἢ τοῖς πράγμασιν ὑπάρχει τι τούτων ὑπ' αὐτοῦ κατεργασθὲν ἢ δι' αὐτοῦ πορισθὲν ἢ ἐκ τούτου ἐπισυμβαῖνον ἢ ἕνεκεν τούτου γινόμενον ἢ οὐκ ἄνευ τούτου ἐπιτελούμενον. Non abhorrui a tot verbis describendis; haec enim si tecum reputaveris simulque adsumpseris, cum quae exstant apud Speng. I p. 186, 24—188, 10, tum maxime exempla ibi allata, non iam dubitabis, quin *ἐγκ.* et *ψεκτ. εἶδος* huic rhetori sit ea species, qua in 'civilibus' orationibus nostram rem augeamus, contrariam minuamus. Quod etiam magis his firmatur locis, quibus diserte dicit de his speciebus in contionali et iudiciali genere usurpatis: p. 189, 23 *τοῖς μὲν οὖν κατηγοροῦσιν ἐκ τῶν τοιούτων ἡ συγγνώμη περιαιρετέα καί, ὡς πρότερον εἴρηται, διὰ τῶν αὐξήσεων πολλῶν αἴτια κακῶν τὰ τῶν ἐναντίων ἔργα δεικτέα* (cf. p. 186, 10 sq.). p. 216, 2 *τὰς κρίσεις ψεκτέον* (in gen. deliberativo). p. 229, 9 *τοὺς μὲν γὰρ μήτε εὖ μήτε κακῶς διακειμένους αὐτοὺς μὲν συντόμως ἐπαινετέον καὶ τοὺς ἐναντίους κακολογητέον* (in iud. genere). p. 231, 28 *τὰς μὲν ὑφ' ἡμῶν πίστεις εἰρημένας αὐξητέον, τὰς δ' ὑπ' ἐκείνων μελλούσας λέγεσθαι διασυρτέον καὶ ταπεινωτέον.* p. 224, 12 *δεῖ δὲ καὶ τὰ μὲν σαυτοῦ αὔξειν, τὰ δὲ τοὐναντίον ταπεινοῦν, ποιοῦντα ὡς ἐν τῷ προτρεπτικῷ εἴρηται.* p. 222, 16 *δεῖ δὲ τὰ μὲν ἐκείνων μικρὰ ποιεῖν, τὰ δὲ σαυτοῦ αὔξειν, ὡς ἐν ταῖς αὐξήσεσι προακήκοας.*

Constat igitur in septem illis speciebus *εἶδος ἐγκ.* et *ψεκτ.* non aliter atque cetera *εἴδη* propterea commemorari, quod in contionalibus et iudicialibus orationibus necessario adhibentur, non quia hae duae species ipsae genus orationum efficiant.

Iam vero auctorem huius artis fugere non potuit neque fugit haec duo *εἴδη* etiam sola constare et per se totas orationes posse efficere; quod diserte confitetur p. 191, 29 *δεύτερον δὲ τὰς αὐξήσεις καὶ ταπεινώσεις χρησίμους ἀναγκαῖον εἶναι παρὰ τὰ λοιπὰ πάντα, μάλιστα δ' αὐτῶν ἐν τῷ ἐγκωμίῳ καὶ τοῖς ψόγοις αἱ χρήσεις.*

De his laudationibus et vituperationibus, quae per se constant, auctor artis omnino non debebat dicere, si modo ac-

curatam rerum dispositionem servare studebat et trans fines initio constitutos nolebat vagari. Sed quia hic anonymus est rhetoricae magister utilitati suam artem accommodans totusque in regulis tradendis, multo minus id spectat, ut philosophorum, velut Aristotelis in modum agat, qui quae ad propositum pertinent, omnia eaque ad certum quendam ordinem ac normam disposita proferenda, quae a proposito aliena sunt, vel si cum fructu proferantur, tamen diligenter tacenda et excludenda censent — immo utilitatem sequitur tamquam legem summam. Non igitur mirum si vel neglecto instituti consilio non abhorruit etiam a laudatione et vituperatione, quae per se constat, tractanda — id vero quam brevissime, praesertim probata Ipfelkoferi sententia[1]; solam enim hominis laudem respicit. Ex parte etiam eo haec res potest excusari, quod vel in civilibus et in iis orationibus, quae in domestico usu ab auctore non neglecto versantur, interdum fit, ut laudatio principalem teneat locum, velut in epitaphio. At sensisse se non prorsus ad rem propositam hunc totum (c. 35) tractatum pertinere ne ipse quidem auctor celat, cum dicit (Sp. I 225, 15) ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ τῶν τοιούτων εἰδῶν οὐκ ἀγῶνος, ἀλλ' ἐπιδείξεως ἕνεκα λέγομεν, ubi illis ἀγῶσι significat genus contionale et iudiciale (non solum iudiciale, quod recte Lerschius dixit contra Spengelium in Ztschr. f. d. Altw. 1846 p. 934 sq.), de quibus ex instituto dicere suscepit. Ad πολιτικοὺς igitur λόγους has meras laudationes et vituperationes ab auctore anonymo numerari non potest probari, immo negandum est.

Mea igitur sententia, quam fusius volui exponere, quia haec res adhuc levius, quam debebat, tacta est, haec: Ad πολιτικοὺς λόγους secundum auctorem huius libelli pertinent solum genus deliberativum et iudiciale; ex speciebus laudandi et vituperandi initio commemoratis non est concludendum etiam tertium genus laudativum eum πολιτικοῖς λόγοις adnumerasse (quod dico praecipue propter Quintil. III

1) Die Rhetorik des Anaximenes unter den Werken des Aristoteles. Würzburg 1889, p. 47 sq. et 51 sq.; cf. etiam Finckhii l. l. p. 7.

4, 9). Nihilo tamen minus auctor intellexit esse quasdam orationes totas positas in laude et reprehensione, ad ostentationem potius quam causarum veritatem factas; non igitur dubitavit — vel neglecta instituta ratione — etiam de earum methodo loqui. Ad eos, quos dicit πολιτικοὺς λόγους, non pertinent hae orationes, nisi forte paucas peculiaris naturae excipis. —

Num omnino 'rhetorica' ex tribus generibus constare ei visa sit (quae quaestio cum illa, quam tractavimus, non est confundenda), sive num ex illis laudationibus et vituperationibus genus epidicticum praeter duo illa constituerit, equidem fateor me nescire. Nusquam enim de tota rhetorica auctor verba facit, sed solos πολιτικοὺς λόγους tractare se profitetur, quod non licet neglegere (quod fecit e. g. Volkmannus Rhet.[2] p. 19 et uno saltem loco, in philol. XVIII 622, Spengelius; multo prudentius Finckhius l. l. p. 9). Ut singulare quoddam epidicticum genus eum probasse negem, illud mihi non satis valet, quod non diserte de his orationibus voce γένος utitur; id enim ex silentio auctoris concludere non licet, cum vel si peculiare genus his orationibus effici putabat, tamen in hac πολιτικῶν λόγων tractatione nusquam esset necessarium eas ita appellari. Hac igitur de causa non universam Spengelii et Finckhii sententiam me probare supra professus sum (p. 147).

Pauca addenda sunt de verbis, quae exstant Sp. I 174, 21 καὶ ταῖς ἰδίαις ὁμιλίαις: dicit igitur ea εἴδη, quae sunt in πολιτικοῖς λόγοις, adhiberi etiam in privatis orationibus, ut etiam has ad πολιτικοὺς, quos dicit, λόγους numerare facile possit videri — similem nimirum rationem secutus atque Plato, quem supra intelleximus rhetoricae sive persuadendi arti (non τοῖς πολιτικοῖς λόγοις) tribuisse et civilium et privatorum collegiorum usum. Sed ne hic quidem satis sibi constare auctor incertus mihi videtur, utpote qui antea dixerit duo genera esse πολιτικοῦ λόγου, δημηγορικὸν et δικανικόν; immo intellegimus studere quidem eum accurate rebus digerendis, utilitatis autem causa neglegentius propositam partitionem materiaeque terminationem servare et τὰ εἴδη

potius tractare quam *τὰ γένη* (cf. Speng. Zeitschr. f. d. Altw. 1840, p. 1263; comment. p. 100.) Ac ne hoc quidem legentes fugiet auctorem non nisi leviter privatum dicendi usum tetigisse, cuius rei sat magnum est testimonium locorum paucitas, quibus eius facit mentionem: Sp. I (174, 21. 26.); 228, 17; 238, 14; 239, 9 (si modo genuinum c. XXXVIII, cf. Ipfelkoferi l. l. p. 27 sqq.). Quo commoveor, ut in interpretanda notione *πολιτικοῦ λόγου* privati dicendi usus mentionem respiciendam non censeam. Sunt igitur *πολιτικοὶ λόγοι* auctori rhet. ad Alex. eae orationes, quae versantur in negotiis publicis vel civilibus, videlicet contionales et iudiciales, ut diserte dicit auctor, praeter has nullae.

Denique unus exstat in hoc libello locus, de quo recte interpretando equidem despero, nimirum c. XXXVII Sp. I 238, 10 sq., ubi opponuntur *ἐξετάσεις ἐν μὲν τοῖς πολιτικοῖς συλλόγοις — ἐν δὲ τοῖς ἰδίοις — ἐν δὲ τοῖς δημοσίοις*: ac profecto quia ultimum genus manifesto est, quod ad rem publicam spectat, primum necesse est sit iudiciale, quod re vera ita esse etiam verbis quae vv. 11—13 exstant probatur. Qui vero *πολιτικοὶ σύλλογοι* (oppositi *δημοσίοις*) iudiciales conventus appellari possint, non magis equidem scio Spengelio (cf. comment. p. 103 et 272); nam etiam ego exemplum desidero, quo tale quid factum esse comprobem.

Haec de auctore rhetoricae ad Alexandrum. Nam falsarium miserum epistulae praemissae (Sp. I 174, 12) *πολιτικὰ καὶ δικανικὰ παραγγέλματα* ita dicere — si modo sanus est locus, cf. Spengelii comment. p. 98 —, ut vox *πολιτικὸς* de solis demegoriis valeat, cum in epistulae primis versibus (Sp. I 171, 3) item atque verus auctor notione *πολιτικοῦ λόγου* usus sit, vix dignum est quod memoretur.

Eum autem, quem in rhetorica ad Alexandrum invenimus cuiusque certa indicia etiam apud Aristotelem exstant, notionis *πολιτικοῦ λόγου* usum, quo comprehenduntur hac locutione contionales et iudiciales orationes, quasi primarium, certe frequentissimum esse videbimus. Neque frustra eum quaerimus apud eum, ad quem iam ducimur, philosophum

Epicurum. Qui quid hac de re sentiat non ita ex iis, quae Usenerus collegit, fragmentis cognoscimus, quam ex Herculanensibus voluminibus rhetoricis Philodemi, philosophi potius quam rhetoris Epicurei. Huius fragmina postquam Sudhausius[1]) apographis Oxoniensibus denuo collatis, novis auxiliis a Gomperzio praebitis, ab Usenero et Buechelero adiutus feliciter plerumque aucta et ingeniose suppleta quasi patefecit, de his potissimum, quos tractamus, terminis commodissimum accepimus subsidium. Sublegamus igitur ex Epicureorum hortis fructus, quos diu nobis recusaverunt.

Philodemus tractaturus tritam illam et communem non paucorum rhetorum philosophorumque et, si cum acumine intellegis Isocratis (or. XIII 12) verba, ne ab hoc quidem repudiatam quaestionem, utrum in artibus numeranda sit rhetorica necne, in libro II primum quid alii viri sive docti sive indocti hac de re censuerint, imprimis, ut videtur, philosophi stoici et Cyrenaici, perlustrat; tum quid arbitrati sint quidam ex ipsis Epicuri asseclis ita recenset, ut notiones rhetoricae, sophisticae, politicae non satis disiunctas perstringat. Iam (vol. rh. p. 68, 1 S.) scriptor ad suam ipsius sententiam proferendam festinat atque, ut ratione et via ubique utitur, artis notione subtiliter circumscripta (p. 76, 11) ita dicit: *αὐταῖς δὲ* (scil. *ταῖς νῦν ἢ καλουμέναις ἢ οὐ καλουμέναις τέχναις*) *δὴ τοιαῦτα καὶ τὰς ῥητορικὰς ἐναρμόττοντες τὴν μὲν σοφιστικὴν τέχνην ἀποφαινόμεθα, τὴν δὲ πολιτικὴν οὐ τέχνην.* Cognoscimus profecto a Philodemo (cf. p. 53, 23) divisionem ita fieri rhetoricorum generum, ut nullo pacto *σοφιστικὴ ῥητορικὴ* communitatem habeat cum notione *πολιτικοῦ λόγου,* immo ut contrariae ex parte sint inter se. Qua de re ne ulla relinquatur dubitatio, satis habeo remisisse lectorem ad alios Philodemi locos, quibus plerumque firmatur, quod de artis quaestione eum sensisse modo diximus: p. 9, 26 *τὴν σοφιστικὴν ῥητορικὴν οὐκ εἶναι τέχνην ... μὴ περιγίνεσθαι δι' αὐτῆς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ἔμπρακτον ῥητορικήν;* 21, 31 *οὔτε τὴν σοφιστικὴν*

1) Philodemi volumina rhetorica ed. Siegfried Sudhaus. Lipsiae 1892.

εἰκῇ τάξαι τέχνην οὔτε τὴν πολιτικήν. 46, 3 ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ἐμβριθές ἐστι τεκμήριον τοῦ μὴ πολιτικὴν τέχνην εἶναι τὴν σοφιστικήν. 64, 21 τὴν μὲν σοφιστικὴν παρῆκε ῥητορικὴν ὥσπερ οὐ λεγομένην καὶ κατὰ τὴν κοινὴν καὶ κατὰ τὴν Ἐπικούρου συνήθειαν, μόνην δὲ τὴν πολιτικὴν προσεποιήθη (sc. τέχνην, ita enim Bromius Epicureus magistri sententia in contrariam partem intellecta nugatus est). 120, 12 τὸ τοίνον ὁρισθῆναι κατὰ τοὺς ἄνδρας τὴν σοφιστικὴν ῥητορικὴν τέχνην, οὐ σύνεργον [1]) τῆς ἐμπράκτου καὶ πολιτικῆς ῥητορικῆς. Hic licet afferre etiam p. 10, 2. 41, 2. 50, 33. 68, 21. 135, 40. 136, 15, qui loci infra potius laudandi erunt (p. 154 sq.). Reprehensione igitur digni videntur, qui non discerpunt rhetoricam in has partes p. 53, 23 ἅμα δὲ μεμφόμενοι τοὺς ἀδιαστόλως λαβόντας, αὐτοὶ τὴν ῥητορικὴν οὐ διεστάλκασιν [2]), quoniam hae partes non minus differunt quam maritima animalia a terrestribus (p. 98, 23) et a musica ars scribendi (p. 10, 33). Accurate igitur Philodemus dicit τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν σοφιστικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν (p. 245, 6. 283, 1 sqq.). neque aliter p. 201, 21 ῥήτορι καὶ τῷ πολιτικῷ καὶ τῷ σοφιστῇ (idem exstat p. 28, 4 sq. 211, 22. 213, 9 ∾ 15). Suo igitur iure Philodemus vituperat Demetrium [3]) quendam (non enim dicit Phalereum), qui τὸ σοφιστικὸν εἶδος eiusdem generis esse contendit, cuius sunt species forensis et iudicialis. —

Neque vero Philodemum primum hanc oppositionem fecisse credendum est, sed ut vim suo ipsius iudicio vindicet, more

---

1) Hoc supplendum censeo pro iis, quae exarat Sudh. οὐχ ὡς ἔργον, coll. 121, 29 et 34, 14.

2) Sic scribendum pro Sudh. οὐδ' ἐστάλκασιν, quod postulatur sententia et coll. p. 50, 24. 53, 24. 54, 33.

3) Demetrios complures commemorat Philodemus: p. 378, 11 τὸν Φαληρέα Δημήτριον. — p. 198, 10 καθάπερ καὶ παρὰ Δημητρίῳ κεῖται περὶ τῶν Ἰσοκράτους (nemo qui hunc locum legerit, non ilico perscrutatus erit librum περὶ ἑρμηνείας, in quo similia exstant [cf. c. 12 et 15], eadem, quae Philodemus notat, frustra quaesiveris). — p. 180, 25 Ἀλεξανδρε[ὺς] Δη-[μή]τριος]. — p. 272, 4 Δη[μή]τ[ριος ὁ Φαλη ‖ ρε[ὺς] ἐν τοῖς περὶ τῆς ῥητορικῆς (supplem. incertum, nam non minus quadraret Ἀλεξανδρεὺς, quoniam usque ad 33 litteras lineolae procedunt.

Epicureorum (cf. Zeller, Phil. der Gr. III[1] 380) eos, qui sectam condiderunt, (*τοὺς ἄνδρας* proprie appellatos 89, 10. 90, 21. 93, 34. 120, 11. 110, 36. 106, 36) in eadem fuisse sententia diserte addit, imprimis Epicuri (p. 78, 2—19), Hermarchi (p. 78, 19—85, 19. 121, 23), Metrodori (p. 85, 27—89, 10. 120, 16) auctoritate allata.

Iam igitur disiunctionem inter voces *πολιτικὸς* et *σοφιστικὸς* technicam Epicuri temporibus in usu fuisse constat. Nostrum vero est demonstrare, quid sit *πολιτικὸς λόγος*, quid *σοφιστικὸς* apud Philodemum. Ac *σοφιστικὸς* quidem *λόγος* ea est oratio, quae versatur in laudatione et vituperatione, i. e. oratio epidictica culta a sophistis sive epidicticis rhetoribus iisdemque dicendi artis magistris. Quod quo iure dicamus, ex altera nostrae commentationis parte postmodo intelleges. Vocibus autem *πολιτικὸς λόγος*, de quibus ilico dicendum, Philodemus nihil vult dicere aliud nisi genus contionale et iudiciale, quod multis probatur locis, velut p. 212, 22 dicit *προβλήματα δικανικὰ* et *συμβουλευτικὰ* eademque adscribit (p. 213, 9) *τοῖς πολιτικοῖς τῶν ῥητόρων*. Neque raro *τὸ δίκας λέγειν καὶ δημηγορεῖν* vel similia dicit, ut id notet, quod aliis locis exprimit voce *πολιτικὸς* adhibita, imprimis ubi quaeritur, num sophistica sit magistra artis civilis: p. 121, 30 sqq. verba *τὴν ἕξιν τὴν πολιτικὴν* circumscribit verbis *τὴν τοῦ δημηγορεῖν καὶ δίκας λέγειν ἐμπειρίαν*. p. 47, 19 (34) disiungitur *τοῦ μὲν γράφειν λόγους καὶ ἐπιδείξεις ποιεῖσθαι* et *τοῦ δὲ δίκας λέγειν καὶ δημηγορεῖν*. p. 47, 7 *εἰ τοῦ δίκας λέγειν εὖ καὶ δημηγορεῖν τέχνη τίς ἐστιν (ἡ σοφιστικὴ ἢ οὐκ ἔστιν)*. p. 50, 5 *τέχνην εἶναι τὴν σοφιστικὴν τοῦ λόγους συγγράφειν καὶ ἐπιδείξεις ποιεῖσθαι, τοῦ δὲ δίκας λέγειν καὶ δημηγορεῖν οὐκ εἶναι τέχνην*. idem p. 69, 25. Quid plura? satis est alios locos notasse: p. 42, 20. 43, 24 sq. 46, 3 sq. 132, 7. 222, 9. 136, 23. 33, 20. 37, 24. 38, 6. 48, 22. 62, 30. 140, 29.

Quid potissimum proprium sit naturae *πολιτικοῦ λόγου* ipsiusque adiectivi *πολιτικὸς* quae sit potestas, discimus ex talibus voluminum locis, quales sunt p. 10, 31 *τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ἔμπρακτον ῥητορικήν*. 40, 16 *τὴν δύναμιν ταύτην τὴν ἔμπρα-*

κτον (= τὴν πολιτικὴν, quod ipsum exstat p. 39, 3); 120, 12 τὴν σοφιστικὴν οὐ σύνεργον τῆς ἐμπράκτου καὶ πολιτικῆς ῥητορικῆς. Itaque disiungitur p. 320, 13 τὸ σοφιστεύειν et τὸ ῥητορεύειν ἐμπράκτως. οἱ πολιτικοὶ ῥήτορες vocantur 'οἱ πρακτικοὶ τῶν ῥητόρων' p. 366, 6 et 'οἱ ἔμπρακτοι ῥήτορες' p. 351, 7. πολιτικοὶ ἀγῶνες sunt οἱ ἀληθινοὶ ἀ. p. 41, 3. 12 et 136, 14; civiles oratores, oppositi sophistis, appellantur p. 176, 17 'οἱ ἐν φόβῳ ὄντες καὶ ἀγωνίᾳ', cum de sophistis dicat p. 245, 36: εἰς πόλιν δὲ καὶ εἰς ἀγορὰν οὐκ εἰσίασιν οὐδὲ τὸν βίον ὅλως ὠφελοῦσιν. Intellegimus igitur πολιτικὸν esse, quod spectat ad vitae utilitatem, ad veras contentiones, ad serias causas, non ad artis demonstrationem sive laudationum et vituperationum lusum, in quibus totam esse sophisticam postmodo demonstrabimus.[1]) Hic vero alterum est addendum, nimirum eas tantum causas sive deliberativi sive iudicialis generis intellegi, quae non versantur in quovis vitae negotio, sed in iis solis, quae pertinent ad vitam publicam; quod non minus elucet ex locis supra laudatis, ubi δημηγορίαι et δικαστήρια sola commemorantur, quam ex hisce Philodemi verbis: p. 212, 15 καὶ πάλι τὸ συμβουλευτικὸν οὐ τοῖς κατὰ μέρος ἀνθρώποις ὑπὲρ τῶν εἰς βίον μακάριον ἀνηκόντων . . . ἀλλὰ δήμῳ καὶ πλήθεσιν κοινῶς περὶ τῶν πολιτικῶν λεγομένων πραγμάτων. De eodem deliberativo genere idem profitetur p. 332, 5; atque p. 332, 10 de iudiciali genere dicit: κἂν μὲν δίκη γένηται πέντε μνῶν, μελετῶσιν καὶ ἐντείνονται, ὅπως πείσουσιν· τὸν δέ που διὰ κενοδοξίαν εἰς μοχθηρὰς ἐπιθυμίας τάλαντον μέλλοντα ἀναλίσκειν καὶ μετὰ τούτου ἑαυτὸν προσαποβάλλειν . . . non curant (cf. vers. 7 sq.) vel simile quid. —

Itaque statuimus apud Philodemum et, quod inde efficitur, apud Epicureos, h. e. exeunte saeculo quarto, tria illa rhetoricae genera, quae apud Aristotelem primum clare

1) Cf. Quintil. inst. III 8, 7 'in panegyricis, ubi emolumentum non in utilitate aliqua, sed in sola laude consistit'; etiam apertius Fronto in prooemio: 'hoc genus orationis non capitis defendendi nec suadendae legis nec exercitus adhortandi nec inflammandae contionis scribitur, sed facetiarum et voluptatis'.

digesta invenimus, ita distincta fuisse, ut a πολιτικῷ λόγῳ, i. e. in publicorum negotiorum usu posito, qui complectitur genus deliberativum et iudiciale, separaretur utpote multo diversa natura et indole σοφιστικὸς λόγος, i. e. laudationum et vituperationum genus. Hic igitur perfecta est et exculta bipertitio illa rei maxime apta rationique consentanea, cuius apud ipsum Stagiritam non reperimus nisi indicia, cui tamen simillima est ratio illa auctoris ad Alexandrum; qua in re continuum quendam progressum neminem puto non observare.

His absolutis ex usu erit singillatim inquirere, quam late pateat usus vocis πολιτικὸς cohaerens cum illa generum distributione bipertita. Atque in universum adiectivum πολιτικὸς id significat, quod pertinet ad civiles orationes: imprimis igitur legimus πολιτικὸς ῥήτωρ, velut p. 201, 19. 211, 23. 310, 3. 213, 9, plerumque iam passim laudatis. Hinc is usus derivatur, quo nudum adiectivum substantivi potestate praeditum notat civilem oratorem [1]): p. 44, 21 τὰ τῶν πολιτικῶν ἔργα (paulo post οἱ πανηγυρικοὶ ῥήτορες). 200, 7 οἱ τεχνογράφοι φανερὸν καθιστᾶσι τὸ ἐπικρυπτόμενον ὑπὸ τῶν πολιτικῶν (post sequens ὅτι vocem fortasse addendum ἕνεκα). 311, 1. 3. 13. 314, 5. 367, 6 in calce; 368, 12. 65, 15, ne afferam incertos locos. ἡ πολιτικὴ ῥητορικὴ legitur p. 54, 3. 135, 41. 245, 7. 10, 31. 120, 14, quae supra laudanda fuerunt. Neque aliter, atque modo diximus, etiam hic omisso substantivo sive τέχνη sive δύναμις legitur ἡ πολιτικὴ p. 10, 2. 30, 17. 39, 25. 42, 15. 60, 13. 65, 4. 69, 28. 77, 32. 315, 19. Locutio πολιτικὸς λόγος semel, ni quid me fugit, invenitur, p. 87, 26, quod casui haud dubie tribuendum. Aliter enim intellegendus locus p. 209, 10: χωρὶς τοῦ μηδὲν ἕτερον λέγειν ἢ τὸ τοὺς ἐνόντας πολιτικοὺς λόγους [2]) ἐξευρίσκειν τὸν πολιτικόν, i. e., nisi fallor, eas sententias atque argumenta, quae in civili dumtaxat oratione proferuntur; cf. p. 208, 14 τοὺς

1) Cf. Morum ad Ps. Long. π. ὕψ. c. 1 (apud Weiskium, eiusdem libelli editorem, p. 224).

2) Cf. Philod. p. 206, 17 οὐδὲ ἐφήρμοσταί τι τοῖς ἄλλοις ἐν ταῖς τεχνολογίαις αὐτῶν, ἀλλὰ τοῖς πολιτικοῖς μόνον προβλήμασιν.

ἐνόντας εὑρίσκων λόγους et p. 210, 4 *τὰ πολιτικὰ* (= *τοὺς πολ. λόγους*) *πάντα καὶ τὰ σοφιστικὰ ἐξευρίσκειν* [1]) et p. 205, 8. Saepissime vel pro locutione *πολιτικὸς λόγος* exstat sola vox *ὁ πολιτικός*: p. 136, 18. 137, 34. 222, 28. 311, 2. *τὸ πολιτικὸν γένος*, i. e. contionale et iudiciale, legimus p. 32, 19. *τέχνην πολιτικήν*, i. e. artem (proprie intellegendam) [2]) civilium orationum, quam quidem esse negant Epicurei, dicunt quidam adversarii, Philodemus exhibet p. 61, 32, et — qui locus notabilis videtur — p. 46, 3 *τεκμήριον τοῦ μὴ πολιτικὴν τέχνην | εἶναι τὴν σοφιστικήν*, quae verba adumbrantur p. 41, 2. *ἡ πολιτικὴ δύναμις*, scil. facultas habendi orationes civiles, sollemnis Philodemo locutio: p. 39, 3. 35, 20. 50, 12. 67, 32 ∾ 134, 15. 136, 5. Cum his locis conferre licet eos, quibus legimus: '*ἡ ἐν τοῖς ἀληθινοῖς ἀγῶσι δύναμις*' [3]) (p. 41, 13) sive '*τὴν ἔμπρακτον δύναμιν*' (p. 40, 16 coll. 39, 4). Omnibus his locis vocem *δύναμις* non temere, sed consulto ab Epicureis adhiberi notandum est; scimus enim,

---

1) Duplici hac de re rhetores termino utuntur: *τὰ ἐνόντα* (Isocr. or. XIII 9 = Pl. Phaedr. p. 235 B, rhet. ad Alex. Sp. I 209, 8. Arist. p. 1450b 5) et *οἱ ἐνόντες λόγοι*. Quamquam utrumque inveniri scio, expungendum puto subst. *λόγων* apud Dion. Hal. p. 486, 2 (cf. *τῶν ἐνόντων ἐν τοῖς πράγμασι* Isocr. or. XIII 9) et transponendum forma accusativi in v. 1 ante *ἀποδέδωκα*, ubi vel maxime desideratur (cf. Dion. Hal. p. 512, 1. 834, 3. 1129, 5 R. de comp. v. p. 216 Schaef.). Videtur haec vox ex margine in falsum locum irrepsisse. Dionysius semel (de historico) dicit *τοὺς ἐνόντας λόγους* p. 844, 10 R, ubi desunt verba *ἐν τοῖς πράγμασιν*. *τὰ ἐνόντα* apud eundem ep. ad Pomp. III 21 (cf. p. 607, 15 *ἕκαστα τῶν ἐν τῷ λόγῳ*) nec vero technice.

2) Si contuleris, quae de artis notione exstant p. 53. 54, 5. 58, 5 sq. 12. 59, 19. 61, 6. 69, 5, de Apollodoreorum et Theodoreorum litibus non cogitare vix poteris. Quod ad 'artis' definitionem pertinet, Epicureos a partibus Apollodori stare perspicuum est.

3) Quae sequuntur p. 41, 13, ita suppleam: *οὐδ' [ὅλως ‖ τι [σ]υμβάλ-* *πρὸς?* *π* Sudh. *[λ]οντα[ι εἰς τὸ ‖ τ[ὴν ἕ]ξιν ἔ[χ]ειν*, coll. p. 137, 38 *ἐπειδὴ οὖν ἡ σοφιστικὴ κατ' οὐδὲν συντείνει πρὸς τὸ τὴν δύναμιν ἔχειν.* verbum *ἔχειν*, de quo dubitare videtur Sudh., certum fit inter se collatis hoc loco ∾ 137, 40 sq. ∾ 137, 38; ad vocem *ἕξις* cf. p. 61, 8. 69, 5. 121, 30 et Dion. Hal. frgm. libri *περὶ μιμήσεως* ed. Useneri p. 14, 20.

quantopere termini δύναμις et τέχνη rhetoribus differant (cf. Walz. rhet. Gr. IV 25, 32 et VI 17, 19). — ἕξις πολιτικὴ, facultas civiliter dicendi, exstat p. 121, 30, vix ullo modo discrepans a locutione δύναμις πολιτική. ἐμπειρία πολιτικὴ legitur p. 140, 32; 284, 5; probabiliter suppletur a Sudhausio p. 134, 13: his omnibus locis ἐμπ. πολ. est experientia dicendi civiliter. Incerta mihi explicatio est verborum σύνεσις πολ. p. 348, 5, πολιτικὴν φιλοσοφίαν p. 364, 3, πολιτικὴν ἀγωνίαν 322, 16: nescio enim, utrum de sola civili eloquentia dicta sint, an potius ad universam in republica vitam spectent.

Diversus ab ipsius Philodemi more is est vocis πολιτικὸς usus, quo in generibus enumerandis adhibetur de solo genere deliberativo: p. 92, 18 μήτε τὸ πολιτικὸν μήτε τὸ δικανικὸν μήτε τὸ πανηγυρικὸν μέρος τῆς ῥητορικῆς, quae repetuntur p. 93, 23. 98, 19 [1]); omnibus his locis Philodemus hunc usum mutuatus est ab adversario quodam, in quo refutando versatur inde a p. 92, 33.

Ut iam mittamus Epicurum, cuius dicendi usus apud discipulos haud dubie usque ad Philodemi tempora semper valuit, ex iis, quae sequuntur, duobus saeculis ipsorum rhetorum opera ad nos pervenerunt nulla. Nihilo tamen minus pauca restant verba paucorum, quae propter ipsam testimoniorum penuriam memoranda sunt. Hieronymi philosophi, quem peripateticis adscribendum esse certum est coll. Cic. or. 56, 190, servantur non vilia quaedam frustula a Philodemo vol. rh. p. 198, 13—200, 1 et paulo parcius a Dion. Hal. de Isocr. iud. p. 560 sq. R, quae quidem demonstrant etiam in Aristotelis familia eo, quo modo invenimus, sensu vocem πολιτικὸς de rhetoricis rebus fuisse usurpatam. Hieronymus dicit apud Philod. p. 199, 9: εὐανάγνωστον μὲν εἶναι (τὴν Ἰσοκράτους λέξιν) τῆς φωνῆς ὑφειμένης, ἐπαρθείσης δὲ μή, λίαν ταῖς περιόδοις κατεπείγουσαν τὸν λέγοντα, καὶ τὴν ὑπόκρισιν ἀφαιρουμένην (Speng. pro ἀφαιρουμένου) καὶ σχεδὸν

1) De alio quodam loco (p. 102, 27) in altera commentationis parte dicam.

ἐναντίαν τῇ τῶν πολιτικῶν, τὸν δὲ πολιτευομένων ἐπιστατήσοντα πολιτικὴν δεῖν καὶ δημηγορικὴν κατακεχύσθαι λέξιν καὶ μὴ τὴν ἐπιδίφριον καὶ καταψιθυρίζουσαν τὸν λόγον. Intellegimus ita vocem πολιτικὸς a philosopho adhiberi, ut de iis solis orationibus valeat, quae revera in publicis negotiis et in pulvere ac strepitu causarum habentur, non quae ad genus demonstrativum pertinentes vel recitantur vel leguntur. Ceterum cf., quae dicemus de Dionysii loco infra p. 168.

Polybii haec verba afferam (lib. V 33, 5): Ἀλλ' ἔνιοι τῶν πραγματευομένων, οὐδὲ ἐφ' ὅσον οἱ τὰ κατὰ καιροὺς ἐν ταῖς χρονογραφίαις ὑπομνηματιζόμενοι πολιτικῶς εἰς τοὺς τοίχους οὐδ' ἐπὶ τοσοῦτον μνησθέντες, πάσας φασὶ τὰς κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Βάρβαρον περιειληφέναι πράξεις, ubi πολιτικῶς significat: 'simplicem in modum, solarum rerum notandarum habita cura, nulla arte' (cf. Cic. or. 69, 230); in universum igitur cum Reiskio consentio, cuius verba exstant in Schweighaeuseri adnot. ad h. l. (vol. VI p. 185). Non alienum mihi videtur admonere lectorem loci illius artis poeticae Aristotelcae, de quo fusius dicendum fuit p. 145 sq. Quamvis enim sermo sit de diversis rebus, tamen, si generatim rem spectas, eadem est res.

Iam nunc quasi pontem fecimus ad eum, qui ingressus est etiam hac in re 'velut propriam viam' (Quintil. III 1, 16), Hermagoram rhetorem. Huius enim auctoritate notionis πολιτικὸς nova quasi aetas inauguratur, cum non mediocriter ab eo, quem quasi primarium esse diximus, sensu apud hunc vox πολιτικὸς discedat. Dicit enim Hermagoras rhetoricam esse δύναμιν τοῦ εὖ λέγειν τὰ πολιτικὰ ζητήματα teste Sopatro (W. V 15, 17) et iis, quos modo laudabimus, Latinis rhetoribus plerisque; cum Troilus sophista (W. VI 52, 30) dicat et repetat Maximus Planudes (W. V 213, 16): οἱ δὲ Ἑρμαγόρειοι οὕτως ὡρίσαντο αὐτὴν λέγοντες· ῥητορική ἐστι λόγου δύναμις τέλος ἔχουσα τὸ πείθειν ὅσον ἐφ' ἑαυτῇ· παραλέλειπται δὲ καὶ οὗτος ὁ ὅρος, οὐ περιέχει γὰρ τὸ ὑποκείμενον, τουτέστι τὰ πολιτικὰ πράγματα. Finem vero rhetoricae Hermagorae fuisse τὸ τεθὲν πολιτικὸν ζήτημα

διατίθεσθαι κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον πειστικῶς cum alii tum Sextus refert p. 687, 17. Iam si quaerimus, quomodo hac definitione probata Hermagoras genus ἐπιδεικτικὸν rhetoricae tribuere potuerit, quod fecisse eum testatur cum Latinis rhetoribus Sopater W. IV 63, 10, ne ego quidem, si quo adhuc invenimus sensu adiectivum πολιτικὸς accipio, satis possum expedire prorsusque probo Fabium dicentem (inst. II 15, 20): 'Illud de omnibus, qui circa civiles demum quaestiones oratorem iudicant versari, dictum sit, excludi ab his plurima oratoris officia: illam certe laudativam totam, quae est rhetoricae pars tertia'. Nam ut taceam illam offensionem, quam praebet vox ζήτημα, satis iam perstrictam a Sopatro W. V 16, 21 [1]), ut omittam illam quaestionem de thesibus ab Hermagora rhetoricae vindicatis, quam praeteriri hic omnino satius fuerit, quam attactam deseri [2]) — ne adiectivum πολιτικὸς quidem ea, qua adhuc, potestate servata prorsus satisfacere potest, quoniam materia epidictici minime posita est in iis solis rebus, quae spectant ad vitae publicae negotia, immo aut non comprehenditur aut tantum ex parte. At audiamus Aurelium Augustinum, qui haec exhibet (Halm. rhet. L. min. p. 138, 34): 'Sunt autem civiles quaestiones, quarum perspectio in communem animi conceptionem potest cadere, quod Graeci κοινὴν ἔννοιαν vocant', vel 'omnia quaecumque huius modi sunt, ut ea nescire pudori sit, et quae vel ignorantes, quasi sciamus tamen, cum simulatione prae nobis ferimus, quotienscunque in dubitationem vocantur, efficiunt civilem quaestionem', et (p. 139, 18) 'idcirco quae dubitationes in huius modi rebus (scil. quales descripsit v. 11—18) oriuntur, civiles vocantur quaestiones, quasi non propriae paucorum, sed communes universorum. quae cum ita sint, merito quaestiones, quae κοινῇ ἐννοίᾳ deprehendi pos-

1) Cf. praeterea, quae de ζητήματος notione exposuit G. Thiele, Hermagoras p. 24—26, p. 178, p. 183.

2) Cf. Cic. de inv. I 6, 8. Quintil. inst. II 21, 21. Aurel. Aug. Halm. p. 140. Harnecker, annal. phil. 1885, 69 sqq. Striller, Bresl. phil. Abh. 1886, 19. G. Thiele, Hermagoras p. 27—33.

sunt, civiles vocantur, et hae sunt, in quibus versari et praestare debebit orator'. Qua cum interpretatione prorsus concinunt ceteri plerique rhetores Romani, velut Sulpicius Victor (Halm. p. 313, 17), Fortunatianus (H. p. 81, 9 = Cassiod. ibid. p. 495, 10), anon. rhet. exc. (H. p. 585, 1), ex quorum libris intellexeris, quam diu et quam late dominatus sit in rhetoricae regno hic usus. Singulorum verbis afferendis meo iure parco; Graece autem quomodo sonent sis scire, Marcellinus in scholiis ad Hermogenis status haec dicit (W. IV 69, 16): *πολιτικὸν δὲ λέγουσι τὸ μὴ περὶ τὰς μεθόδους τὰς φυσικὰς ὑφιστάμενον, ἀλλὰ τῆς κοινῆς ἐννοίας ἔχον τὴν κρίσιν.*[1]) Neque nolim hoc loco monere iam Aristotelem initio artis rhet. dicere[2]): *ἡ ῥητορική ἐστιν ἀντίστροφος τῇ διαλεκτικῇ· ἀμφότεραι γὰρ περὶ τοιούτων τινῶν εἰσιν, ἃ κοινὰ τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν καὶ οὐδεμιᾶς ἐπιστήμης ἀφωρισμένης.* Concinit igitur Hermagoras, stoicorum hac in re sectator, cum peripateticorum disciplina, ac ne prius quidem Aristoteleae sententiae membrum a stoicis philosophis alienum esse docet e. g. Sopater W. V 15, 15.[3])

Cognoscimus profecto his locis adiectivum *πολιτικὸς* significare id, quod, ut intellegatur vel iudicio disceptetur, non artis (Sulp. Vict. H. p. 313, 17) ullius nec scientiae auxilium desiderat, sed communi sensu — hoc enim omnes interpretes habent — percipi potest; quo fit, ut etiam generis laudativi materia hac definitione comprehendatur, missa offensione vocis *ζήτημα.* Apparet igitur apud Hermagoram latiorem esse sensum vocis *πολιτικὸς*[4]) (nec minus vocis 'civilis' a Latinis

1) Testimonia, quae ad Dionysium et Hermogenem spectant, quamvis vel hic valeant, ubi de his ipsis dicemus, notare maluimus.

2) Cf. Striller, de stoic. stud. rhet. 1886 p. 19.

3) Cf. Cic. de or. II 16, 68 'Equidem omnia quae pertinent ad usum civium, morem hominum, quae versantur in consuetudine vitae, in ratione reipublicae, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto'; quae verba ad illustrandum hunc dicendi usum apta esse puto, nec vero quasi placiti tenent locum rhetorici.

4) Anonymus Aphthonii scholiasta apud Speng. art. scr. p. 226 (W. II 683) Hermagoram scripsisse testatur *πολιτικὴν τέχνην.* Nescio

rhetoribus usurpatae), quem quidem vocis πολιτικὸς usum a stoicis profectum esse admodum probabile est.[1]) Num vero a notione 'universalis civitatis' stoicis probatae hic usus termini πολιτικὸς derivandus sit, nequaquam mihi tam certum videtur quam Thielio (Hermag. p. 33—35); fortasse vel haec significatio ab illa primaria potius repetenda est, id quod stabilitur quodammodo verbis Iulii Victoris, qui tamquam miscet utramque interpretationem (Halm. p. 373, 2): 'Oratoris officium est in ea quaestione, quae versatur in negotiis civilibus, posse probabili et apta ad persuadendum oratione uti. Sunt autem ea demum civilia negotia, quae nulla arte propria continentur, ut geometricae et musicae et ceterarum huiusmodi scientiarum, sed earum rerum tractatum habent, quae perficiuntur ex opinione communi aut legibus aut moribus[2]) et de quibus omnes, qui aliquatenus intellectum recipiunt, et discernere et iudicare possint.' Quintilianus vero, si recte perspicio, quae iudicat de iis definitionibus, quibus sive 'civiles demum quaestiones' sive 'civilis materia' sive 'civiles res' oratori proponuntur tractandae,[3]) illorum rhetorum, ut homo Latinus, sententiam non prorsus assecutus adiectivum πολιτικὸς non ampliore hoc sensu, sed primario illo eodemque angustiore intellexisse videtur. Ac ne auctor quidem ad Herennium (cf. Volkmannum Rhet.[2] p. 14) omni ex parte satisfacit, simodo in hac re Hermagorae doctrinam reddere voluit, cum dicit (I 2,

num vocem πολιτικὴν ita liceat urgere, ut hoc testimonio nisi statuamus, quod per se non improbabile est, Hermagorae interdum voces πολ. et ῥητορικὸς eiusdem fuisse potestatis. cf. infra p. 165.

1) Cf. Volkmann (Rhet.[2] p. 13), Striller (l. l. p. 19) cum cauta Thielii restrictione (Hermag. p. 173 sq.).

2) Verba moribus ac legibus exstant etiam rhet. ad Heren. I 2, 2 et verba ἐκ τῶν . . νόμων ἢ ἐθῶν praebet Hermog. π. στασ. 1 (Sp. II 133, 17. W. III 2). Veri igitur simillimum est Hermagoream esse hanc doctrinam.

3) Quintilianum enim, si accurate perlego, quae exstant II 15, 15 sqq., non puto voce ζήτημα sola offensum esse, quod persuasum habere videtur Volkmannus (Rhet.[2] p. 13), sed vel magis voce πολιτικὸς seu civilis; cf. quaeso verba: 'res omnes — circa civiles modo' (§ 15) et 'qui circa civiles demum quaestiones etc.' (§ 20); ac ne ii quidem Fabio satisfaciunt, qui vocem ζήτημα non adhibuerunt.

2): 'Oratoris officium est de iis rebus posse dicere, quae res ad usum civilem moribus ac legibus (cf. p. 162 adn. 2) constitutae sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri potest'. Quod Doxopater (W. II 76, 3) in his rebus confusus est, nemo mirabitur.

Haec dicta velim de omnibus iis, qui sive ἐν πολιτικῷ ζητήματι sive ἐν πολιτικῷ πράγματι sive ἐν πολιτικῇ ὕλῃ rhetoricae materiam Fabio teste (II 15) constituerunt, nimirum de Aristone, Critolai discipulo, peripatetico, Theodoro Gadareo, Albutio Silo, Cornelio Celso paulo iuniore, mille aliis, qui nominatim non laudantur. Nam hos omnes Hermagorae in modum voce πολιτικὸς usos esse res ipsa docet et vel Hermagorae auctoritas, quae tum fuit, commendat; neque Fabius diversum in modum de his omnibus iudicat.

Hoc in numero etiam is est, qui, rhetores si spectas, censuram nostram excipit, Dionysius. Nam Ciceronis loci, quibus locutio 'orationes civiles vel forenses' occurrit, ita mihi videntur comparati, ut ad technicam vocis πολιτικὸς usurpationem illustrandam nihil afferant; quamquam illud certum est iudiciale et deliberativum genus multis locis ita commemorari, ut dubium non sit, quin Ciceroni haec duo genera naturae aequalitate quasi coniuncta esse et inter tria rhetoricae genera speciem ipsam quoque bipertitam efficere visa sint.[1] Notabilis hic unus mihi videtur locus, de or. III 28, 109 (cf. ibid. II 15, 65 sq.): 'dicunt igitur illi, qui peripatetici aut academici nominantur (olim .. politici philosophi appellati) omnem 'civilem' orationem in horum alterutro genere versari, aut definita controversia certis temporibus ac reis .... aut infinite de universo genere quaerentis. Atque horum superius illud genus causam aut controversiam appellant eamque tribus, lite aut deliberatione aut laudatione, definiunt: haec autem altera quaestio infinita et quasi proposita, consultatio nominatur'. Quibus verbis,

1) Cf. e. g. or. 11, 37. 13, 42. 19, 65.

quamquam adscribuntur peripateticis et academicis philosophis, talis describitur rerum partitio, ut, si illud civilis in Graecum sermonem vertas, non possit intellegi vox *πολιτικὸς* nisi eo sensu, quo ab Hermagora eandem disiunctionem praebente usurpata est. Vocabulum ipsum Graecum *πολιτικὸς* Ciceroni in deliciis est[1]), technici termini locum tenet nusquam.

Iam aggrediamur Dionysium Halicarnassensem, cuius primo loco libet afferre definitionem rhetoricae: *ῥητορική ἐστι δύναμις τεχνικὴ πιθανοῦ λόγου ἐν πράγματι πολιτικῷ, τέλος ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν.* Talis enim laudatur a Doxopatre W. VI 17, 9 et II 104, 7, ubi mirum quanta neglegentia eam tribuit Thraci Dionysio (cf. Usener, libr. de im. frgm. p. 13 adn.), a Maximo Planude W. V 213, 22, quem errasse opinor in verbis '*τέλος ἔχουσα τὸ πιθανῶς εἰπεῖν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον*' propter similitudinem eius, quam sibi probari dicit in sequentibus, definitionis (nam Dionysii haec non esse vox *πιθανῶς* male iterata docet[2])), ab anonymis compluribus rhetoribus, quos collectos exaravit Usener l. l. p. 11—14 (cf. Spengelium in mus. Rhen. XVIII 524), denique a Sopatro V 17, 17, qui haec habet: *Λολλιανὸς δὲ κάλλιστον ὅρον τοῦτον ῥητορικῆς τίθησιν κτλ.;* hoc loco fortasse ne id quidem cum Usenero (l. l. p. 13 adn.)[3]) ex verbo '*τίθησιν*' colligendum Lollianum ut suam Dionysii definitionem venditasse, si interpretamur haec verba: 'L. hanc definitionem ut optimam', vel 'optimae loco ponit', i. e. 'omnibus eam praefert'.

1) Brut. 76, 265 'L. Torquatum, quem non tam rhetorem dixisses, etsi non deerat oratio, quam quod Graeci dicunt *πολιτικόν*'. Ceteri omnes loci in epist. ad Att., ubi de homine exstat I 18, 6. II 1, 3 (s. laud. p. 145). IV 6, 1. IX 10, 5. XII 23, 2. XII 51, 2; *σύλλογος π.* legitur ib. XIII 30, 3. *σκέμμα π.* ib. VII 8, 3; *τὰ πολιτικὰ* ib. XIII 10, 2 (facere). XIV 6, 2 (scribere) XIV 14, 1 (videre); adv. *πολιτικῶς* ib. IV 8^b 4 (se gerere). VII 8, 4 (disserere). VII 13^a 1 (simulare); compar. adv. *πολιτικώτερον* ib. V 12, 2 (scriptas epistulas).

2) Quae res alium sciolum induxisse videtur, ut scriberet (W. III 462, 4): *τέλος ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον.* Hanc quam nos corruptam putamus definitionem primam inter eas, quae Dionysii nomine feruntur, ponendam putavit Volkmannus (Rhet.² p. 13).

3) Cf. Volkmannum (Rhet.² p. 13).

Dionysius igitur recepit verba 'ἐν πολιτικῷ πράγματι', evitata videlicet illa vocis ζήτημα offensione, quam merito reprehensam esse in Hermagorae definitione, fonte, quantum videmus, omnium posteriorum, supra monuimus. Atque quantum nos Quintiliani testimoniis nisi scimus, primus Halicarnassensis vocem 'πρᾶγμα' posuisse putandus est, quamquam fortasse eodem fere tempore Hermagoram emendaturus Theodorus Gadareus dixit: 'in materia civili' (Quintil. inst. II 15, 21), i. e., ni fallor, ἐν ὕλῃ πολιτικῇ. Sed utcumque haec res, quae non magni est momenti, se habet, id quidem constat vocem πολιτικὸς apud Dionysium non aliter esse intellegendam atque apud Hermagoram[1]). Nec non, quod vel mea sponte contenderim, firmatur scholiastarum choro. Id enim omnes consentiunt verbis ἐν πολιτικῷ πράγματι appositis rhetoricae materiam secerni a materia seu medicinae, seu geometriae, seu grammaticae, seu dialecticae (cf. W. VI 18, 4. IV 25, 27. VII 15, 14. V 17, 22. III 462, 2)[2]).

Itaque dictis, quae de Halicarnassensis celebri definitione dicenda erant, in ceteris quomodo Dionysius voce πολιτικὸς de rhetoricis rebus[3]) utatur videndum est. Ac primum quidem, ne coniuncta discerpamus, illud monendum uno saltem loco vocem πολιτικὸς ita legi, ut idem valeat, atque ῥητο-

1) Hoc verum duco, quamquam G. Ammon, de Dion. Hal. librorum rhetoricorum fontibus 1889 p. 5, ipsa ea, quam termini πολιτικοῦ ζητήματος ab Hermagora adhibiti dedimus, interpretatione in dubium vocata haec addit: 'Dionysii verba utique interpretanda puto et ex aliis locis, quibus usurpat vocabulum πολιτικὸν — velut de comp. p. 72 et 136 Sch. — et ex definitione artis oratoriae Cornificii supra allata, cui simillima est Dionysiana: 'quae res ad usum civilem moribus ac legibus constitutae sunt' = πράγματα πολιτικά.' Cf. supra p. 162.

2) Propter haec verba in definitione omissa reprehenditur Aristoteles W. III 611, 7. II 102, 15 (Doxop.). VI 17, 1. Ultimo loco quod desideratur vox 'διεξοδικῶς', intellegendum ex stoicorum doctrina tradita a Sexto emp. VI p. 675, quocum cf. W. III 610, 21 et Nicol. soph. Sp. III 478, 26 et Diog. Laert. VII 42.

3) Non rhetorice usurpatur his locis: p. 450, 7. 814, 3 π. φιλοσοφία. 543, 12 π. δύναμις fac. administrandae reip. (aliter p. 885, 17). 544, 6 π. καλοκἀγαθία. 938, 2 π. ὄχλος. π. μιμ. epit. II 8 (Us. p. 20, 20) π. ποιήματα

ῥικός, tribus illis generibus comprehensis, dico p. 488, 3: ἐρῶ νῦν καὶ περὶ τοῦ γένους τῶν ἀμφισβητημάτων, ἐν οἷς ἐστι θεωρήμασιν ἡ πολιτικὴ τέχνη. τριχῇ δὲ νενεμημένου τοῦ ῥητορικοῦ λόγου καὶ τρία διάφορα τοῖς τέλεσι περιειληφότος γένη κτλ., ubi vix potest dubitari, quin ἡ πολιτικὴ τέχνη et ὁ ῥητορικὸς λόγος idem sibi velint. Neque aberramus fortasse a vero, si item hanc vocem interpretamur in libro de Dem. p. 1125, 11: ἀλλ' ἐπὶ τὸ σεμνότερον καὶ ποιητικώτερον ἐκβιβάζειν τὴν ὀνομασίαν παρὰ τῆς πολιτικῆς δυνάμεως μάλιστα ἀπαιτοῦμεν[1]), pro quibus habet p. 1123, 10 τὸ ποιεῖν τὸν ἀκροατὴν αὐστηρὸν . . . παρὰ τῆς ῥητορικῆς δυνάμεως ἢ μόνον ἢ μάλιστα ἀπαιτοῦμεν, neque aliter in ep. ad Pomp. c. 1, 10 (Usener p. 40, 25): Πλάτων βουληθεὶς ἐπιδείξασθαι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἣν εἶχεν ἐν τοῖς πολιτικοῖς λόγοις . . . συνετάξατο λόγον ἐρωτικόν. Nam ut ne interpretemur ʻcivilis oratioʼ, suadet amatorii epidictica natura; ut latiore sensu hanc vocem interpretemur, commendat philosophorum sermonum, quae subauditur, oppositio.

Praeter hos vix alius locus huius indolis apud Dionysium exstiterit. Nam multo crebrior is est usus, quo πολιτικὸς λόγος vocatur oratio, quae versatur in negotiis publicis vel civilibus, i. e. contionalis oratio et iudicialis. Cuius rei luculentum testimonium, longius vero quam ut hic exaretur, est in ind. de Thuc. p. 937, 14 sq. coll. cum p. 938, 17 sq., ubi eadem disiunctio, quae priore loco fit inter contionales iudicialesque orationes et eas, quae in privata consuetudine versantur, posteriore loco breviter repetitur verbis οὔτ' εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας . . οὔτ' εἰς τὰς ὁμιλίας τὰς ἰδιωτικάς[2]) (cf. Quintil. III 4, 10 forensis ratio — accommodata pri-

---

scil. Alcaei στασιωτικά. p. 999, 12 οἱ π. καὶ ἀπ' ἀγορᾶς ἄνδρες qui ex professo in publ. vita versantur 647, 10 τὸ ἀγροῖκον καὶ τὸ πολιτικὸν σῶμα, cf. infra p. 173.

1) Sic scribendum puto; cod. Ambr. ἀπαιτοῦντες. Sylb.: ἀπαιτεῖται. Ego secutus sum traditarum litterarum vestigia et locum p. 1123, 11 mox laudandum.

2) Ex vera Sadéei coni. pro βιωτικάς.

vatis disputationibus). Neque obscurius testimonium p. 999, 2 οἱ συνιόντες εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ δικαστήρια καὶ τοὺς ἄλλους συλλόγους, ἔνθα δεῖ πολιτικῶν λόγων, ubi hos, quos dicit, ἄλλους συλλόγους non esse nisi publicos ex auditoribus descriptis elucet (cf. supra p. 141). In rebus vitae necessariis hos πολιτικοὺς λόγους versari facile evincitur etiam ex primo capite libri de comp. v. (p. 6 Schaef.). Non igitur mirum, si cum voce ἐναγώνιος vox πολιτικὸς interdum coniungitur (p. 559, 1) vel si adiectivum ἐναγώνιος loco adiectivi πολιτικὸς saepenumero exstat; cf. p. 1117, 3 ∞ 13 ∞ 539, 4; 629, 6. 982, 15. 1012, 14. 1095, 9 ∞ 1094, 17. 964, 9. 1097, 11; de comp. v. c. XIX p. 268 Schaef.; Dion. Hal. antiqu. Rom. I 8, ubi verbis σχήματος ἐναγωνίου respondent verba τοῖς περὶ τοὺς πολ. διατρίβουσι λόγους, ubi perperam in Reiskianae editionis adnotatione c de eo genere orationis vox ἐναγώνιος intellegitur, quod ad iudiciales ἀγῶνας est accommodatum, quod vitium ne Spengelius quidem cavit in comm. rhet. ad Alex. p. 229; cf. infra p. 141. Quo fit ut disiungantur a Dionysio ἱστορίαι σπουδῆς ἄξιαι, πολιτικοὶ λόγοι χαρίεντες, φιλόσοφοι συντάξεις p. 449, 4, et ποίησις, ἱστορία, πολιτικοὶ λόγοι ep. ad Pomp. I 8 (Us. p. 40, 10 sqq.) et de comp. v. c. XXII p. 300 Schaef. Non opus esse puto omnes exscribere locos, quae summa sunt addidisse contentus. Legimus igitur ἡ περὶ τοὺς π. λόγους ἐπιμέλεια s. ἐπιστήμη p. 445, 4 (coll. 446, 6) et de comp. v. p. 126 Sch.; τῷ πάνυ πόρρω δοκοῦντι τῶν π. λόγων vel similia p. 461, 11. 882, 2. 1063, 3; εὐφυὴς περὶ τοὺς π. λόγους p. 633, 8; Θουκυδ. ὅρος τοῦ π. λόγου p. 813, 12; προσέθηκε τοῖς π. λόγοις ἀρετὰς Δημοσθένης p. 944, 6 (coll. 945, 3); τοῖς ἀσκοῦσι τοὺς π. λόγους et sim. ep. ad Pomp. 6, 11 (Us. p. 67, 15). 722, 8. 950, 15; παθητικὴ διάλεκτος ἐπιτηδειοτάτη εἰς π. λόγους p. 1124, 4; κατασκευάζειν λόγους πολιτικοὺς de comp. v. p. 410 Sch.; τὴν ἐν τοῖς π. λόγοις ἕξιν frgm. libri π. μιμ. Us. p. 14, 19; εἰς διαλεκτικήν, οὐκ εἰς πολ. λόγους ὠφέλειαν συμβάλλεσθαι de comp. v. p. 72 Sch.

Ex hoc vero tamquam principali usu sequitur vocem πολιτικὸς de aliis rebus, non ipsis orationibus, usurpatam signi-

ficare id, quod tale est, quale in oratione civili supra definita esse solet. Praecipue genus dicendi huius orationis proprium Dionysio secernitur ab aliis dicendi generibus, velut de comp. v. p. 420 extr. Sch. haec exstant: *Ἐγὼ τοῦ λόγου*[1]) *τὸν μὲν ἰδιώτην ἐπιστάμενος ὄντα (τὸν ἀδολέσχην τοῦτον λέγω καὶ φλύαρον), τὸν δὲ πολιτικόν, ἐν ᾧ πολὺ τὸ κατεσκευασμένον ἐστὶ καὶ ἔντεχνον* e. q. s. Reminisceris haud dubie loci illius (v. p. 166), quo Dionysius civiles et privatas orationes ipsas inter se opponit; similiter igitur haec inter se distant dicendi genera; nec minus haec verba illuminantur loco p. 1125, 11, quem nos dedimus supra p. 166, et Dionysii verbis p. 468, 11: *ἔστι δὲ παντὸς μᾶλλον ἔργον τεχνικῶς*[2]) *κατεσκευασμένος (Λυσίας) κτλ.* In universum addiderim ex uniuscuiusque loci natura pendere quae potissimum *πολιτικοῦ λόγου* praevaleat *ἰδέα;* potest enim *λόγος* ita appellari, quia est artificiosior, quia astrictior sermone cotidiano, vel quia simplicior poetica dialecto, vel quia perspicuitati imprimis studet, quam notionem praeter rationem solam ei vindicare videtur Blassius (Att. Beredskt. II² 107), si recte eum intellego (cf. supra p. 138). Itaque adiectivum *πολιτικὸς*, ut grammaticos sequar, est notio relativa, cuius rei exempla ea, quae modo sequuntur, praebebunt.

Nam eodem sensu, quo locutio *λόγος πολιτικὸς* modo tractata, exstat apud Dionysium etiam notio *πολιτικὴ διάλεκτος* p. 558, 13 (cf. supra p. 158 sq.): *κράτιστον δ' ἐπιτήδευμα ἐν διαλέκτῳ πολιτικῇ καὶ ἐναγωνίῳ τὸ ὁμοιότατον τῷ κατὰ φύσιν,* ubi opposita cogitanda est illa *πανηγυρικὴ* sive *ἐπιδεικτικὴ* potius Isocratis elocutio (cf. p. 539 R); item locutio *π. διάλεκτος* occurrit p. 957, 7, ubi, ut saepius apud Halicarnassensem[3]), silentio sumitur rerum scriptorum et civi-

1) Iniuria Schaefer scribi vult *τοὺς λόγους*; cf. Laert. Diog. III 87 et Hermog. Sp. II 401, 13 (W. III 370, 1).

2) Ad hanc Sadéei coniecturam mihi probatam (scil. pro *τεχνικοῦ*), Usenero, ut videtur, improbatam (v. fr. l. *π. μιμ.* p. 33, 1) fulciendam affero de comp. v. p. 280, 1 Sch.

3) Digna res, quae observetur; v. Dion. Hal. p. 941, 14 (coll. Luciano

lium oratorum elocutionem eiusdem esse generis. — τὴν πολιτικὴν λέξιν legimus p. 974, 13. 1109, 8. 1110, 16. de comp. v. p. 136 et 384 Sch.; πολ. φράσις exstat p. 1112, 3. πολιτικὸν σχῆμα Dion. dicit p. 1050, 8: ἔχει μέντοι (ὁ ἐν Μενεξένῳ ἐπιτάφιος) τὰ πλείω καλῶς, οὐ γὰρ δεῖ ψεύδεσθαι, πλὴν ὅτι πολιτικόν γε τὸ σχῆμα αὐτῆς (τῆς λέξεως) ἐστιν, οὐκ ἐναγώνιον, i. e., ni fallor, 'sublimior est et altior communi sermone elocutio, nec vero eadem veritati accommodata' 1); denique πολιτικὴ ῥητορεία vocatur oratio 'civilem dicendi characterem gerens' in l. π. μιμ. epit. II 8 (Us. p. 20, 22).

Quod pertinet ad civiles orationes πολιτικὸν appellatur, velut exstat ἡ πολιτικὴ δύναμις p. 885, 17, id est facultas civiles orationes componendi et habendi (quam locutionem usitatissimam fuisse Philodemo supra vidimus p. 157). Non aliter fit, ut qui in civilibus orationibus versatur, appelletur πολιτικὸς (v. de Philod. p. 156) p. 1007, 9 πείθεται ἀποχρῆν τῷ πολιτικῷ διάνοιαν ἀποδεῖξαι σπουδαίαν Ἰσοκράτης (= v. 13 τῷ μέλλοντι πείθειν δῆμον ἢ δικαστήριον). cf. p. 1026, 1 ταῦτα πολιτικοῖς καὶ ῥήτορσιν ἀνδράσι μελήσει, p. 1114, 6 πολιτικὸς δημιουργὸς Δημοσθένης (= de comp. v. p. 410 Sch. ἀνὴρ κατασκευάζων λόγους πολιτικούς).

Adhuc Dionysio notionem πολιτικοῦ λόγου aut tria genera

---

de conscr. hist. c. 43). 813, 12. 937, 13 sqq. 939, 3 sqq. 944, 3 sqq. (coll. 950, 14). 952, 3. 1027, 8. — de imit. epit. III 2 (Us. p. 25, 6) = ep. ad Pomp. 5, 6 (Us. p. 63, 7). ep. ad Am. 6, 11 (Us. p. 67, 14). antiqu. Rom. I 8. Alia dicenda erunt de genere historico infra p. 185 adn. 7.

1) Quandocumque hunc locum animo reputavi, haesitasse me non possum non confiteri, num forte mendum esset in voce πολιτικον et scribendum ποιητικόν. Haec enim oppositio, si ceterum vocis πολιτικὸς apud Halicarnassensem usum spectas, prorsus singularis, et si simplicitatem Dionysii cognosti, tam quaesita est, ut scrupulum non praeter rationem moveat. Nonnullius hac in re momenti mihi videtur locus iud. de Isocr. p. 584, 6; (ταῦτα) ποιητικώτερα μᾶλλόν ἐστιν ἢ ἀληθινώτερα. Nam vocem ἐναγώνιος et ἀληθινὸς paene idem valere vel ex comparatione, quam Dion. inter Platonis locum et Demosthenis instituit, apparet, scil. p. 1056, 8 et 13, quae comparatio (v. vers. 8 sq. 11. 14) ipsa quoque nobis favet. Ceterum cf. p. 964, 9 R. et quae paulo post dicemus de vocibus πολιτικὸς et ποιητικὸς a librariis saepius confusis.

(quod singulare), aut contionale et iudiciale comprehendere vidimus. Quibus, ne artioribus hanc notionem finibus circumscribamus, tertium ilico addendum, interdum *πολιτικοὺς λόγους* appellari etiam eas orationes, quae per se ad genus demonstrativum pertinentes tamen et rebus tractatis et totius orationis habitu civilibus orationibus propius accedunt neque raro vel eundem paene, quem illae, finem sibi proposuerunt [1]), utpote non ad artis demonstrationem solam et delectationem, sed ad vitae utilitatem compositae. Cuius indolis est locus, quo Platonis stili censura instituta haec Dionysius dicit (p. 1027, 6): *κράτιστος δὲ πάντων τῶν πολιτικῶν (Πλάτωνος) λόγων ὁ Μενέξενος, ἐν ᾧ τὸν ἐπιτάφιον διεξέρχεται λόγον.* [2]) Vides a Dionysio laudationem funebrem, quae haud dubie generis est epidictici [3]), appellari *πολιτικὸν λόγον*, quod adumbratur ex parte p. 1025, 9 *ἐν οἷς ἂν εἰς πολιτικὰς ὑποθέσεις συγκαθεὶς ἐγκώμια καὶ ψόγους, κατηγορίας τε καὶ ἀπολογίας ἐπιχειρῇ γράφειν κτλ.* (cf. p. 1050, 8). Neque aliter, si modo non temere auctorem dixisse putamus, intellegenda verba libri *π. μιμ.* II (Usener, frgm. VII p. 31, 5): *πρῶτος γὰρ ἐκεῖνος* (sc. *Γοργίας*) *τὴν ποιητικὴν καὶ διθυραμβικὴν λέξιν εἰς τοὺς πολιτικοὺς εἰσήνεγκε λόγους,* nimirum in orationes illas neque civiles prorsus neque demonstrativas, velut epitaphium, Eleorum laudationem, Olympicum, Pythicum, quod genus postmodo Isocrates [4]) coluit et primus coluisse perperam ab Halicarnassensi

---

1) Cf. Nicol. soph. Sp. III 484, 13 sqq.

2) Data occasione moneo hac pag. edit. Reisk. lin. 2 pro verbis '*ἀφίστωσαν καὶ αὐταί*' scribendum esse '*ἀφείσθωσαν καὶ αὐταί*', coll. p. 1042, 5 *πλὴν ἀφείσθω καὶ τοῦτο* et de comp. v. p. 382, 5 Sch. *ἀφείσθω ἡ περὶ ταῦτα σκέψις.* In talibus formulis mirum quantum sibi constat Dionysius; cf. praeterea Aristot. ars poet. p. 1456^{b} 18. Plato soph. p. 267 B. Philod. vol. rhet. p. 70, 15 et 19 Sudh. Philostr. v. soph. I 22, 4.

3) De epitaphii ancipiti natura cf. Ps. Dion. ars rhet. p. 297, 8 R.

4) Bigenerum harum orationum characterem iam veteres recte perspexisse demonstrant praeter ipsum Isocratem (or. IV 17, 19) Cic. or. 11, 37, Quintilianus inst. III 4, 14, Hermogenes Sp. II 420, 24 (W. III 395), Philostr. v. soph. I 9, 2, Ps. Plut. v. X orat. p. 1020 Duebn., Ps. Dion. ars rhet. p. 357 R, Nicol. soph. Sp. III 478, 17. 484, 13 sqq.

dicitur eo loco, qui ipse quoque huc facit, iud. de Isocr. p. 536, 4, ubi haec: Ἰσοκράτης πρῶτος ἐχώρησεν ἀπὸ τῶν ἐριστικῶν τε καὶ φυσικῶν ἐπὶ τοὺς πολιτικοὺς (unde fluxit Ps. Plut. v. X orat. p. 1020, 20 Duebn.), nisi forte rectius dicimus Dionysium ipsius Isocratis locutionem mutuatum esse.

Triplicem igitur sive quadruplicem, ut iam calculum subducamus, vocis πολιτικὸς apud Dionysium invenimus usum; utitur enim ea primum sensu Hermagoreo, deinde, quod hinc repetendum, πολιτικοὺς λόγους dicit in universum τοὺς ῥητορικούς, tum hac locutione comprehendit orationes contionales iudicialesque, denique hoc nomine eas appellat, quae medium quendam inter epidicticas et mere contionales locum tenent. Ab his generibus omnia repetenda sunt, quae specialia appellaverim in Dionysii usu.

Didymo suo iure vindicat Schmidtius (Did. frgm. 1854, p. 93 adn. 1), quae leguntur in schol. ad Soph. El. 87 'ἀντήρεις· τραγικώτερον δέ πως ἀπήγγελται, ὥστε τὴν διάλυσιν αὐτῶν μὴ πάνυ πολιτικὴν εἶναι'. Certum est hoc loco vocem πολιτικὸς eadem vi praeditam esse, qua apud Isocratem or. IX 10 (cf. s. p. 138); significat enim, quod tale est, quale in civili dicendi genere esse solet, i. e. hoc loco: 'non poeticum'. De verbis simillimis Phrynichi Arabis fortasse eidem Didymo adscribendis v. p. 194.

Theon, ad quem iam disputatio nos ducit, item atque Dionysius Hermagorei dicendi usus indicia praebet, cum dicit Sp. II 121, 6 (W. I 244) ἐπεὶ δὲ τῶν θέσεων αἱ μέν εἰσι θεωρητικαὶ, ὅσα (ὅσαι?) θεωρίας ἕνεκα καὶ γνώσεως μόνον ζητοῦνται, οἷον εἰ θεοὶ προνοοῦνται τοῦ κόσμου, αἱ δὲ πρακτικαὶ 'καὶ' (deest ap. Sp. et W.) εἴς τινα πρᾶξιν τὴν ἀναφορὰν ἔχουσαι, οἷον εἰ γαμητέον, φανερόν, ὅτι αἱ μὲν πρακτικαὶ καὶ πολιτικώτεραί εἰσι καὶ κατὰ τὸν ῥητορικὸν χαρακτῆρα, αἱ δὲ θεωρητικαὶ μᾶλλον τοῖς φιλοσόφοις ἁρμόττουσιν, αἷς οὐδὲν ἧττον ἐγχειρεῖν καὶ τοῖς ῥητορικοῖς δυνατόν ἐστιν ἀπὸ τῶν πρὸς τὰς πρακτικὰς θέσεις τόπων ὁρμωμένοις. Tota haec doctrina ita comparata et Hermagoreis placitis quasi accommodata est, ut non possit dubitari, quin vox πολιτικώτεραι,

adumbrata sequentibus verbis et opposita notioni *φιλόσοφος*, sensu amplissimo illo intellegi debeat, nimirum 'communi intellectui accommodatum'. Verba *αἷς οὐδὲν ἧττον κτλ.* non minus puto spectare ad defendendam illam Hermagorae rationem, qua rhetoricae disciplinae theses tribuit; quod nemo eorum, qui difficilem hanc quaestionem tractaverunt, quantum scio, sensisse videtur.

Alterum vero eumque artiorem sensum in hac voce inesse puto Sp. II 91, 12 (W. I 199): *τὸ δὲ τοιοῦτον (τὸ ἐπιφωνεῖν τῇ διηγήσει) οὔθ' ἱστορίᾳ πρέπον ἐστὶν οὔτε πολιτικῷ λόγῳ, θεάτρῳ δὲ καὶ σκηνῇ μᾶλλον ἐπιτήδειον*, ubi haec interpretatio commendatur et oppositione, quam Theon instituit, et sequentibus verbis Sp. II 92, 6 (W. I 200): *καὶ μὴν καὶ παρὰ τοῖς ῥήτορσιν εὕροιμεν ἂν (τὸ ἐπιφωνεῖν διηγήσει), οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ παρὰ τῷ πολιτικωτάτῳ Δημοσθένει καὶ ἐν τοῖς πολιτικωτάτοις αὐτοῦ λόγοις*, ubi *π.* significat: 'accinctus ad civilium orationum veram contentionem' (*ἐναγώνιος*).

Auctor libelli *περὶ ὕψους*, qui non multo a Theonis aetate videtur distare, in c. 1, 2 (p. 2, 10 V.)[1]) cum dicit: *εἴ τι δοκοῦμεν ἀνδράσι πολιτικοῖς τεθεωρηκέναι χρήσιμον*, et in c. XLIV, 1 (p. 66, 10 V.): *πιθαναὶ καὶ πολιτικαὶ φύσεις οὐκ ἔτι γεννῶνται*, simili utroque loco ratione usurpat vocem *πολιτικὸς*, illo significans homines, qui orationibus civilibus operam navant, hoc naturas aptas ad contionale et iudiciale dicendi genus. Paulo difficiliora sunt verba c. IX 13 (p. 17, 18 sqq. V.) '*οὐ γὰρ ἔτι τοῖς Ἰλιακοῖς ἐκείνοις ποιήμασιν ἴσον ἐνταῦθα σῴζει τὸν τόνον οὐδ' ἐξωμαλισμένα τὰ ὕψη καὶ ἱζήματα μηδαμοῦ λαμβάνοντα, οὐδὲ τὴν πρόχυσιν ὁμοίαν τῶν ἐπαλλήλων παθῶν, οὐδὲ τὸ ἀγχίστροφον καὶ πολιτικὸν καὶ ταῖς ἐκ τῆς ἀληθείας φαντασίαις καταπεπυκνωμένον*', cuius loci — quantum ad nos — interpretationem inde puto repetendam, quod *πολιτικὸν* dicitur, quo differre solet civilis oratio ab attenuato communis consuetudinis sermone, sive urges elatiorem

1) Cf. supra p. 133.

illius sonum sive vehementiam sive astrictiorem rerum et verborum comprehensionem sive omnia, quae eius propria sunt; quod commendatur verbis de Iliade dictis (ibid. v. 14), 'cui ὅλον τὸ σωμάτιον δραματικὸν ὑπεστήσατο καὶ ἐναγώνιον.' Vult igitur, si ingeniosi scriptoris acumen assequor, eandem differentiam esse inter Iliadem et Odysseam, quae est inter civile et cotidianum dicendi genus. — Quartus locus eiusdem tractatus non ita ad nostram rem facit, dico c. XXXIV, 2 (p. 53, 6 V.), ubi ὁ μυκτὴρ πολιτικώτατος Hyperidis orationibus inesse dicitur, i. e. urbanae facetiae (cf. ib. p. 54, 3 Δημ. ἔνθα ἀστεῖος εἶναι βιάζεται).[1])

Dio Chrys. or. 52 p. 159, 16 D. πολιτικωτέραν vocat Euripidis rationem inducendi chori (oppositam Aeschyleae ἁπλῇ vocatae), quia ut in civili oratione eum excusat omnemque, quam auditores capere possunt, offensionem subtiliter (ἀκριβέστερον v. 17) submovere studet, repudiata libertate 'poetica'.

Plutarcho quod vox πολιτικὸς plerumque valet 'humanus, in cives liberalis' (Num. c. 3. Marc. c. 20. Sul. c. 30),

1) Hunc usum, quem rhetoricum iure non appellaveris, ex instituto mihi non proposui tractandum. Aliqua praebet Ernestius s. v. (p. 281), qui ipse quoque ad haec Mori verba 'ut satis copiosa' provocat, quae Morus addidit ad Ps. Long. π. ὕψ. c. XXXIV 2: 'πολιτικώτατος non tam rustico opponitur (tum enim fere ἀστεῖος dicunt), quam ut latinum civilis de eo usurpatur, qui conservata ἰσονομίᾳ aequalem se humanumque erga omnes gerit, in qua vitae ratione comitas et facilitas necessaria est: unde verbum ad mores faciles et elegantes transfertur'. Quo fundamento nisus tam longe hanc artificiosam explicationem repetat, me quidem fugit. Mihi πολιτικὸς oppositus videtur τῷ ἀγροίκῳ, inde facillime omnia explanantur. Cf. D. Hal. p. 647, 10 R τὸ ἄγροικον σῶμα τοῦ πολιτικοῦ . . . διήνεγκεν. Ad Ernestii exempla addo praeterea Plut. mor. p. 88 A. 810 B. Euseb. pr. ev. Dind. IX 22, 8. Fugit hos viros doctos Hesychium interpretari: 'πολιτικός· ἀστεῖος μετὰ τέχνης τινός· ὁ ἐν πόλει ἀναστρεφόμενος' (prior pars exstat etiam in an. Bachm. I 345, 7). Ne haec quidem favent Moro. Locum Ps. Dion. art. rhet. p. 233, 1 perperam Ernestium addidisse puto, cum ibi πολιτικῶς, medium locum tenens inter ἀφελῶς et σεμνῶς, significet 'ita ut in civili oratione, i. e. neque sublimiter neque tenuiter' (cf. p. 138 et p. 175 huius commentationis).

sive 'reipublicae accommodatus' (Pomp. c. 51), sive 'prudens in rep. administranda' (mor. p. 41 B), nihil ad nos. Nec vero nobis transeundus liber inscriptus 'πολιτικὰ παραγγέλματα', cuius in c. VI, VII, VIII (p. 802 E sqq.) ubicumque mentio fit πολιτικοῦ λόγου, sola intellegenda est oratio ad reipublicae administrationem pertinens; quod bene evincitur c. VI his verbis: δέχεται δὲ ὁ πολιτικὸς λόγος δικανικοῦ μᾶλλον καὶ γνωμολογίας καὶ ἱστορίας καὶ μύθους κτλ. Hae igitur orationes nostris temporibus vocantur '*politische Reden*' vel '*Staatsreden*', quem usum adhuc passim observavimus apud Isocratem, Philodemi adversarios, falsarium epistulae ad Alexandrum.

Hoc loco mentionem mihi liceat facere verborum Ps. Plutarchi v. X orat. p. 1023, 29 Duebn.: πρῶτος δὲ καὶ σχηματίζειν ἤρξατο (ὁ Ἰσαῖος) καὶ τρέπειν ἐπὶ τὸ πολιτικὸν τὴν διάνοιαν, ὃ μάλιστα μεμίμηται Δημοσθένης (cf. Phot. bibl. p. 490 Bekk., Bakius pro πολιτικὸν habet παθητικόν). Video mirum quantum secure Xylandrum (apud Wyttenb.) vertisse: 'ad res civiles vertit animum', tamquam si non fuerint ante eum Pericles et alii multi. Equidem confidenter vocem πολιτικὸν ad rationem illam Isaei artificiosam satisque ad persuadendum nec non ad fraudem aptam rettulerim, quam Dion. Hal. maxime eius propriam fuisse dicit.[1])

Lucianus egregium praebet exemplum illius usus, quo

1) Puta iud. de Is. c. 3 et 4, praecipue p. 590, 5. 17. 591, 13: ἦν δὲ περὶ αὐτοῦ δόξα παρὰ τοῖς τότε γοητείας καὶ ἀπάτης, ὡς δεινὸς ἀνὴρ τεχνιτεῦσαι λόγους ἐπὶ τὰ πονηρότερα. Hoc loco pro ἀνήρ, quod est in cod., scribendum censeo ἁνήρ, vel Reiskio improbante (p. 853, 7) Sylburgii propositum ὁ ἀνήρ. Item atque hoc loco falso exstat ἀνὴρ pro ἁνὴρ apud Dion. Hal. p. 853, 7. 941, 8. 1117, 2. de comp. v. p. 60, 1 Sch. (ubi vel ἐκεῖνος ἁνήρ). Contra plus quam triginta locis prorsus eiusdem naturae articulus additur. Cf. τἀνδρὸς p. 1024, 5. 639, 8. 635, 2. de comp. v. p. 406 Sch. frgm. l. π. μιμ. Us. p. 48, 12. 43, 19. Idem vitium cum Manutio tollit Vahlenius π. ὕψ. p. 5, 16 et p. 25, 22 V., ubi in cod. Par. οὗτος ἀνήρ. Etiam ex Platonis contextu Schanzius partim priores editores secutus has maculas removit. — Etiam nunc hanc corruptelam inveni apud Themistium p. 357, 3 Dind. et Eunapium p. 494, 42 et 496, 45 ed. Boiss. Didot.

πολιτικὰ ὀνόματα dixisse vidimus Isocratem (p. 138), quae qualia sint, Samosatenus docet in libro de conscr. hist. c. 43 hisce verbis: *ἡ λέξις δὲ σαφὴς καὶ πολιτικὴ* (sc. *τῷ ἱστορικῷ*) *ἔστω, οἵα ἐπισημότατα δηλοῖ τὸ ὑποκείμενον. (τέλος γὰρ τὸ) σαφῶς δηλῶσαι καὶ φανότατα ἐμφανίσαι τὸ πρᾶγμα, μήτε ἀποῤῥήτοις καὶ ἔξω πάτου ὀνόμασι μήτε τοῖς ἀγοραίοις τούτοις καὶ καπηλικοῖς, ἀλλ' ὡς τοὺς μὲν πολλοὺς συνεῖναι, τοὺς δὲ πεπαιδευμένους ἐπαινέσαι*: iam intellegis ea, quae extremis verbis describuntur, vocabula non esse, nisi quae paulo antea verbis *πολιτικὴ λέξις* comprehenduntur. Sunt igitur ea, quae neque peregrina vel nova vel insolentia sunt, neque nimis vulgaria plebeiique sermonis usu trita. Atque ita haec res se habet, ut secundum uniuscuiusque loci naturam mox opposita cogitentur nimis quaesita, mox nimis usitata et vilia.[1]) Illius generis est, ut paululum egrediar in re, quae aliter non potest expediri, Isocratis locus supra (p. 138) laudatus (opp. *ξένα, καινά, μεταφορικά*); cui vel hic liceat addere verba Cornuti seu potius Harpocrationis (Sp. I 459, 6): *τῆς δὲ λέξεως προοιμίῳ μὲν ἁρμόσει τὸ πολιτικὸν καὶ*

---

1) Digna res est, quam paucis illustrem. Quasi circumscribitur haec vocis *πολιτικὸς* notio locis huius indolis: Sp. I 430, 11 *ἐκ τροπικῆς μᾶλλον καὶ σημειώδους λέξεως, δυναμένης μέντοι πεσεῖν εἰς πολιτικοὺς λόγους* (Cornuti verba). Hermog. Sp. II 277, 8 (W. III 205) *λέξις καθαρὰ ἡ κοινὴ καὶ εἰς ἅπαντας ἥκουσα.* Cic. or. 19, 64 philosophorum oratio nec sententiis nec 'verbis' instructa 'popularibus'. Quintil. II 16, 19: 'nonne pulchrum vel hoc ipsum est, ex communi intellectu verbisque, quibus utuntur omnes, tantum assequi laudis?' Sueton. p. 126, 4 Reif., quae longiora. — Vocis *ἰδιωτικὸς*, quae huic opposita cogitanda est, habes haec exempla: Theon (Sp. II 82, 22. W. I 188) *ποικίλη διὰ τῶν ὑπερβατῶν καὶ οὐκ ἰδιωτικὴ γίνεται ἡ φράσις. π. ὕψ.* XLIII 1 (p. 64, 2 V.) *ἄσεμνον γὰρ τὸ κοπάσαι καὶ* (Manut.) *ἰδιωτικόν.* Demetr. *π. ἑρμ.* Sp. III 307, 19 *εὐκαταφρόνητος ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς λέξεως καὶ ἰδιωτικός* (cf. eiusdem Sp. III 294, 26). Alex. Num. Sp. III 13, 14 (W. VIII 431) *διαφέρει πλάσις ῥητορικὴ τῆς τῶν ἰδιωτῶν κτλ.* — *ἀγοραῖα* et *ἀνακεχωρηκότα* vocabula disiungit Ps. Dion. art. rhet. p. 382 R. ita, ut in medio posita sint, quae diserte non nuncupat, *τὰ πολιτικά. ἀγοραῖα* etiam Lucianus l. l. opponit. *τὸ ἀγοραῖον μέρος τῆς ῥητορικῆς* Dion. Hal. de comp. v. p. 400 sq. Sch.

μηδαμῇ τροπικόν, ἀλλ' ἐγγυτάτω τοῦ κατὰ φύσιν et his simillima eiusdem (Sp. I 460, 2): *ἐὰν δὲ αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ (τὸ ἐπιχείρημα) προάγωμεν, μέλλει τὸ ἐπιχείρημα τὴν προαγωγὴν ἁπλῶς πολιτικὴν λαμβάνειν.* Nec non hic licet afferre Ps. Dion. art. rhet. p. 384, 9 sqq. R, cui loco exscribendo merito parco. Ex latinis scriptoribus huc facit Suetonius, Luciani aequalis, qui dicit (de gr. 10, p. 108, 24 Reif.): 'quo magis miror Asinium credidisse antiqua eum verba et figuras solitum esse colligere e Sallustio, cum sibi sciat nil aliud suadere, quam ut noto civilique et proprio sermone utatur vitetque maxime obscuritatem Sallustii et audaciam in translationibus'. Alterius usus, quo non cum poeticis, sed cum vocabulis nimis vilibus fit comparatio, testimonium dat Phrynichus (Bekk. anecd. I p. 8): '*ἄπαρνος σεμνότερον τοῦ ἔξαρνος καὶ πολιτικώτερον*', i. e. 'sublimius, elatius'[1]), et Photius (cod. 74), qui haec iudicat de Themistio: *ἔστι τὴν μὲν φράσιν σαφὴς καὶ ἀπέριττος καὶ ἀνθηρὸς καὶ λέξεσι πολιτικαῖς καὶ εἰς τὸ σεμνόν τι ἐπικλινούσαις χρώμενος*, ubi non aliter interpretanda vox *πολιτικός*. Phrynichi paucos alios locos, ne temporum rationem videamur neglexisse, infra tractabimus p. 194.

His absolutis Aristidem aggrediamur, qui paulo longiorem tractationem desiderat propterea, quod novus apud eum vocis *πολιτικὸς* occurrit usus atque is eius generis, ut in explicando nonnulli verum mihi non videantur esse assecuti — neque id mirum in homine materiam, id quod vel Hermogenes concedit, perdifficilem saepenumero sive sententiarum sive verborum velaminibus obscurante, ne premam offensiones imperfecti libri et limam nondum experti.

Satis est notum Aristidis artes rhetoricas ita esse institutas, ut primo libro de *πολιτικοῦ λόγου*, altero de *ἀφελοῦς* charactere praecipiat seu potius faciat observationes. Qui quomodo inter se differant, apte mihi videtur elici ex comparatione ab ipso Smyrnaeo instituta Sp. II 512—514 (W. IX

1) Cf. Choerobosc. dict. in Theod. can. ed. Gaisf. p. 627: *παρὰ τοῖς ἰαμβογράφοις ἤγουν ἐν ἰάμβῳ, καὶ ἐν ῥητορικῷ δὲ λόγῳ ἤγουν πολιτικῷ οὐ δεῖ διὰ τοῦ I γράφειν τὸ 'εἴδω'.*

410—413). Ibi enim, ut rhetoris verba servem, *πολιτικὸν λόγον* describit ita: eius *ἐννοήματα* sunt *τραχύτερα, δριμύτερα, ἐνδοξότερα καὶ ἀπὸ ἐνδόξων λαμβανόμενα, μεταχείρισις* (argumenti tractatio) est *φανερά, σχήματα* sunt *τραχέα, σφοδρὰ, ἐλεγκτικὰ, βίαια,* ita ut ipsa oratio fiat *σύντονος;* quod ad *λέξιν: δεῖ μετὰ πάσης ἀσφαλείας καὶ τόνου προάγεσθαι τὸν λόγον,* in numeris *ἐγκοπὰς ποιεῖ καὶ ἐνίσταται πρὸς τὴν ἀκοήν.* Ilico videamus *τὸν ἀφελῆ λόγον*: eius *ἐννοήματα* sunt *ἁπλᾶ, ἐπίκοινα, μεταχείρισις* non est *φανερά,* sed *ἐνίοτε κεκρυμμέναι εἰσὶν αἱ ζητήσεις, σχήματα* sunt *ἁπλᾶ, μηδένα ἔλεγχον μηδὲ ἐξέτασίν τινα ἐμφαίνοντα, κοινότερα καὶ ἀναπεπτωκότα, ἡ λέξις δοκεῖ ὡς ἂν τύχῃ προάγεσθαι, ὑπτίαν ἐμφαίνουσα καὶ μηδεμίαν ἐπιτήδευσιν τῆς λέξεως κτλ.* Quod ad rhythmum: *τῆς ἀφελείας ἐστὶ τὸ ἁπλῶς προχωρεῖν τὸν λόγον καὶ μηδαμοῦ ἐγκοπὰς εἶναι.* Breviter similem comparationem facit p. 533, 27 (W. IX 438): *ὥσπερ δὲ ὁ πολιτικὸς συνειλκυσμένος ἐστὶ καὶ συνειληφὼς τὰ νοήματα, οὕτως ὁ ἀφελὴς ὕπτιος καὶ ἀποτεταμένος.* Exaravi haec, ut intellegeres *πολιτικοῦ λόγον* id esse proprium, quod omnes eas complectitur virtutes, quae postulantur in corroborato illo, acri, virili genere dicendi, quod publico civium usui accommodatum est; *ἀφελῆ* autem *λόγον* eum esse, qui remissae illi et attenuatae communis consuetudinis loquendi rationi et sententiis et elocutione propius accedit. Haec ex sophistae sententia me dixisse etiam aliis indiciis adducor ut credam. Nam loco vocis *πολιτικὸς* haud raro Aristides utitur voce *ἀγωνιστικὸς* vel coniungit ambas: cf. Sp. II 460, 30 (W. IX 343) *ἐπισκεψάμενον, εἰς ὅσον ἐξαίρεται ὁ ἀγωνιστικὸς λόγος καὶ οἷστισιν ἀναμιγνύμενος οὐκ ἀμοιρεῖ, ἐν τοῖς ὅροις τοῦ ἀγωνιστικοῦ*[1]) *μένειν τὴν σεμνότητα,* cum v. 24 dixerit *ἐν τῷ πο-*

1) Hanc scripturam (pro *ἀγωνιστικὴν*) debeo Baumgarto; quod idem *ἀγωνιστικὸν λόγον* hoc loco vertit '*Gerichtsrede*', non minus mihi improbatur, quam quae supra p. 167 perstrinximus (cf. Baumg. Ael. Arist. etc. p. 174 adn.). *ἀγὼν* est: 1) epidictica concertatio. 2) iudicialis contentio. 3) ea pars orationis, quae confirmationem et refutationem continet. 4) — quod multo usitatissimum — omnis civilis contentio, opp. epidicticarum oratio-

λιτικῷ λόγῳ. p. 514, 12 (W. 412) ἐνταῦθα ἀγωνιστικὸν τὸ σχῆμα καὶ λόγος ἤδη τῷ ῥυθμῷ πολιτικώτερος γέγονεν. p. 524, 8 (W. 426) εἰ δὲ ἀγωνιστικῶς προῆγες αὐτὸ (τὸ ἦθος), cui opp. p. 523, 28 τοῦ ἀφελοῦς λόγου. p. 536, 2 (W. 441) ταχὺ γὰρ ἀγωνιστικὸν (ἂν suppleo) ἐποίει τὸν λόγον, quod respicit ad p. 535, 30 (W. 440) παρὰ τοῖς ἀφελέσιν. p. 539, 3—6 (W. 445) opponitur διὰ τὸ ἀγωνιστικὸν τὸν λόγον αὐτῶν εἶναι et οὐ μὴν ἔν γε τῷ ἀφελεῖ λόγῳ. p. 548, 4 (W. 457) αἱ συμπλοκαί εἰσι μὲν μᾶλλον τῶν ἀγωνιστικῶν, γένοιντο δ' ἄν ποτε καὶ ἐν ἀφελεῖ λόγῳ. p. 512, 12 (W. 410) τὰς ποιότητας τοῦ ἀφελοῦς καὶ τοῦ ἁπλοῦ καὶ τὰς διαφορὰς πρὸς τὸν πολιτικὸν λόγον καὶ ἀγωνιστικόν. Satis puto elucere id, quod ἀγωνιστικὸν vocatur, naturam efficere πολιτικοῦ λόγου, nihil aliud. Eadem ratione pro voce ἀφελὴς exstat vox ἁπλοῦς p. 512, 11 et 539, 8 (W. p. 410 et 445)[1]), λεπτὸς p. 549, 22 (W. 459); saepius autem idem λόγος notatur voce συγγραφικός[2]): p. 533, 19 (W. 438) πολλῷ δὲ συγγραφικώτερον τὸ ὀρθοῦν ἐν τοῖς σχήμασι καὶ μὴ πλαγιάζειν, τὸ δὲ πλαγιάζειν τῶν πολιτικῶν ἐστιν (cf. v. 24 ἀνειμένον δὲ τοῦτο καὶ ἀναπεπτωκὸς εἶναι δοκεῖ). p. 530, 5 (W. 434) καὶ τὰ συγκριτικὰ δὲ σχήματα πάνυ μέν

num lusu. ἀγωνιστικὸς de sola iudiciali oratione non nisi perraro invenitur; ne Baumgartius quidem apta exempla attulit. Cavendum igitur est, ne temere ita hanc vocem interpretemur, ut fecit Baumgartius. Denique ἀγὼν significat 5) ipsam orationem (plerumque iudicialem).

1) Cf. Hermog. Sp. II 365, 8 (W. III 323) τὸ μὴ περινενοημένως λέγειν, ἁπλῶς δὲ καὶ ἀνειμένως τὰ περινενοημένα· διο καὶ ἴδιον τοῦτο ἀφελείας λέγω τὸ τῆς τοιαύτης μεθόδου. καὶ πολλά γε ἔφην τούτου τὰ παραδείγματα εἶναι παρὰ τῷ Ξενοφῶντι ἀναγκαίως διὰ τὸ ἀφελὲς τῆς συγγραφῆς, coll. Aristid. Sp. II 512, 11. 533, 24 (W. IX 410. 438); maxime enim inter se sunt similia.

2) Hunc usum vocis συγγραφικὸς, opp. voce σύντονος seu πολιτικὸς, idem valentis atque ᾀνετος, praebet Ps. Menander in libro π. ἐπιδεικτ. apud Spengelium III 399, 18. 400, 7. 411, 28. 414, 29 (= W. IX 264. 265. 279. 284). Voce σύντονος idem Aristidis (cf. Sp. II 513, 20 = W. IX 411) in morem utitur Sp. III 402, 24. 369, 4. 400, 1 (= W. IX 269. 214. 264). In priore π. ἐπιδεικτ. tractatu horum nihil observatur, quod iure in suum usum vertit C. Bursian, der Rhetor Menandros u. seine Schriften 1882 p. 22. Videtur igitur scriptor alterius tractatus, quod ad technologiam, Aristideae rationi addictus esse.

ἐστι τῆς ἀφελείας καὶ τοῦ συγγραφικοῦ μᾶλλόν ἐστιν. p. 541, 20 (W. 448) οἱ πολιτικοὶ ἐπὶ τῶν ἐνδόξων καὶ γνωρίμων πραγμάτων ἢ προσώπων οὐ διαποροῦσιν, ὁ δὲ συγγραφικὸς διαπορῶν καὶ τοῖς ἐνδόξοις ἀφέλειαν ἐργάζεται. Item, ne longus sim, res se habet p. 547, 25, 32 et 554, 10 (W. 457 et 465). Addere hic iuvat, quod tua sponte iam memineris, disiunctionem inter voces ἀγωνιστικὸς et γραφικὸς olim Aristoteli usitatam fuisse [1]; sed paulo diverso modo, quoniam ei ὁ γραφικὸς λόγος idem erat maximam partem atque ἐπιδεικτικός, ἀγωνιστικὸς idem atque συμβουλευτικὸς et δικανικός, quod non ita esse apud Aristidem intellegis haud dubie. Huic enim sophistae συγγραφικὸν λόγον eum omnino esse, qui plerumque non oratur, sed scribitur et ob id ipsum non illas prae se fert virtutes, quas ὁ πολιτικός, proprius accedens ad eum quem ἀφελῆ appellat, in promptu est. In voce vero γραφικὸς ab Aristotele usurpata illud potius urgetur, quod arte et studio hoc genus elaboratur.

Maxime autem ei, quam nos notionis ἀφελοῦς λόγου praebuimus, explicationi favet locus, quem ultimum addam, p. 513, 19 (W. 411) οὕτω γὰρ ἐκεῖνα ποιεῖ σύντονον τὸν λόγον καὶ πολιτικόν, ταῦτα δὲ ἀφελῆ, ὡς ἂν ἰδιωτικὰ καὶ ὁμιλητικὰ ὄντα [2]; quo fit, ut, si omnino cum antiquiore aliquo rhetore in hac re Aristidem licet comparare, comparandus esse mihi videatur cum Dionysio Halicarnassensi — propter locum libri de comp. v. p. 420 Sch. supra laudatum p. 168.

Quid sit πολιτικὸς λόγος Aristidi, satis puto demonstratum esse. Iam pauca addam de versione, in qua non mediocriter quidam lapsi sunt. Rehdantzium, qui vertit Staats- vel Prunkrede [3]) in prolegomenis ad Philippicarum orationum editionem, iure perstrinxit Volkmannus (Rhet.[1] p. 477 adn.). Frustra vir doctus ipse se defendit et defensus

1) V. p. 213 adn. 1.

2) Cf. Sext. Emp. p. 690, 19 B. διὰ τὸ ὑπ' ἀφελοῦς καὶ ἰδιώτου κατασκευάζεσθαι, Ioan. Sic. W. VI 381, 9 ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα πάνυ ἰδιωτικὰ καὶ ἀφελῆ.

3) Dem. philipp. Reden erkl. v. R., 3. Afl. 1. Heft p. 55.

est a Baumgartio (l. l. p. 152 n.), cui ipsi vertere libet politische Rede — perperam, puto, nam nos quidem artiore sensu hanc vocem adhibemus, quod dictum sit etiam de Christio (Griech. Littgesch.[2] p. 598), qui vertit politisch et schlicht. Volkmannus cum dicit (Rhet.[2] p. 553): '*Aristides stellt in seinen τέχναι ῥητορικαὶ den λόγος πολιτικὸς (= ἀγωνιστικός), d. h. die bewusste Kunstmässigkeit rednerischer Darstellung, wie sie uns in höchster Vollendung bei Demosthenes entgegentritt, dem λόγος ἀφελὴς als der bewussten Einfachheit und Naivität gegenüber, als deren Hauptvertreter er Xenophon betrachtet*', nimis mihi videtur et invito Aristide artificii notionem urgere, quamvis non sine arte ὁ πολιτικὸς λόγος componatur. Ceterum cohaerere videtur hic error viri de rhetoricae scientia optime meriti cum alio quodam, quem commisit in rhet. Gr. et Rom.[2] p. 565 adn.[1]) Ac ne Ernestii quidem versio (prf. lex. techn. rhet. Gr. p. XVII) 'tum publicae tum umbratilis eloquentiae' satis mihi placet. Melius iam pridem Norrmannus (in tit. edit. princ. Ups. a. 1687) 'dictio civilis ac simplex'. Equidem — si omnino non malumus retinere terminum Graecum — cum Dindorfio (edit. Aristid. t. II p. 713) et Spengelio (rh. Gr. II prf. p. XIX) πολιτικὸν λόγον verterim oratorium dicendi genus[2]), quod nos 'rednerisch', ἀφελῆ λόγον cum plurimis consentiens simplex genus dicendi, nostratium lingua 'schlicht'; ac ne is quidem ab Aristidis sensu alienus sit, qui simpliciter dicat oratio et sermo.[3])

1) Ubi haec: '*Aber schon lange vor Hermogenes hat der Ausdruck λόγος πολιτικὸς mehr oder weniger den Sinn einer* '*vollendeten*' *Beredsamkeit, wie sie dem Staatsmann* (perperam hac voce abutitur), *d. h. dem wirklichen Redner vor Gericht und in der Volksversammlung, zukömmt*' etc. Etiam deterius in prima editione (p. 477): '*die wirkliche Beredsamkeit in ihrer klassischen Form, im Gegensatz zur Schulberedsamkeit der Declamatoren*'. Doleo Volkmannum exempla non addidisse.

2) Apte mihi videor provocasse ad Sext. emp. p. 690, 11 B. εὔνοιαν δὲ ἐμποιεῖ οὐχ ὁ ῥητορικός, ἀλλ' ὁ ἀφελὴς καὶ τὸν ἰδιωτικὸν ὑφαίνων τύπον.

3) Cf. Cic. or. 19, 62—64; de off. II 14, 48; Brut. 84. 291; ex parte huc facit auct. ad Heren. III 13, 23; dial. de orat. c. 6.

Restat, ut quam late pateat hic, quem descripsimus, vocis πολιτικὸς usus apud Aristidem, paucis demonstremus: Locutio πολιτικὸς λόγος, de qua nil addendum, legitur Sp. II 459, 6. 516, 30. 524, 15. 518, 6. 544, 10. 25. 532, 20 (= W. IX 340. 415. 426. 419. 452. 437). ὁ πολιτικὸς eodem sensu exstat Sp. II 518, 10. 533, 27. 538, 8. 547, 13 (= W. IX 419. 438. 444. 456). ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ is est, qui oratorium dicendi genus colit, Sp. II 518, 6. 521, 4.[1]) 530, 20. 548, 25. 541, 25. 544, 4 (= W. IX 419. 422. 434. 458. 449. 451). Idem vocatur ὁ πολιτικὸς more satis iam nobis noto Sp. II 515, 23. 27. 517, 16. 22. 518, 2. 14. 519, 29. 520, 14. 26. 521, 5. 24. 31. 529, 4 et al. (= W. X 414. 416. 419. 421. 422. 423. 433)[2]). Quem usum animadvertendum est non eundem esse, quem adhuc saepius invenimus. Apud Aristidem enim eum, qui πολιτικὸς appellatur, in solis contionalibus et iudicialibus orationibus versari non opus est; sed ampliore quadam nec tam certis finibus circumscripta potestate praeditum hoc adiectivum eum significat, qui oratorium, non tenue vel simplex dicendi genus colit, missa generum ratione. — πολιτικὸν id nuncupatur, quod tale est, quale in hoc genere esse debet, velut π. πρότασις p. 515, 5 (W. 413); π. κατασκευή (argumenti adstructio) p. 515, 11 (W. 413); π. ἀπόδειξις p. 515, 6 (W. 413); π. ἀπαγγελία p. 544, 13 (W. 452). τὸ πολιτικὸν est, in quo λόγου π. natura posita est, p. 544, 11 (W. 452); τοῦτο πολιτικόν ἐστι legitur p. 523, 10 (W. 425). — πολιτικῶς αὐξῆσαι τὸν λόγον p. 548, 17 (W. 458).

Iam transeamus ad aemulum Aristidis et facile victorem, Hermogenem, qui quo sensu vocem πολιτικὸς adhibeat, non minus est difficile demonstratu, quam scire necessarium, si modo recte et universam eius de ideis doctrinam et singulas sententias intellegere studemus. Neque possum non

1) Hoc loco legas: ὅ οὐ, praeterea p. 520, 5 (W. IX 421, 18) οὗτος ὡς ἀφ. ἀνὴρ pro οὕτως ἀφελὴς ἀνήρ, coll. p. 525, 25 et 535, 2 (W. IX 428. 439); p. 500, 24 (W. IX 394) fortasse καὶ inserendum post χρῆται coll. v. 26; p. 512, 21 (W. IX 410) sententia flagitat δὲ pro γάρ.

2) Item, atque οἱ ἀφελεῖς legitur p. 535, 30 (W. IX 440) et saepius.

confiteri mirum quanta libidine hunc virum in usurpando hoc termino usum esse, utpote qui idem vocabulum nulla explicatione addita maxime vario sensu adhibere non dubitaverit, quamvis *εὐκρινείας* laudem sibi asciscat (Sp. II 267, 10 W. III 191); quod quidem nobis paulo molestius esse quam illius aetatis lectoribus ad excusandum Tarsensem facile addo.

Ac primum quidem sunt nonnulli loci, quibus eodem sensu atque Hermagoras vocem *πολιτικὸς* Hermogenes adhibet, dico Sp. II 17, 26 (W. I 51) *τῶν δὲ θέσεων αἱ μὲν πολιτικαί, αἱ δ' οὔ, καὶ πολιτικαὶ μὲν αἱ ὑποπεπτωκυῖαι ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις*[1]*, οἷον εἰ ῥητορευτέον καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐ πολιτικαὶ δέ, ὅσαι οἰκεῖαί τινος ἐπιστήμης καὶ προσήκουσαι τοῖς περὶ αὐτὰς ἀναστρεφομένοις, οἷον εἰ σφαιροειδὴς ὁ κόσμος, εἰ πολλοὶ κόσμοι, εἰ ὁ ἥλιος πῦρ. αἵδε μὲν οὖν φιλοσόφοις ἁρμόζουσιν, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις τοὺς ῥήτορας γυμναστέον. ὠνόμασαν δέ τινες ταύτας μὲν πρακτικάς, ἐκείνας δὲ θεωρητικάς* (cf. infra p. 200 adn. 1). Ipsius igitur Hermogenis explicatio non minus quam rhetorum et philosophorum disiungendorum ratio docet Hermogenem in usum suum convertisse terminum Hermagoreum. Paulo difficilius iudicium de primis libri *π. στάσεων* versibus, ubi haec exstant Sp. II 133, 12 (W. III 1 sq.): *περὶ δὲ τῆς τῶν πολιτικῶν ζητημάτων διαιρέσεως εἰς τὰ λεγόμενα κεφάλαια ὁ λόγος γενέσθω . . . καὶ πρῶτόν γε, ὅ τι ἐστὶ πολιτικὸν ζήτημα ῥητέον· ἔστι τοίνυν ἀμφισβήτησις λογικὴ ἐπὶ μέρους ἐκ τῶν παρ' ἑκάστοις κειμένων νόμων ἢ ἐθῶν περὶ τοῦ νομισθέντος δικαίου ἢ τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ συμφέροντος ἢ καὶ πάντων ἅμα ἢ τινῶν. τὸ γὰρ ὡς ἀληθῶς τε καὶ καθόλου καλὸν ἢ συμφέρον ἢ τὰ τοιαῦτα ζητεῖν οὐ ῥητορικῆς.*[2] Ubi id primum ex

1) Cf. Priscianum (Halm. rhet. L. m. p. 559, 16): 'Sunt igitur positionum aliae civiles, aliae privatae (vides quam absurde!): civiles quidem, quae communibus et ad civitatem pertinentibus subiacent opinionibus'. Vel his firmantur, quae de origine termini Hermagorei supra dixi p. 161 sqq.

2) Vix credideris, quantopere desudarint in hoc loco scholiastae: fuerunt enim, qui propter vocem *πανταχοῦ* (v. 8) seu *καλοῦ* (v. 18) seu propter libri titulum nugarentur omnia tria genera in libro tractari (cf. Sop. W. IV

ipsa rerum natura sequitur solum genus iudiciale et maximam partem (cf. W. VI 40, 8. 17. V 226, 29) contionalis et genus panegyricum respici, quantum quidem in ipsis illis duobus necessario interdum adhibetur: facile igitur quis opinetur[1]) vocem πολιτικὸς illo sensu esse usurpatam, quo apud plerosque scriptores ad solum contionale et iudiciale genus refertur — neque hoc falsum, si rem spectas, de qua hoc potissimum loco Hermogenes dicit. Interpretationem vero et termini veram originem nihilo minus putaverim ex Hermagorea technologia repetendam esse — namque prorsus certo ex una in hoc toto libro πολ. ζητημάτων mentione non audeo concludere —: Hermagorae enim haec notio fuit usitatissima et vel in artis definitionem et finem recepta, et ab hoc ipso in stasibus tractandis Hermogenes pendet; neque obscure verbis ἐπὶ μέρους e. q. s. ei adversatur. Ita igitur censeo: in locutione πολιτικὰ ζητήματα vox πολιτικὸς proprie significat, quod sub communem cadit intellectum[2]); quia vero sermo est de stasibus,

79, 3. 81, 8. V 23, 8. Max. Pl. V 226, 26. anon. VII 109, 3), contra quos iure Porphyrius pugnavit teste Sopatro (V 9, 20), qui ipse serio disceptationem in utramque partem instauravit; et recte quidem rem diiudicavit Sop. IV 74. 30. V 12 sq. 23, 20. 32, 3, Max. Pl. V 226, Matth. Cam. VI 602, 6, anon. III 482, 7. Alii ex iisdem indiciis definitionem rhetoricae his primis verbis contineri hariolati sunt (cf. Doxop II 100, 21. 104, 13. Sop. V 23, 14. VI 41, 3. Max. Pl. V 232; ad hos cf. anon. W. IV 4, 10 ∾ Luciani paras. c. 4), in quos recte animadvertit Syr. IV 75, 1: οὐ περὶ ῥητορικῆς ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ πολ. ζητήματος, Sop. V 32, 5 et Max. Plan. V 226, 6, quem inter eos, qui inesse definitionem putarent, modo vidimus. Nemo omnium attulit locum libri περὶ εὑρέσ. (Sp. II 177, 13 W. III 65), qui huc facit: τὸ πρᾶγμα περὶ οὗ ἡ κρίσις ἢ τὸ βουλευτήριον συνέστηκεν. ἐν προβλήμασι (= ζητήμασι) γὰρ ἢ κρίνομεν ἢ βουλευόμεθα. — Haec ad illustranda scholiastarum studia.

1) Cf. Matth. Cam. W. VI 602, 12.

2) Tuentur hanc interpretationem plerique scholiastarum: Marcellinus, non infimae notae interpres, apud Walz. IV 69, 16 πολιτικὸν δὲ λέγουσι τὸ μὴ περὶ τὰς μεθόδους τὰς φυσικὰς ὑφιστάμενον, ἀλλὰ τῆς κοινῆς ἐννοίας ἔχων τὴν κρίσιν. Ceteri fere omnes opposita esse dicunt τὰ φιλόσοφα (Sop. IV 62, 27. 64, 3. 78, 16. V 25, 18. 27, 15. 78, 13. Speng. συναγ. τεχν. p. 137), atque id praecipue propter verba ἐπὶ μέρους, quibus luculenter excluduntur theses philosophorum (Syr. IV 70, 2. anon. V 596, 15. IV 70

notionis ambitus re ipsa ita restringitur, ut de contionali et iudiciali generibus solis valeat; quo quidem sensu haud dubie haec notio accipienda est apud Hermogenem *π. ἰδ.* Sp. II 403, 6. 404, 24 (W. III 372. 373).

His paucis locis, utpote peculiaris naturae, peculiari tractatione expeditis, demonstremus quam brevissime appositis testimoniis eum, quem vere Hermogeneum vocare mihi liceat, vocis *πολιτικὸς* usum.

Qui Hermogeni dicitur Sp. II 398, 2 (W. III 366) *ὁ πολιτικὸς καλούμενος λόγος, [ὅς] γίνεται μὲν διὰ πασῶν τῶν προειρημένων ἰδεῶν, οὐ μὴν ἁπλῶς γε, συγκραθεισῶν δέ πως πρὸς ἀλλήλας*, universalis, ut ita dicam, quaedam forma et quasi communis imago omnium earum orationum est, quae illarum idearum varie mixtarum sunt capaces, seu, ut Baumgartii verba mihi probata amplectar: (p. 226 l. l.) *„die Versammlung aller Kräfte der Rede in eins"*, sive (p. 224 l. l.) *„der λ. π. beruht ihm darin, daſs alle Ideen der Rede in möglichst groſser Vollständigkeit und in einem bestimmten durch innere Gründe gegebenen Mischungsverhältnis zur Erscheinung kommen"*. Vides profecto, quantopere discesserit a primaria illa potestate, a qua ne haec quidem significatio, prima initia si quaeris, non est repetenda, huius vocis vis. Iam vero *εἴδη* eius Hermogenes (p. 401, 13. W. 370) docet esse tria: *συμ-*

---

adnot.; IV 78, 16, ubi corr. *ἐπὶ* pro *περί*. IV 80, 4). Alii *τὰ ἰατρικὰ* opponunt (IV 71, 3). Alii vocem *πολιτικὸς* explicant (v. p. 192 apud nos) per vocem *ῥητορικός*: Max. Plan. V 236, 25 (= anon. VII 112, 18) *πολιτικὸν δὲ τὸ ῥητορικὸν πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν φιλοσόφων*, idem V 222, 21, anon. III 461, 5. 617, 3 et Sop. IV 64, 3 (cf. V 9, 16).

Vides prorsus easdem adici explicationes, quas cum de Hermagora et Dionysio loqueremur, invenimus.

Singularis est Sopatri adnotatio IV 64, 4 *ταῦτα γὰρ μόνα περὶ τὰ τῆς πόλεως πράγματα* et anon. VII 112, 24 *ὅτι πρὸς σύστασιν τῆς πολιτείας ὁρᾷ*.

Denique ingeniose Syr. IV 61, 18: *πολ. ζητήματα λέγει πάντα τὰ ὑπὸ τὰς δεκατρεῖς ἀναγόμενα στάσεις* (= Max. Pl. V 236, 23). Matth. Cam. W. VI 601, 9 *τὸ πολ. ζήτ. καὶ στάσις λέγεται ἀπὸ τοῦ στασιάζειν τοὺς ἀγωνιζομένους πρὸς ἀλλήλους*.

βουλευτικόν, δικανικόν, πανηγυρικόν [1]), quorum suam quodque habet naturam.[2]) Aliter enim 'qualitates' (cf. Sop. W. IV 191), quae omnes universali πολιτικῷ λόγῳ adhaerent, mixtae comparent in oratione deliberativa, aliter in iudiciali genere. Genus autem, quod πανηγυρικὸν constanter ab Hermogene nuncupatur, in duas discedit partes.[3]) Insunt enim in eo et orationes, quae versantur in ζητήμασι πολιτικοῖς (cf. supra p. 183 sq.), et orationes vel potius omnino συντάγματα, quae non versantur in civilibus quaestionibus. Illas orationes Hermogenes — qua in re singularis est — vocat πολιτικοὺς πανηγυρικούς [4]); ac dicit quidem earum formam propius accedere ad eam, quae est in deliberativo et iudiciali genere.[4]) Has vero alteras, quamquam aperte dicit [5]): (λόγος) οὐχ ὡς ἐν ζητήμασι πολιτικοῖς, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο πανηγυρικός, ὃς οὐδὲ πολιτικὸς ἴσως ἂν κληθείη, nihilo minus, quia magna ex parte communis πολιτικοῦ λόγου characteris participes sunt [6]), ne ipsas quidem πολιτικῷ λόγῳ universali dubitat adnumerare.[7]) Iam vero in sequentibus capitibus Her-

1) Τούτου δὲ τοῦ λόγου τοῦ πολιτικοῦ ὁ μέν ἐστι συμβουλευτικός, ὁ δὲ δικανικός, ὁ δὲ πανηγυρικός. Meliora, quam plurima eiusdem, Maximi Plan. verba sunt ad h. l. (W. V 553, 27): ἴσως ἐν πολιτικῷ λόγῳ οὐκ ἂν εὑρεθείη τὸ πανηγυρικὸν εἶδος, οὐ γὰρ ἀγωνιστικόν ἐστιν, ἀλλ' ἐπιδεικτικόν· καὶ οἱ παλαιοὶ ῥήτορες τὸ παράπαν οὐκ ἐχρῶντο αὐτῷ τοῦτον τὸν τρόπον, ᾧ νῦν κέχρηνται, ἀλλὰ πρῶτος Ἰσοκράτης νεωτερίσας (sic scrib. esse demonstratur W. VI 477, 28) ἔγραψεν ἐγκώμιον. Contra confundit res Ioan. Sic. W. VI 470, 9 sqq.

2) Cf. Sp. II 266, 31 (W. III 191) et Sp. II 401, 15—409, 27 (W. III 370—380).

3) Sp. II 403, 5 (W. III 372).

4) Sp. II 403, 17. 404, 25 (W. III 372 sq.).

5) Sp. II 403, 6 (W. III 372).

6) Sp. II 404, 8 (W. III 373).

7) Amplissimo omnium rhetorum sensu Hermogenes voce πανηγυρικὸς utitur, utpote qua comprehendat omnes tractatus oratione soluta compositos, historicorum opera, totum poesis campum. Mirer nisi inde, quod Hermogenes genus historicum huic amplissimo πολιτικῷ λόγῳ tribuit (Sp. II 417, 28. W. III 391), factum est, ut in quibusdam artibus (Rufi incertae aetatis, Sp. I 463, 13 = W. III 448; W. IV 60; Speng. συναγ. τεχν. p. 185; Aristoteli adscribitur Sp. III 483, 19 = anon. Speng. συναγ. τεχν. p. 225, W. VII 794, 7; fortasse W. VI 456, 3; his suppletum volo Volkmannum

mogenes etiam orationes contionales et iudiciales et illas e genere panegyrico, quae versantur in civili quaestione, specialiter nomine *πολιτικοῦ λόγου* complectitur et secernit hoc nomine ab omnibus iis generis panegyrici *συντάγμασι*, quorum argumenta non sunt civilia. Quam distinctionem inter *πολιτικὸν* et *πανηγυρικὸν λόγον* eo, quo modo diximus, sensu intellegendos clarissime praebet Hermogenes in hisce: (Sp. II 410, 1 sqq. W. III 380) *δεῖ δὲ ἀναγκαίως πρότερον εἰπόντα διὰ βραχέων τίς ὁ ἁπλῶς πολιτικὸς λόγος . . . καὶ τίς ὁ ἁπλῶς πανηγυρικός . . . περὶ τῶν καθ' ἕνα λόγον ἀξίων ἀνδρῶν . . χαρακτηρίσαι.* Disserit igitur proprio loco de *πολιτικῷ λόγῳ* deque iis, qui in eo potissimum excelluerunt, proprio de panegyrici generis principibus; atque vel ita hanc partitionem persequitur, ut illi Demosthenem, huic Platonem ducem tribuat, quamquam Demosthenes simul communis illius et universalis *πολιτικοῦ λόγου* perfectissimum est exemplar.

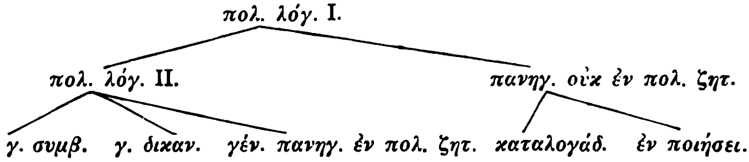
Itaque, quod clare dictum nusquam inveni, duplex [1]) est apud Hermogenem *πολιτικοῦ λόγου* notio, altera amplior et quasi generalis, altera artior et specialis: quod maxime respiciendum est, si modo recte Hermogenis subtilem doctrinam studemus enucleare. Iam de utroque usu pauca addenda sunt.

Illa igitur amplissima *πολιτικοῦ λόγου* notio contionales, iudiciales, civiles panegyricas orationes, tractatus sive philosophicos sive historicos sive alios soluta oratione compositos, totum denique poesis regnum una amplectitur; recte ergo Baumgartius l. l. p. 201 (cf. ibid. p. 226) dicit: „*seine Stillehre umfafst*

Rhet.[2] p. 24) historicum genus ut quartum rhetoricae perperam ferretur. cf. supra p. 168 adn. 3.

1) Sic mihi rem fingo:

das ganze Gebiet aller Darstellungsart und ihrer Theile". Qui fiat, ut tam amplam vim notio πολιτικοῦ λόγου sibi adsciscat, si explicare studemus, via incedimus admodum lubrica: non sine libidine profecto rei a se primum tractatae auctor hoc nomen indidit, quod, quantum video, a primaria illa, quam invenimus, notione non possumus non repetere. Verbum autem neque Latinae neque vernaculae linguae mihi contigit invenire, quod voci πολιτικὸς ita adhibitae prorsus respondeat[1]). Baumgartii versionem 'politische Rede' omnino nobis improbari supra professi sumus p. 180; atque ipse Baumgartius, quantum potest, hanc versionem evitat. Volkmannus (Rhet.[2] p. 565), postquam de qualitatibus Hermogeni tractatis breviter exposuit, haec dicit: '*Die kunstvolle Vermischung sämmtlicher Ideen aber, die* δεινότης *mit eingeschlossen, giebt den* λόγος πολιτικός, *„die vollkommen kunstmäſsige Darstellung", wie wir ihn* (sic) *bei den klassischen Rednern, vor allen bei Demosthenes finden*'. Etiam hic praeter rationem intulit in πολιτικὸν λόγον notionem perfectae et absolutae ad artis regulas eloquentiae. Ac ne in nova quidem rhetoricae tractatione[2]) ab hac sententia discedit, cum dicit '*die vollkommen kunstmäſsige „Beredsamkeit"*'. Quem Volkmannus intellegit πολιτικὸν λόγον, simile quid est atque ὁ κράτιστος τῶν πολ. λόγων (Sp. II 398, 10. W. III 366) vel τὸ πολιτικὸν ὡς ἀληθῶς (Sp. II 337, 22. W. III 287) vel τὸ πολιτικὸν ὡς ὄντως (Sp. II 330, 27. W. III 278). Ceterum praeter hos, quos passim nos adhuc notavimus locos, hac ratione usurpatam notionem πολιτικοῦ λόγου in Hermogenis libris vix inveneris.

Altera porro πολιτικοῦ λόγου notio artior illa quidem et contionales, iudiciales, civiles panegyricos amplexa quin non discrepet ab illa primaria a nobis appellata locutionis πολιτι-

1) Fortasse non inique animadvertimus in Hermogenem, si dicimus 'die Universalität des Stiles'; est enim res abstracta, quam dicimus, non concreta.

2) Iwan. Mülleri Hdb. d. klass. Altertw. II p. 488. — Cf. praeterea supra p. 180 cum adnot. 1. Vel Baumgartius, qui recte Hermogenis sententiam perspexit, uno saltem loco item a vero aberravit, vide l. l. p. 144.

κοῦ λόγου potestate, non est dubium. Atque hic quidem dicendi usus, etiamsi comparari ex parte cum Aristideo potest — sunt Hermogenis hi *πολ. λόγοι* re vera etiam illius generis oratorii[1]) — tamen ne hic quidem Hermogenes et Aristides prorsus concinunt: nam Aristides in partitione facienda proficiscitur a dictione, missis generibus, Hermogenis partitio occasiones et materias respicit; neque — etiamsi quaedam vel hic communia et ad comparationem apta esse concedo — eadem apud utrumque est oppositio, quoniam multum abest, quin Hermogeni genus panegyricum notione *ἀφελείας* signetur sola, quippe quae communis sit utriusque, et *πολιτικοῦ λόγου* et *πανηγυρικοῦ*.

Hoc angustiore sensu plerumque vox *πολιτικὸς* accipienda est, ubi praeter locos adhuc allatos apud Hermogenem occurrit; velut Sp. II 267, 14 (W. III 191) *Δημοσθένης τὸν πολιτικὸν ἠκριβηκώς* (omisso substantivo *λόγος*). p. 286, 20 (W. 218) *δεῖ σαφῆ τὸν π. εἶναι λόγον*. p. 292, 28 (W. 226) *πολιτικῷ λόγῳ* opponuntur tragicorum, Pindari, sophistarum opera; p. 357, 17 (W. 313) *ἐν τῷ π. λόγῳ τὰ μυθικὰ ὑπτιότητα ποιεῖ*. p. 410, 17 (W. 381) *τούτων τῶν πολιτικῶν λόγων μετέχουσι πάντες, οὓς ὀνομάζομεν πολιτικοὺς* (scil. *ἄνδρας* seu *ῥήτορας*). *πολιτικοὶ* igitur ii appellantur, qui *πολιτικοὺς λόγους* componunt vel ad eos componendos apti sunt; velut Dinarchus p. 413, 4 (W. 384), Aeschines p. 413, 18 (W. 384), Lycurgus p. 416, 13 (W. 389)[2]), ex parte Isocrates p. 412, 6 (W. 383); abrogat hanc laudem Antiphonti sophistae p. 415, 15 (W. 387) et partim Andocidi p. 416, 25 (W. 389); sed vel Thucydides *ταῖς ἐννοίαις εἴπερ τις ἄλλος πολιτικὸς ὁμοῦ καὶ σεμνός* p. 422, 30 (W. 398). Porro quaecunque talia sunt, qualia in his orationibus esse solent, *πολιτικὰ* vocantur, quo in usu id potissimum urgeri videmus, quod simpliciora, non sublimia esse solent et magis ad argu-

---

1) Blass, Att. Berdskt. II² 208 „*sowohl der politischen* (hoc perperam) *Rede, d. i. dessen, was wir Rede nennen, als auch der panegyrischen Rede, d. i. der philos. u. histor. Darstellung*“.

2) Rehdantzius, edit. Leocrateae Lyc. p. 4 adn. 16, perperam vertit vocem *πολιτικὸς*: *ein staatsmännischer Redner*.

mentum ipsum et utilitatem quam ad ornatum spectant, quae orationi civili sunt accommodata (opp. πανηγυρικός): p. 228, 22 (W. 137) εἰ γὰρ τύχοι τὰ μὲν (τῶν ἐπιχειρημάτων) ἀποδεικτικὰ εἶναι καὶ (quod suppleo) πολιτικῆς[1]) μόνης ἑρμηνείας δεόμενα, τὰ δὲ πανηγυρικά, quae paene repetuntur p. 234, 13 (W. 145), ubi πολιτικὰ τῷ νῷ καὶ πανηγυρικὰ τῷ νῷ legimus; p. 288, 20 (W. 220) ταῦτα σεμνὸν μόνον, οὐ μὴν καὶ πολιτικὸν δύναται ποιεῖν τὸν λόγον (cf. p. 288, 30. W. 220; 289, 2. W. 221; p. 289, 6. W. 221; p. 290, 5. W. 222, quae non intelleguntur, nisi ex ratione, quae Hermogeni intercedit cum Aristide); p. 291, 9 (W. 224) πολιτικώτεραι ἔννοιαι, opp. φύσει σεμναί, et in eodem rerum nexu p. 290, 22 (W. 223) τοῦτο σεμνὸν ὂν πλέον ἔχει τοῦ πολιτικοῦ τε καὶ πιθανοῦ κατὰ τὴν ἐνδοίασιν. p. 294, 16 (W. 228) τοῦτο γοργὸν ἅμα τῷ πολιτικῷ καὶ σεμνόν. p. 294, 8 (W. 228) αἱ ἀποστροφαὶ διαφθείρουσι τὸ σεμνὸν .. καὶ πρὸς τὸ κοινότερον καὶ πολιτικώτερον ἄγουσι. p. 359, 30 (W. 316) πολιτικὴ ἡ τοιαύτη ἡδονή (sententia iucunda). p. 384, 17 (W. 348) πολιτικὸν τὸ σχῆμα. p. 443, 1 (W. 425) ἠθικὸς πολιτικὸς ὅρκος, quod intelleges coll. p. 355, 2 sq. (W. 310); in progymnasmatum tractatione Sp. II 4, 30 sqq. (W. I 17) εἶδος quartum narrationum vocatur πολιτικόν, i. e. illius generis, quod in civili oratione locum habet[2]); aliter autem Sp. II 199, 11 (W. III 94) σύντομος καὶ πολιτικὴ διήγησις: quae per se nihil habet splendidi, opp. σύντομος καὶ φαιδροτέρα (cf. exempla apud anon. W. III 576—578). — Adverbium exstat p. 187, 13 (W. 78) πολιτικώτερον στῆσαι τὸ προοίμιον, opp. πανηγυρικώτερον. Item p. 188, 19 (W. 80) πολιτικῶς, quae bene explanantur p. 234, 14 sqq. (W. 145).

Restant tres loci capitis περὶ ἀφελείας, quibus, si

---

1) Max. Plan. W. V 414, 15 expl.: ἐναγώνιος φράσις.

2) Priscianus (Halm. rhet. L. m. p. 552, 15): 'civilis, quae ab oratoribus in exponendis sumitur causis'. cf. Apsin. Sp. I 353, 10 (W. IX 494) αἱ δὲ (τῶν διηγήσεων) ἀγωνιστικαὶ οἷον παρὰ τοῖς πολιτικοῖς. Doxop. hom. in Aphthon. (W. II 199, 18) recte Hermogenis terminum interpretatur: πολιτικὰ δὲ τὰ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσιν εἰς χρείαν τοῖς ῥήτορσιν ἥκοντα.

subtiliter rem considero, sensu Aristideo vox πολιτικὸς mihi videtur accipienda. Nam, ut quam brevissime rem demonstrem, Hermogenes cum dicit Sp. II 351, 25 (W. III 305) quae exempla καθαρῶν sive ἀφελῶν ἐννοιῶν (eaedem enim Hermogeni sunt) supra attulerit, fuisse πολιτικώτερα καὶ ἀγωνιστικώτερα, hoc dicit, si respicimus qua ratione omnino Hermogenes Aristidem perstringat [1]): erravit Aristides, qui τῷ πολιτικῷ λόγῳ opponens τὸν ἀφελῆ λόγον negat ἀφελεῖς ἐννοίας esse posse in πολιτικῷ λόγῳ. Quae ut dicta sint cum acumine, vox πολιτικώτερα sensu Aristideo intellegatur necesse est; huc accedit ipsa vocum πολιτικὸς [2]) et ἀγωνιστικὸς coniunctio vere Aristidea [3]), verba ἐν τῇ ἄλλῃ λογογραφίᾳ [4]), quae illud συγγραφικὸν γένος Aristidis in memoriam revocant, Xenophon, qui Aristidi quasi perfectum exemplar τοῦ ἀφελοῦς λόγου videtur, ab Hermogene primus exempli causa allatus (Sp. II 352, 10. W. 306). Haec, quae multo melius sentiuntur, quam docentur, si vera sunt, optime intellegentur verba sequentia Sp. II 352, 1 (W. 306): λέγω δὲ ὅτι τῶν καθαρῶν τούτων καὶ ἀφελῶν ἐννοιῶν αἱ μὲν μᾶλλον ἁρμόττουσι τῷ πολιτικῷ λόγῳ, αἱ δὲ ἧττον, αἱ δὲ οὐδ' ὅλως, ἃς καὶ μᾶλλον εἴποι τις ἂν ἰδίας εἶναι τῆς ἀφελείας: oppositio enim inter πολιτικὸν λόγον et ἀφέλειαν facta prorsus est Aristidea; neque aliter accipienda, quae ab his separari non possunt, verba Sp. II 352, 27 (W. III 307) εἰ [5]) δὲ ἄλλως, οὐκ ἐπιτήδειαι (scil. αἱ οὕτω λεγόμεναι καθαραὶ

1) Cf. Baumgartii l. l. p. 202.

2) Maximi Plan. auctoritas (W. V 529) in tali quaestione est nulla.

3) Apud Hermogenem Sp. II 355, 4 (W. III 310) voces ἀγωνιστικὸς et ἀφελὴς opponuntur; sed etiam haec ex Aristidis doctrina intellegenda esse certum et iam cognitum est a Baumgartio l. l. p. 202.

4) Sp. II 351, 27 (W. III 305) τῶν δὲ ὡς ἐν τῇ ἄλλῃ λογογραφίᾳ καθαρῶν τε καὶ ἀφελῶν ἐννοιῶν οὐκ ἐμνήσθημεν.

5) Locus difficillimus et longior, quam qui integer exaretur. Ego hanc sententiam non intellego, nisi v. 27 Sp. (W. III 307, 2) scribo εἰ δὲ ἄλλως (quae respondent ad verba εἰ μέν τις ἦθος. Verbis αἱ οὕτω λεγόμεναι κτλ. omnino non est, quod opponatur, sed inde fluxit haud dubie perversa vocula αἱ). In cod. Vindob. 18 exstat αἱ ἄλλως δὲ, quod fortasse suadet, ut omnino genuinum putemus: ἄλλως δὲ, quod usitatius quam εἰ δὲ ἄλλως.

ἔννοιαι οὖσαι ἀφελεῖς) τῷ λόγῳ τῷ πολιτικῷ, i. e. oratorio, non simplici dicendi generi.

Hermogenes igitur, quem cito pede transire neque potuimus neque voluimus, quippe cui quo maiorem veteres, eo minorem nostrae aetatis homines operam impertire videam, quadruplicem, nisi quid me fugit, praebet vocis πολιτικὸς usum. Adhibet enim eam primum eodem, quo Hermagoras, sensu, deinde amplissima eaque peculiari potestate, tum ratione plerisque usitata (de genere delib. et iudiciali), denique, ut videtur, Aristidis in modum.

Iam videamus Alexandrum, cuius patrem Numenium Hadriani temporibus vixisse Suidas s. v. Νουμήνιος testis est — huius enim excerpta esse, quae diu legebantur in tractatibus περὶ ἐπιδεικτικῶν Menandri et Ps. Menandri, etiam ego credo.[1]) In his igitur excerptis (Sp. III 1, 9. W. IX 332) legimus: οὐκοῦν τῶν πολιτικῶν λόγων τρεῖς εἰσιν ὑποθέσεις, ἐγκώμιον, συμβουλή, δίκη — ubi vel ex ordine generum sophistam facile cognoveris.[2]) Vides profecto huic rhetori πολιτικοὺς λόγους esse tripertitos, quod quin repetendum sit ex illa doctrina, cuius sive auctor sive praestantissimus praeco atque interpres Aristides fuit, mihi quidem non est dubium; quod eo confidentius dico, quia Sp. III 12, 16 (W. VIII 429) exstant verba

1) Cf. Walz rh. Gr. IX p. 331 sqq. Spengelii rh. Gr. III prf. p. III et p. 1. — Bernh. Steusloff, quibus de causis Alex. Num. etc. liber putandus sit spurius et quae epitomae ex eius libro excerptae supersint. diss. Vratislav. a. 1861 p. 6. — C. Bursian, Der Rhetor Menandros u. s. Schr. 1882 p. 6.

2) Hoc velim animadvertas: apud Platonem (cf. Phaedr. p. 261 A. Soph. p. 222 C D. Theaet. p. 173 D. 174 C. Gorg. 452 E. 454 E. Euthyd. p. 290 A) iudiciale genus primum locum tenet (quod expl. Aristot. art. rhet. p. 1354^b 26). Aristoteles (cf. p. 143 adn. 1), auct. ad Alexandrum, Epicurei principem locum tribuunt τῷ συμβουλευτικῷ γένει. Hermagoras et Minucianus praeposuerunt τὸ δικανικὸν εἶδος teste Sop. W. IV 63, ac vel Dionysius p. 488, 5 hanc rationem sequitur, eo nimirum loco, quo etiam vocem πολιτικὸς Hermagoreo sensu adhibet (cf. p. 166). Apud Alexandrum τὸ ἐγκωμιαστικὸν εἶδος primum est. Digna haec res, quae accuratius inquiratur, quippe quae cum auctorum indole, artis statu, temporum condicione interiorem habeat rationem. Cf. Spengel, philol. XVIII p. 608.

eiusdem, ut omnes consentiunt, Alexandri: *ἀλλ' ὅγε πολιτικὸς καὶ συγγραφικὸς οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ μίμησιν ἐκείνου* (sc. *τοῦ κατὰ φύσιν*) *γίνεται* — ubi termini *πολιτικὸς καὶ συγγραφικὸς* aperte Aristideam originem prae se ferunt; dicit igitur, ut *πολιτικὸν λόγον* significet, *πλάσις ῥητορικὴ* et *τὰ κατὰ τέχνην τῶν ῥητόρων* [1]) (Sp. III 13, 14. 18 = W. VIII 431).

Constat igitur hoc Alexandri loco item atque apud Aristidem vocem *πολιτικὸς* eadem esse vi, qua est vocabulum *ῥητορικός*, ut omnia tria rhetoricae genera notione *πολιτικοῦ λόγου* facile comprehendantur. Hoc vero ad nostram rem summi est momenti. Hic enim usus posteriore aetate magis magisque increbruit [2]) praevaluitque haec amplior notio prae artiore illa et magis propria, quamquam ne eam quidem prorsus umquam evanuisse ut per se est consentaneum, ita exemplis a nobis afferendis firmabitur. Imprimis scholiastarum chorus ad libidinem mox ampliore sensu suae aetatis peculiarem morem secuti, mox angustiore, priorum temporum vestigia prementes, hac voce utuntur, quod interdum locorum intellectum paulo obscurat nec non falsarum vel minus accuratarum interpretationum fuit causa. Quae cum dico, recordaris haud dubie illius loci, quem supra attulimus ex Dionysio (p. 166, nimirum iud. de Lys. p. 488, 3 R), quo quidem *πολιτικὴν τέχνην* (sive *ῥητορικὸν λόγον* — pro-

3) cf. Aquila (Halm rhet. L. m. p. 22, 11): figurandarum sententiarum et elocutionum proprium oratoris munus est.

1) Velut ii, quos laudavimus p. 183 adn. 2, qui *πολιτικὸν ζήτημα* per *ῥητορικὸν* interpretati sunt, a quibus non discedit Minucianus teste Sop. W. V 9, 15 *καὶ γὰρ Μινουκιανὸς εἰπών, ὅτι ὁ ῥήτωρ πᾶν ζήτ. πολ. ἐρεῖ*, anon. W. IV 64, 3 *πολ. ζήτημα καλεῖ τὸ ῥητορικόν*, Ioan. Sic. W. VI 470, 10—15. Etiam apertius Choeroboscus dict. in Theod. can. ed. Gaisf. p. 627, 34 coll. p. 628, 4 *ἐν ῥητορικῷ δὲ λόγῳ ἤγουν πολιτικῷ*. Ios. Rhacend. W. III 478, 6 *ὁ πολιτικὸς λόγος, ὅς ἐστι συμβουλευτικός, δικανικός, πανηγυρικός*. anon. gram. in Isocr. XIII *ὑποθ.* apud Blass.² II prf. p. LVIII *εἰς τὴν πολιτικήν, ὅ ἐστι ῥητορικήν* et sq.; Pollux IV 16 *ῥητορική, ἡ αὐτὴ καὶ πολιτική* et paulo post *ῥήτωρ, ὁ αὐτὸς καὶ πολιτικὸς* et IV 17 *ῥητορεύειν = πολιτικὸν εἶναι* (de quibus perperam loquitur Faber in adn. ad Ps. Long. *π. ὕψ.* c. I p. 4 edit. Tollii, probatus, ut videtur, Schaefero de comp. v. p. 6), cf. Lobeck, ad Phryn. p. 764 de voce *πολιτικεύεσθαι*, quam silentio damnat Pollux.

miscue enim ibi his notionibus utitur) τριχῇ νενεμημένην aperte dicit. Atque ibi quidem via ac ratione ab Hermagoreo dicendi usu hoc fuit repetendum. Nunc vero ab Aristidis ratione idem non minus certo nobis videmur repetere, quae cum Hermagorea vocis πολιτικὸς λόγος usurpatione non est confundenda. Sic igitur statuimus: Apud Dionysium et hos posteriores rhetores πολιτικοῦ λόγου tripertita partitio pariter exstat, originem vero si spectas, non est eadem, sed diversa. Cur autem non ab Hermogene, a cuius auctoritate in ceteris plerique pendent huius aetatis rhetores, sed ab Aristide potius hunc dicendi usum profectum esse opinemur, ex iis, quae de ipsa inter Hermogenem et Aelium differentia professi sumus p. 188, facile intelleges, quamquam id minime me negare sciendum est Hermogenis doctrinam technicam esse eam, ut facile pro sua parte ad augendam hanc dicendi consuetudinem potuerit conferre et contulerit haud dubie. Ac ne illud quidem prorsus neglegendum, quod his posterioribus temporibus ipsius epidictici generis alia fuit natura et condicio, atque antea, cum hoc genus magnam partem eloquentiae vere civilis paulatim occupasset.

His igitur paulo subtilioribus rebus, quae valent non solum de Alexandro, sed in universum de plerisque eorum, qui posteriores sunt, demonstratis, iam adeamus temporum ordine servato eos, qui restant, apud quos novam notionis πολιτικὸς λόγος mutationem non inveniemus; eo autem maiorem observabimus variandi ad libidinem in tanta significationum multitudine licentiam.

Apud Phrynichum Arabem, cuius unum locum aliis documentis deficientibus iam supra (p. 176) attulimus, haec leguntur (Bekk. anecd. I 15, 9): αὐθέντης· ὁ αὐτόχειρ. Σοφοκλῆς δὲ (δια)λύσας τοὔνομα αὐτοέντης εἶπεν (El. 272). ἔστι δὲ πολιτικώτερον τὸ αὐθέντης, ubi πολιτικώτερον significat 'usitatius in civili oratione, non poeticum'. Apud eundem (Lob. p. 63) exstant haec: ἐρεύγεσθαι ὁ ποιητής· ὁ δ' ἐρεύγετο οἰνοβαρείων. ἀλλ' ὁ πολιτικὸς ἐρυγγάνειν λεγέτω, quibus denuo firmatur huius usus ea explicatio, quam praebui-

mus p. 138 et copiosius adumbravimus p. 175 sqq. Nihil igitur addendum. Ceterum cf. p. 171.[1])

Philostratus (v. soph. I 19, 1) haec exhibet: *ἡ δὲ ἰδέα τῶν λόγων* (Nicetis) *τοῦ μὲν ἀρχαίου καὶ πολιτικοῦ ἀποβέβηκεν, ὑπόβακχος δὲ καὶ διθυραμβώδης*, significans voce *πολιτικοῦ* eam elocutionem, quae orationibus civilibus accommodata est, virilem nimirum ac nervosam, ut opposita subaudienda sit sophistica, quae revera est *ὑπόβακχος καὶ διθυραμβώδης* (cf. Eunap. p. 495, 16 ed. alt. Boiss.). Idem compluribus locis notionem *πολιτικοῦ λόγου* artiorem opponit seu tacite seu diserte notioni *σοφιστικοῦ* (epidictici) *λόγου*, velut v. soph. II 2. II 19. II 20, 1. Notabilis est locutio *πολιτικὸς θρόνος*, cui opponitur *ὁ σοφιστικὸς θρόνος*: est enim ea cathedra, qua non sophistica ars sive epidictica, sed civilis — seu mavis iudicialis, ad quam fere restricta illa erat — docebatur [2]). Exstat eius mentio apud

---

1) Schmidtius, frgm. Didymi p. 94 adn. cum specie veritatis *πολιτικωτέρας* pro *ποιητικωτέρας* scribendum esse conicit in schol. ad Soph. Philoct. 1113: *γένοιτο δέ μοι τὸν παραίτιον τούτων ἴσον χρόνον δυστυχῆσαι, τῆς ἐμῆς λαχόντ᾽ ἀνίας. δύναται δὲ καὶ κατὰ τὸ πληθυντικὸν ἀκούεσθαι ἐμὰς λαχόντ᾽ ἀνίας. ἀλλὰ τῆς ποιητικωτέρας ἡ τοιαύτη φράσις.* Si verba *ἡ τοιαύτη φρ.* ad verba *κατὰ τὸ πληθ.* spectant, procul dubio *πολιτικωτέρας* scribendum; possunt autem, si modo verbum *τοιαύτη* voce urges, referri ad verba *τῆς ἐμῆς ἀνίας*, paulo laxius dicta; tum omnia sana. — Perperam pro *πολιτικὸν* Sylb. scripsit *ποιητικὸν* in etym. m. s. v. *θυσία*: *τὰ παρὰ τὸ ʽἦθοςʼ διαφορεῖται: ἀήθεια καὶ ἀηθία· πολιτικώτερον δὲ διὰ τοῦ ι . . . καὶ τὸ ι πολιτικόν.* cf. Cram. an. Ox. II 280 *ὁ πολιτικὸς δὲ διὰ τοῦ ι.* — Nihilo minus notatum velim voces *πολιτικὸς* et *ποιητικὸς* saepius confundi: Isocr. or. XIII 12 in textu *ποιητικοῦ*, in marg. cod. *Γ πολιτικοῦ*; Themist. p. 392, 8 Dind. hoc vitium in optimo codice; schol. in Hermog. Max. Pl. W. V 446, 5 *πολιτικοὺς* exstat, cuius loco Syriani codex *ποιητικοὺς* habet. In proleg. de com. vol. I p. 537, 7 Meinekii Bergkius pro *ποιητικοῦ* scripsit *πολιτικοῦ*. — In cod. Paris. 2923 compendium $\overset{o}{\pi}$ pro *πολιτικὸς* interdum exstare me docuit Walzius rhet. Gr. IV 64 adn. 26, unde fortasse haec confusio orta. cf. supra p. 169 adn. 1.

2) De his rebus cf. Ahrens, de Athen. statu pol. et litt. Gött. 1829 et C. F. Weber, comment. de acad. litt. Athen. saec. II p. Chr. constit., Marburg 1858; Bernhardy Grundr. d. gr. Litt. I p. 591, quae, fortasse mea culpa, paulo obscuriora et partim confusa mihi videntur; Westermann, Gesch. d. Beredskt. in Gr. u. R. I p. 198 sqq.

Philostr. v. soph. II 20, 1 *Ἀπολλώνιος τοῦ πολιτικοῦ θρόνου προεστὼς ἐπὶ ταλάντῳ.* De sophistica sella v. alteram commentationis partem. Iam adnectamus pauca de Philostrati amico [1]):

Apsines narrationes esse dicit (Sp. I 353, 10. W. IX 494) duplices: *τὰς μὲν ἱστορικάς, ὧν πολὺ εἶδος ἐν συγγραφαῖς, τὰς δὲ ἀγωνιστικάς, οἷον παρὰ τοῖς πολιτικοῖς. ἔλθοιεν δ᾽ ἄν ποτε καὶ ἱστορικαὶ πρὸς πολιτικόν.* Fortasse non erramus, si *πολιτικοὺς* simpliciter intellegimus rhetores, oratores, quibus opponuntur historici. Sunt enim — quod libere profiteor — in artibus horum temporum loci, quorum de interpretatione haesites. Eidem *πολιτικὸν ζήτημα* (Sp. I 396, 31. W. IX 584) est civilis sive — ut scholiastis obsequamur — rhetorica quaestio; re vera iudicialem respici ex loci natura sequitur.

In ea parte Apsineae artis, quam Spengelius rhet. Gr. I adn. crit. ad p. 405, 1 Apsini iure abrogat, legimus p. 405, 1 (W. IX 594): *τὸ πάθος πολὺ μὲν ἐν ποιήσει τῇ τραγικῇ, ἥξει δέ ποτε καὶ εἰς τὸν πολιτικὸν (λόγον)*, ubi confidenter verto 'in genus oratorium, in orationes'; item iudicandum p. 406, 31 (W. IX 596). Utroque loco poetica opponitur.

Ex opposita notione *πανηγυρικῶς* explicanda est vox *πολιτικῶς*, qualis invenitur in excerptis ex Longini arte factis Sp. I 323, 29: *πολιτικῶς δέ ἐστι λέγειν τὸ πεποικίλθαι τὸν λόγον ἐνθυμήμασι πιθανοῖς καὶ ὡς μάλιστα ἀποδεικτικοῖς*, quem ad locum videas, quae supra diximus de Hermogeneo usu p. 188 sq.

Cornuti, aequalis, ut videtur, Apsinis, pretiosus liber — eius enim esse, quae Spengelius praebet rhet. Gr. I 427—460, mihi quidem Graevenius [2]) probavit — haec habet prima verba: *ὁ πολιτικὸς ἤτοι δικανικὸς λόγος εἰς τέσσαρα μέρη διαιρεῖται τὰ προκείμενα . . . προοίμια, διηγήσεις, πίστεις ἐπιλόγους.* Hic primum occurrit haec de partibus orationis doctrina iam dudum nota, quantum ad res ipsas, ita tamen

1) Philostr. v. soph. II 33, 4.

2) Cornuti artis rhet. epit. ed. et commentatus est Io. Graeven, 1891 p. XXX—XXXIII.

pronuntiata, ut πολιτικοῦ potissimum λόγου notio adhibeatur. Hoc enim artis placitum [1]) paene iisdem verbis ab omnibus fere posterioribus rhetoribus decantatur; velut invenitur apud Syrianum (W. IV 61, 1 coll. adn.; 62, 12), Nicolaum sophistam (Sp. III 450, 10. 453, 15. 457, 24. 458, 21. 462, 2. 465, 24. 468, 26. 470, 13. 498, 16; omissa voce πολιτικὸς ib. 488, 11. 492, 24), Doxopatrum (W. II 125, 13), Maximum Planudem (W. V 220, 17. 366, 9), anon. schol. Aphth. (W. II 2, 18. 31, 23), schol. Hermog. π. εὑρεσ. (W. VII 74, 7) et alios. Apud Diogenem autem Laertium, qui stoicorum doctrinam refert (VII 43), non πολιτικοῦ λόγου, sed ῥητορικοῦ λόγου exstat. Scholiasta Hermogenis (W. VII 26, 14) neglegentius dicit τοῦ λόγου, cum v. 17 accuratius fontem suum, i. e. Cornuti epitomam [2]), secutus addat πολιτικοῦ. Iam quaestio est, quomodo intellegenda sit locutio πολιτικὸς λόγος. Qua de re equidem ita censeo: Aut intellegimus πολιτικὸν λόγον omnino oratorium (omnia tria genera comprehendentem) simulque sive minus accuratos sive ineptos hos rhetores fuisse dicimus — desunt enim in epidictico genere ἀντιθέσεις et λύσεις (ἀγῶνες) [3]) —, aut intellegimus orationes deliberativas et iudiciales et eas panegyricas, quae illis prope accedunt (maxime autem iudiciales), quod ego utique praeferam hisce de causis: primum is ipse, apud quem modo haec verba legimus, dicit ὁ πολιτικὸς ἤτοι δικανικὸς λόγος, ubi verba ἤτοι δικανικὸς non delenda puto cum Graevenio l. l. p. XXXVII, sed signum potius antiquitatis et praestantiae huius artis duco. Tum non inconsulte Nicolaus sophista, de quo plura suo loco dicam, adhibere

1) Utrum quinque an quattuor numerentur partes, nil ad rem; legitur 1) πίστεις. 2) ἀπόδειξις. 3) κατασκευὴ καὶ ἀνασκευή. 4) ἀντιθέσεις καὶ λύσεις. 5) ἀγῶνες pro parte, quae tertium aut tertium et quartum locum tenet; apud Philod. p. 202, 18 Sudh. nominantur πίστεις καὶ ὑπεξαιρέσεις, verumtamen ὑπεξ. non prorsus concinit cum refutatione (cf. infra p. 218 adn. 1).

2) Cf. Graevenium l. l. p. V.

3) Quamquam has inesse in eo somniat anon. ap. Walz. III 570, 7 et 571, 27 sqq.

mihi videtur hanc potissimum locutionem: *τριῶν μὲν ὄντων εἰδῶν τῆς ῥητορικῆς, πέντε δὲ μερῶν τοῦ πολιτικοῦ λόγου* (Sp. III 450, 2 ∾ 10. 457, 23. 458, 18 ∾ 20. 461, 27 ∾ 462, 1. 465, 22. 468, 20 ∾ 25. 498, 12 sqq.; eadem ap. Doxop. W. II 121, 5 ∾ 123, 19; anon. W. VII 1083, 13). Nicolaus enim, postquam tres esse rhetoricae species dixit, Sp. III 450, 10 ita pergit: *πάλιν δὲ τοῦ πολιτικοῦ λόγου πέντε μερῶν ὄντων, οἷον προοιμίων, διηγήσεων, ἀντιθέσεων, λύσεων, ἐπιλόγων, καὶ τούτοις τὸ ἑαυτῶν τὰ προγυμνάσματα χρήσιμον χορηγεῖ. τὰ μὲν γὰρ τὴν τῶν προοιμίων διδάσκει χρείαν, τὰ δὲ τὴν τῶν διηγήσεων κτλ.* In his vero fieri nequit, ut ad *πολιτικὸν λόγον* pertineat *γένος ἐγκωμιαστικόν*: neque enim ad eius partes solas suam quodque progymnasma affert utilitatem, sed totum hoc genus, quippe quod toto caelo differat ab illo *πολιτικῷ λόγῳ*, ipsum integrum in *προγυμνάσματα* receptum est, quod cum aliis consentiens docet Nicolaus Sp. III 477, 27 sqq. Ac profecto in cap. VIII tractationis progymnasmatum et tum Sp. III 494, 32 et 495, 2. 17 multo alias laudationis partes (non *μέρη*, sed *κεφάλαια* appellata) et diversam ab ea *διαίρεσιν* esse dicit, quae est in *πολιτικῷ λόγῳ*; progymnasma igitur, quod est *ἀνασκευή*, quamquam nullum usum affert generi laudativo (cf. Sp. III 478, 25 et vel Aristot. art. rhet. p. 1368ᵃ 28), nihilo minus *πρὸς πάντα τὰ τοῦ πολιτικοῦ λόγου μέρη πλὴν τῶν ἐπιλόγων συντελέσει* (Sp. III 468, 25; hoc loco v. 21 inseras *ἂν* post *μᾶλλον*). Idem elucet de communi loco ex Sp. III 470, 13 ∾ 17 coll. cum 470, 22. Neque abs re adiungere verba Iosephi Rhacend. (W. III 482, 18): *ὁ τοιοῦτος πολιτικὸς λόγος ἔχει προοίμια, διηγήσεις, ἀγῶνας, ἐπιλόγους,* nimirum contionalis, iudicialis et panegyricus, quoad illorum pars est; quibuscum cf. Matth. Cam. *συνοπτ. παραδ. ῥητ.* p. 4: *ἑκάστη τῶν στάσεων* (quae easdem, quas modo diximus, orationes comprehendunt) *ἐκ τεσσάρων μερῶν σύγκειται, προοιμίων κτλ.* Denique Rufus, incerti temporis rhetor, (Sp. I 463, 15 W. III 448, 3) enumeratis rhetoricae generibus, ut debebat, haec dicit: *μέρη δὲ τοῦ δικανικοῦ* (non *πολιτικοῦ* neque *ῥητορικοῦ*) *τέσσαρα: προοίμιον κτλ.* (v. p. 196 *λ. πολιτικὸς ἤτοι δικανικός*).

Iam demonstrasse mihi videor, qua ratiocinatione ductus apud Cornutum omnesque eos, qui hoc placitum rhetoricum exarant, *πολιτικὸν λόγον* non censeam in universum significare *ῥητορικὸν λόγον*, sed duo tantum genera tertiique partem comprehendere. Idem video putare Graevenium l. l. p. XXXVII.

Menander in tractatu *περὶ ἐπιδεικτικῶν* vocem *πολιτικὸς* angustiore sensu de contionali et iudiciali genere adhibet Sp. III 339, 21 (W. IX 147), cum dicit: *Ἰσοκράτης τοῖς μὲν ὀνόμασιν ἐγγὺς τοῦ πολιτικοῦ καθήκει* et p. 343, 11 (W. 155) *καὶ εἰς τοὺς πολιτικοὺς τὸ μέρος τοῦτο τῶν ὕμνων κατῆλθε*, neque aliter p. 331, 16 (W. 127) *ἃς γὰρ ἐπιδείξεις λόγων πολιτικῶν οἱ σοφισταὶ καλούμενοι ποιοῦνται, μελέτην ἀγώνων εἶναί φαμεν, οὐκ ἐπίδειξιν.* Disiunctionem, quam facit idem p. 336, 29 (W. 141) inter *ποιητάς, συγγραφεῖς, λογογράφους, πολιτικούς*, intelleges ex Hermogenis nonnullis locis (Sp. II 406, 10. 417, 27. 424, 27 = W. III 375, 18. 391, 8. 400, 19): est enim *πολιτικὸς*: orator, *ῥήτωρ*.

In Ps. Menandri[1]) tractatu (Sp. III 399, 16 W. IX 264) verba *μετεχειρίσαντο τὸ εἶδος οἱ μὲν συντόνως, οἱ δὲ συγγραφικώτερον, καὶ δῆλον ὅτι ὁ μὲν σύντονος συνέστραπται λόγος ἅτε πολιτικῶς προϊών, καὶ ἕξεις τὰς ἀρετὰς τοῦ πολιτικοῦ λόγου* usui dicendi Aristideo prorsus accommodata esse supra monendum fuit p. 178 adn. 2.

In Aphthonii progymnasmatum tractatione item atque apud Hermogenem[2]) *τὰ διηγήματα* (Sp. II 22, 5. W. I 61) disiunguntur in *δραματικά, ἱστορικά, πολιτικά.* Atque est quidem *πολ. διήγημα*: *ᾧ παρὰ τοὺς ἀγῶνας οἱ ῥήτορες κέχρηνται.*[3]) Similiter thesium (Sp. II 49, 15. W. I 108) hae

---

1) Liceat mihi hac locutione uti, quamquam Blassius (Lit. Centralbl. 1883 p. 28) non prioris, sed posterioris tractatus auctorem Menandrum iure appellari censet.

2) Sed deest apud Aphthonium pars quarta: *τὰ μυθικὰ διηγήματα.*

3) Cf. Doxop. W. II 201, 26 ad h. l.: *τὸ δὲ πολιτικόν, τουτέστιν ἐν πολιτείαις συμβαῖνον καὶ ᾧ κεχρήμεθα πολιτευόμενοι, τουτέστι δικάζοντες ἢ βουλεύοντες ἢ πανηγυρίζοντες. τὸ δὲ αὐτὸ καλεῖται καὶ πιθανὸν καὶ βιωτικὸν καὶ πραγματικὸν καὶ ἰδιωτικὸν καὶ δικανικόν.* Brevius et aptius id. p. 199, 24: *πολιτικὰ λέγονται τὰ τοῖς πολιτικοῖς λόγοις ἁρμόζοντα.*

πολιτικαί, illae θεωρητικαὶ appellantur; sunt vero πολιτικαί: αἱ πρᾶξιν ἔχουσαι πόλιν συνέχουσαν, qua in interpretatione Theonianum terminum (πρακτικαὶ θ.) et Hermogenianum (πολιτικαὶ θ.) quasi compilatum vides. Hermogenis autem interpretationem, quae ipsa quoque ex Hermagorae disciplina profecta est (v. p. 182), paulo obscuravit Aphthonius, quia ad πόλεως notionem adiectivum πολιτικὸς nimis revocat.

Eunapius in vita Iamblichi (p. 461, 5 ed. Boisson. a. 1878) de eo dicit: αἰτίας δ' ἐπὶ τούτοις ἢ προφάσεις οὔτε πεφυκὼς ἐξηγεῖσθαι πολιτικῶς οὔτε προελόμενος, τὸν πάντα χαρακτῆρα συνέχεε τοῦ βίου (τοῦ Ἀλυπίου), ubi πολιτικῶς similiter atque supra apud Polybium p. 159 significat 'simplici ratione eaque non tam artis et flosculorum, quam rerum narrandarum et perspicuitatis studiosa.' Idem de Himerio dicit (p. 494, 42 Boiss.): εὔκολος δ' ἀνὴρ (cf. s. p. 174 adn. 1) εἰπεῖν καὶ συνηρμοσμένος· κρότον δὲ ἔχει καὶ ἦχον ἡ συνθήκη πολιτικόν, καί που σπάνιος καὶ παρὰ τὸν θεῖον Ἀριστείδην[1]) ἵσταται, i. e. habet talem in oratione sonum, qualis in nervoso et civili, non in sophistico vel epidictico genere est, virilem dico ac fortem.

Synesius in Dione (p. 39 P.) disiungit τὰς σοφιστικὰς ὑποθέσεις et τὰς πολιτικάς, ubi πολιτικαὶ Dionis ὑποθέσεις eae appellantur, quae similiter Isocrateis non demonstrandae artis et ludendi causa tractantur[2]), sed in vitae communi utilitate rebusque publicis versantur.

Nicolaus sophista, quem in sollemni illa de quinque partibus πολιτικοῦ λόγου doctrina vere civilem orationem notare supra diximus (p. 196 sqq.), eodem sensu hanc locutionem exhibet Sp. III 456, 29 et 459, 18. πολιτικῶς λέγειν est civili, non vulgari elocutione uti p. 454, 17: εἴρηται δὲ μῦθος ἀπὸ τοῦ μυθεῖσθαι, ὅ ἐστι λέγειν, οὐχ ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις οὐ λέγομεν, ἀλλ' ὅτι ἐν αὐτῷ πρῶτον τὸ λέγειν πολιτικῶς μανθάνομεν. θέσεις distribuit in φυσικάς, οἷον εἰ σφαιροειδὴς

1) Malim Ἀριστείδην ἀνίσταται.

2) Puta tales orationes, qualis Τρωικὸς aliaeque, quas Synes. legit. cf. Philostr. v. soph. I 7, 1.

ὁ οὐρανός, et in πολιτικάς, velut εἰ γαμητέον: quamquam explicationem ipse non addit, tamen iure putamus eas notari, quarum perceptio sub communem cadit intellectum (p. 497, 6 sqq.). A narrationibus mythicis et historicis secernit τὰ πραγματικὰ (p. 455, 30) διηγήματα [1]), ἃ καὶ δικανικὰ καλοῦνται, quae paulo post (p. 456, 6) vocantur τὰ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσι λεγόμενα: vides profecto, quantopere tum temporis civiles contentiones paene non sint nisi in causis iudicialibus.

Non timeo, ne quis mihi neglegentiam det opprobrio, si iam finem faciam percensendorum scriptorum; sunt enim, qui sequuntur, non nisi interpretes eorum, quos maximam partem ex ipsorum libris satis cognoscimus, neque raro, ubi aptum nobis videbatur, sententiam scholiastarum sedulo examinandam curavimus. At qui non multum sibi possunt laudis vindicare, eos admodum iniqui est fraudare, si omnino aliquid meruerunt.

Restant enim tres vel sis quattuor rhetoricae definitiones, quae post hoc tempus valuerunt. Quarum prima est Sopatri: ὁ δὲ δοκῶν εὖ ἔχειν (ὅρος) οὗτός ἐστι· δύναμις λογικὴ ἐν πράγματι πολιτικῷ τέλος ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν (W. V 17. 4.[2]) VII 34, 6, ubi pro λόγου manifesto ponendum λογική); alteram ut omnium praestantissimam ferunt Maximus Planudes (W. V 214, 1), Doxopater (W. II 105, 7. 74, 24. 93, 11), Troilus (W. VI 53, 5), anonymus (W. III 611, 1): ῥητορική ἐστι τέχνη περὶ λόγου δύναμιν ἐν πράγματι πολιτικῷ τέλος ἔχουσα τὸ πιθανῶς εἰπεῖν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον (τὸ πείθειν ὅσον ἐφ᾽ ἑαυτῇ Troilus l. l.); ultima asservatur

1) Vel in hac re intellegis, quam iusta sit nota illa Fabii de rhetorum in novandis terminis vano studio querela. Nam quod ad thesium et narrationum disiunctionem, Theon, Hermogenes, Aphthonius, Nicolaus, omnes inter se dissentiunt. Eandem vero, quam Theon, praebet Cicero (partit. or. 18, 62) quaestionum partitionem, videlicet 'cognitionis et actionis' (= θεωρητικῶν et πρακτικῶν).

2) Hoc loco, ut sane procedat sententia, v. 11 delendum verbum πολιτικῷ ut a stulto homine insertum; lineola 15 sic scribendum: ῥητορικῆς. 'τέλος ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν'. cf. W. III 462, 4. IV 26, 7.

a Doxopatro (W. II 104, 25): ῥητορική ἐστι δύναμις εὑρετικὴ καὶ ἑρμηνευτικὴ μετὰ κόσμου τῶν ἐνδεχομένων πιθανῶν ἐν πράγματι πολιτικῷ, τέλος ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν (et paulo variata, fortasse in verbis τεχνικὴ καὶ θεωρητικὴ καὶ ἑρμηνευτικὴ librariorum culpa corrupta in Troili proll. W. VI 52, 26).

Vides igitur — eo enim consilio has definitiones exaravimus — in omnibus exstare verba ἐν πολιτικῷ πράγματι[1], quam materiam opponunt hi rhetores summo consensu philosophorum, medicorum, grammaticorum materiae. Quoquo vero modo his temporibus vim adiectivi πολιτικὸς sibi auctores finxerunt — hoc certo constat originem duxisse hanc locutionem a Dionysio vel, si a primo fonte rem repetimus, ab Hermagorae doctrina stoicorum vestigia prementis.

Quoniam his absolutis ne posteriores quidem rhetores nobis succensere putamus, iam terminus sit censurae positus.

Restat autem ut missis omnibus, quae sunt singularia ac peculiaria, capita disputationis quam brevissime ponamus in conspectu: Isocrates πολιτικοὺς λόγους appellavit suum, quod proprium habet, orationum sive συνταγμάτων genus, ut ad omnium sive civium sive Graecorum utilitatem spectans. Interdum apud eum notio π. λόγου respondet nostrae locutioni '*Staatsrede*', qui usus passim omnibus temporibus occurrit. Idem πολιτικὰ ὀνόματα nuncupat ea vocabula, quae in civili oratione adhibentur, quem usum, sive vocabula notantur non poetica sive non vilia, per omnia tempora valuisse sciendum est. Technice ne Plato quidem vocem πολιτικὸς adhibuit. In rhetorica autem ad Alexandrum — indicia enim tantum huius rei praebet Aristoteles — primum haec vox ita usurpatur, ut contionales et iudiciales orationes comprehen-

1) Etiam praeter has definitiones multi sunt loci, quibus rhetoricae arti materiam scholiastae simpliciter tribuunt τὰ πολιτικὰ (Doxop. II 102, 25 anon. VI 33, 4), τὸ πολιτικὸν πρᾶγμα seu τὰ πολιτικὰ πράγματα (Doxop. II 121, 17 schol. Aphth. II 2, 11. anon. III 610, 21), τὰ πολιτικὰ ζητήματα (VII 33, 7). Eiusdem generis esse hos locos cum iis, quos passim attulimus, cum de Hermagora, Dionysio, Hermogene, Alexandro Numenii diceremus, apertum est.

dat; quae primaria quasi notionis *πολιτικοῦ λόγου* usurpatio est et praevaluit usque ad Aristidis aetatem. Apud Epicurum eiusque asseclas hic usus etiam clarius observatur, imprimis ex instituto *πολιτικοὺς λόγους* opponunt *τοῖς σοφιστικοῖς*, quae oppositio postea numquam evanuit, quamquam pro voce *σοφιστικὸς* plerumque adhibitis *ἐπιδεικτικὸς* et *πανηγυρικὸς* terminis. Novam vocis *πολιτικὸς* significationem invenimus apud Hermagoram, qui ipse quoque hac in re a stoicis pendet: etenim *πολιτικὸν* id vocatur, quod in omnium cadit intellectum. Hic usus praecipue in definitionibus rhetoricae servatus est cum ab aliis tum a Dionysio valuitque usque ad ultima, quibus rhetorica technice tractata est, tempora. Tum novum quasi incrementum hic terminus fecit auctoritate Aristidis, qui *πολιτικὸν λόγον* in universum oratorium dicendi genus nuncupat; quo fit, ut inde ab eius aetate notio *πολιτικοῦ λόγου* omnia tria genera comprehendat et vox *πολιτικὸς* simpliciter *ῥήτορα* significet. Denique singularis quidam usus animadvertitur in Hermogenis de ideis doctrina, qui — ut id solum moneam, quod novum accedit — huic doctrinae notionem *πολιτικὸς* ita applicat, ut *πολιτικὸν λόγον* vocet tamquam communem speciem omnium earum seu orationum seu *συνταγμάτων*, quae qualitatum constitutarum sunt capaces. Posthac significationum copia non est aucta; eo vero magis varius his temporibus vocis *πολιτικὸς* usus, quia omnes fere significationes prioribus rhetoribus usitatae passim occurrunt neque raro minus, quam probes, distinguuntur.

Fit igitur, quod scitu non videtur indignum, ut variis temporibus apud varios auctores notio *πολιτικοῦ λόγου* comprehendat aut deliberativum genus, aut deliberativum et iudiciale, aut omnia tria genera, aut et haec et philosophicos historicosque tractatus et totum poesis campum. Atque in universum licet statuere fines semper prolatasse hanc notionem, minutam esse nunquam.

Unum addam, quod ad totam rhetoricae disciplinam spectat et paene sine mea opera demonstratum est, nimirum

eum, qui satis vocis πολιτικὸς usum habet cognitum, non prorsus probaturum esse Volkmanni verba (Rhet.[2] p. 17), qui magis, quam debebat, bipertitam rhetoricae generum disiunctionem rei ipsius natura postulatam desiderat. Nam inde ab Epicuri temporibus, ne dicam Aristotelis et auctoris rhetoricae ad Alexandrum, hac potissimum [1]), quam nos tractavimus et quam Volkmannus immerito neglexit, notione adhibita apud rhetores — memineris ea, quae de Epicuro eiusque secta, Hieronymo, Dionysio, Theone, Hermogene, Menandro, Nicolao diximus — hanc partitionem paene numquam non invenimus, quamquam praeter eam tria illa genera antiquitus constituta semper valuerunt.

1) Hoc firmabitur ea, quae iam sequitur, tractatione notionum σοφιστὴς et σοφιστικός, quae ipsae quoque ad hanc bipertitam distributionem sunt adhibitae.

CAPUT II.

De notionibus σοφιστής et σοφιστικός.

Iam transeamus ad alteram partem. Non minus enim, quam notiones *πολιτικοῦ λόγου* et adiectivi *πολιτικὸς* etiam notiones *σοφιστοῦ* et adiectivi *σοφιστικὸς* dignae mihi visae sunt, quae, quantum quidem ad rhetoricam spectant, accuratius, quam adhuc factum est, tractarentur, atque ita, ut non aliter atque in priore capite tota disciplina rhetorica in censum vocata origo quasi et fata harum notionum ad temporum rationem disposita illustrarentur. Nam ut maxime varia variis temporibus vi haec vocabula a scriptoribus adhibentur, ita, quod praecipue ad historiam eloquentiae et ad partitionem generum causarum attinet, principalem inter terminos rhetoricos locum semper tenuerunt. Ac fortasse aliquid demonstrare continget, quod non nullius sit momenti ad universam litterarum historiam recte intellegendam. De subsidiis, quae mihi praesto fuerunt, hoc loco non habeo, quod moneam, nisi Cresollii librum, postquam pervolavi, ilico me seposuisse, ne eius confusione ipse confunderer.

Iam ut missis praefationis ambagibus aggrediamur, quod nobis proposuimus, a rebus nunc tandem paulo notioribus rectiusque perspectis proficiscendum est, ut certis fundamentis nitamur. Postquam enim Meinersius[1]) princeps veriora de primo illo sophistarum genere docere coepit et C. Fr. Hermannus[2]) saniore, quam antiquitus assolebat, iudicio ad-

1) Gesch. d. Urspr., Fortgangs u. Verfalls der Wissensch. in Griechenland u. Rom, Lemgo 1782 II, praecipue p. 172.

2) Gesch. u. Syst. d. plat. Philos. Heidelb. 1839 I p. 204 sqq.

hibito sophistae quales fuissent, non quales a Socraticis philosophis comoediaeque poetis cavillando descripti essent, quaerere perrexit, iam nunc constat, quos sophistas quinti et quarti a. Chr. n. saeculi proprie solemus appellare, eos fuisse, qui cum ostentatione quadam omnium, quae ad vitae utilitatem pertinent, rerum scientiam mercede se docturos[1]) profitebantur; quae quidem professio, ut omnium communis est, ita variam apud varios praebet speciem, quo fit, ut bono iure vel in nostrum usum vertamus Platonis in sophista dialogo (p. 218 C. 226 A. 231 B. 236 C. 232 A) verba, quibus iterum iterumque confitetur non facile esse ad demonstrandum, quid sit sophistarum genus. Omnium vero discriminum varietas ad duo potissimum redit: altera enim sophistarum pars praecipue *πολιτικὴν τέχνην* profitetur et *εὐβουλίαν περὶ τῶν οἰκείων καὶ τῶν τῆς πόλεως* (Protagoras, Prodicus, Hippias), altera imprimis *ῥητορικὴν* (Gorgias, Polus, Licymnius, Thrasymachus, Theodorus Byzantius). Quod non ita accipiendum, ut quasi in bina castra inter se opposita sophistarum cohortem discessisse opinemur; nam altera pars plerumque alterius muneri vix poterat non succurrere, quoniam illis temporibus rerum civilium peritia atque administratio cum rhetorica artissimam habebat communitatem. Ac rhetorici quidem, ut ita dicam, illius aetatis sophistae duplici plerumque negotio funguntur: namque epidicticas orationes componunt vel habent et rhetoricam artem seu docendo seu exempla proponendo tradunt, qua in institutione iterum epidicticam rhetoricam imprimis respiciunt, non prorsus tamen neglecta iudiciali[2]).

Haec paucis praemittenda fuerunt, ut de rhetorico huius

---

1) Ubicunque in explicanda voce *σοφιστὴς* voce magistri sive doctoris utor, ita velim me intellegas, ut non putem secundum etymologiam *σοφιστὴν* esse magistrum. Probo enim, vel Steinhartio (Platos Leben p. 288) adversante, Hermanni sententiam l. l. p. 308 sq.

2) Vel Gorgiam eam respexisse evincitur loco Arist. art. rhet. III 18: *δεῖν ἔφη Γοργίας τὴν σπουδὴν διαφθείρειν τῶν ἐναντίων γέλωτι, τὸν δὲ γέλωτα σπουδῇ.* Isocr. XV 203 s. *τοὺς μὲν αὐτῶν ἱκανοὺς ἀγωνιστὰς ἀποτελεσθέντας, τοὺς δὲ παιδεύειν ἑτέρους δυνηθέντας.*

vocis usu certum iudicium facere possemus. Iam enim in eo versatur quaestio, ut demonstremus, quo tempore et apud quos auctores et quo sensu notio sophistae et adiectivi *σοφιστικὸς* ab initio de iis, quos modo descripsimus, hominibus adhibita quasi terminus esse mere rhetoricus et proprie de rhetoricis sive personis sive rebus usurpari coepta sit.

Videamus igitur, quem par est primo loco examinare, Isocrates quo sensu sophistae nomine usus sit. Qui quod septem illos, qui ferebantur, sapientes Graecorum (XV 235. 313; similiter de sapientibus viris I 51 [1]) et II 13 [2]) et V 12 [3])) et physicos philosophos velut Empedoclem, Ionem, Alcmeonem, Parmenidem, Melissum nec non Gorgiam (scilicet propter librum de rebus naturalibus scriptum) XV 268. 285 et Protagoram, Gorgiam, Melissum X 2 sophistas appellat, a nostra re prorsus alienum est. Neque magis huc facit or. XII 18, ubi *τῶν ἀγελαίων σοφιστῶν* [4]) mentionem facit, qui Hesiodi et Homeri carminibus explicandis operam navant, plerumque quae alii antea dixerunt repetentes, et or. X 9, ubi *οἱ φάσκοντες εἶναι σοφισταὶ* qui sint, elucet ex adiectis verbis *οἱ ἀμφισβητοῦντες τοῦ φρονεῖν*. In oratione autem XIII, quae exceptis iudicialibus prima omnium, quae restant, Isocratearum orationum est, contra sophistas scripta, sophistarum numerum compleri (§ 19 et 14) aperte dicit sibi videri duobus iis, quae antea vehementer perstrinxit, hominum generibus: nimirum eorum, quos § 1—8 et 9—13 singillatim tractavit. Quorum illi sunt, qui eristicae artis veritatisque studiosi civili scientia docenda felicitatem se discipulis paraturos esse

---

1) *τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ἄλλων σοφιστῶν, εἴ τι χρήσιμον εἰρήκασιν.*

2) *μήτε τῶν ποιητῶν τῶν εὐδοκιμούντων μήτε τῶν σοφιστῶν μηδενὸς οἴου δεῖν ἀπείρως ἔχειν.*

3) *τοῖς νόμοις καὶ ταῖς πολιτείαις ταῖς ὑπὸ τῶν σοφιστῶν γεγραμμέναις.* cf. ad h. l. Aristot. eth. Nic. p. 1181^b 7 ∾ 1181^a 15 et Philod. V. H.[2] VII 56, 6.

4) cf. Useneri quaest. Anaxim. 1856 p. 17 sq.

magno ore clamitabant, hi qui arrogantibus sane verbis profitebantur facultatem *πολιτικοὺς λόγους*[1]) habendi se esse traditυros, qui quidem quin ex sophistarum numero illi sint, quos praecipue rhetoricae operam navasse supra diximus, non est dubium. Iam intellegimus nomen sophistarum illa duo, quae supra disiunximus, genera hominum complecti, ita tamen, ut non sit colligendum Isocratem sive oratorum quoddam genus sive eloquentiae magistrorum proprio ac nudo nomine sophistarum significasse.[2]) Quod factum esse ne iis quidem locis probabile fit, quibus sophistae propterea imprimis laudantur, quia orationes cum arte scribunt et diligenter perpoliunt (V 29.[3]) IV 82.[4]) IV 3.[5])): nam ne ibi quidem crediderim sophistarum nomen specialem quandam et quasi arte constitutam epidicticorum oratorum esse appellationem, seiunctam ab illa generali, quae in universum de hominibus supra descriptis valebat. Porro similiter atque in or. XIII etiam or. XV 147 sq. '*οἱ περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν αὐτὴν* (sc. *τῷ Ἰσοκράτει*) *πραγματείαν*' sophistae appellantur, et or. XV 2. 4 sophistae ita commemorantur, ut re non

---

1) Patet igitur non de epidicticis solum orationibus esse cogitandum, sed in universum de oratoria institutione sermonem esse, qualis quidem tum erat, cum contionalium orationum facultas nondum in artis formam redacta erat, quod illustratur verbis *ἄνευ σοφιστῶν λέγειν καὶ πολιτεύεσθαι* § 14 et locutione *ἀγωνιστὰς μὲν ἀγαθοὺς ἢ λόγων ποιητὰς* § 15. cf. praeterea p. 134 et p. 136.

2) Apud Maximum igitur Planudem, qui (W. V 225, 25) dicit: *Ἰσοκράτης ἐν τῷ κατὰ σοφιστῶν, δι' ὧν φησι τὸν μὲν σοφιστὴν ὀφείλειν δύο ταῦτα ποιεῖν, πρῶτον τοὺς κανόνας ἐκτίθεσθαι, ἔπειτα παρασκευάζειν τοὺς ἰδίους λόγους εἰς παράδειγμα τῶν παραδεδομένων κανόνων* (videtur respicere Isocr. XIII 17 s.), alius vocis *σοφιστής* est usus. Maximo enim *σοφιστὴς* est (secundum aetatis morem) magister rhetoricae; Isocrati rhetoricae professor inter sophistas numeratur, nondum 'sophista' vox per se rhetoricae professorem significat.

3) *τὰς δυσχερείας τὰς περὶ τοὺς σοφιστὰς καὶ τοὺς ἀναγιγνωσκομένους τῶν λόγων* coll. § 25 *τοὺς πρὸς ἐπίδειξιν κ. ἐργολ. λόγους.*

4) *μήτε τῶν ποιητῶν μήτε τῶν σοφιστῶν ἀξίως . . . εἰπεῖν.*

5) *πολλοὶ τῶν προσποιησαμένων εἶναι σοφιστῶν ἐπὶ τοῦτον τὸν λόγον (τὸν πανηγ.) ὥρμησαν.*

accuratius significata Platonem iis accensendum esse constet, a quo loco vix est alienus XII 5: οὐδένα διαλέλοιπα χνόνον ὑπὸ μὲν τῶν σοφιστῶν τῶν ἀδοκίμων καὶ πονηρῶν διαβαλλόμενος κτλ. Tum nonnullis locis in universum qui hominum educationi se applicant, non raro ipso Isocrate incluso, vocantur sophistae, unde de rhetorico vocis sophistae usu nihil evinci in propatulo est. Huius indolis est or. XV 197 (ubi quidem diserte παιδεία περὶ τοὺς λόγους ἢ πράξεις eorum professio nuncupatur, prorsus ipsius Isocratis disciplinae accommodate), XV 155 ∾ 157 (ubi Gorgias et Isocrates mercede docentes commemorantur), XV 215 (ubi οἱ φάσκοντες εἶναι σοφισταὶ iidem sunt atque οἱ προσποιούμενοι δύνασθαι παιδεύειν, de iisdem repetitur vox σοφιστὴς eodem sensu adhibita XV 220 et 222 itemque XV 168: μὴ τῆς κοινῆς περὶ τοὺς σοφιστὰς διαβολῆς ἀπολαύσω τι. φλαῦρον).

Omnes iam examinasse nos locos Isocrateos spero, quibus sophistarum fit mentio — neque enim adiectivum σοφιστικὸς neque verbum σοφιστεύειν apud eum invenitur —, ac iure quidem hoc mihi videor statuere: Apud Isocratem nondum vox sophista termini ad rhetoricam solam spectantis munere fungitur necdum technice certum quoddam sive oratorum sive dicendi magistrorum genus hoc potissimum tamquam proprio nomine appellatum ab alio quodam certo genere disiungitur; sed illud tantum concedendum est hac voce non nusquam ita Isocratem uti, ut ex loci natura rerumque condicione pateat de iis potissimum ex numero sophistarum vulgo appellatorum cogitandum esse, qui sive rhetoricae tradendae sive epidicticis orationibus faciendis praecipue operam tribuebant.

Platonis porro quale sit iudicium de sophistarum ingenio atque studio[1]) ut satis notum neque ad nostrum insti-

1) Quam brevissime coartatam Platonis habes sententiam in Protag. p. 349 A, ubi de Protagora haec dicit: σύγ' ἀναφανδὸν σεαυτὸν ὑποκηρυξάμενος εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας, σοφιστὴν ἐπονομάσας, σεαυτὸν ἀπέ-

tutum pertinens silentio praetereo. Nobis enim perlectis dialogis sophista et politico, Phaedro, Gorgia, Protagora, Euthydemo, Cratylo, Menexeno [1]) satis est profiteri Platoni vocem σοφιστὴς nusquam technicam et quasi specialem appellationem esse sive epidicticorum oratorum sive rhetoricae praeceptorum. Immo eam speciem sophisticae professionis, qua partim ostentandae partim docendae rhetoricae student, multo rarius quam cetera, quae sophistarum sunt propria, commemorat. Sunt vero, quae tangere non abs re est, quia, si obiter spectantur, contra nostram sententiam videntur facere. Cavendum igitur est, ne abutamur locis Platonis [2]) velut hoc (Protag. p. 312 D): τί ἂν εἴποιμεν τὸν σοφιστὴν εἶναι, ὦ Σώκρατες, ἢ ἐπιστάτην τοῦ ποιῆσαι δεινὸν λέγειν; hoc enim minime spectat ad rhetoricae solam disciplinam [3]), sed quod hic dicitur λέγειν, paene nihil est nisi signum quasi et documentum τοῦ ἐπίστασθαι [4]) (quod ipsum statim sequitur p. 312 E), neque multo aliud dicit atque: τοῦ ποιῆσαι φαινόμενον ἐπίστασθαι πάντα (cf. soph. p. 233 A. C). — Porro in Gorgia (p. 520 A) haec legimus: ταὐτόν, ὦ μα-

φηνας παιδεύσεως καὶ ἀρετῆς διδάσκαλον, πρῶτος τούτου μισθὸν ἀξιώσας ἄρνυσθαι. Omnia enim fere, quae sophistarum propria sunt, his comprehenduntur. Iuvat etiam Themistii pauca verba apponere, qui Platonis de sophistis opinionem relaturus haec dicit (or. XXIII p. 350, 22 Dind.): τὸ γὰρ ἐφ' ὅτῳ δὴ σχήματι παιδείας ἀργυρολογεῖν παρὰ τῶν νέων καὶ πλουσίων, τοῦτ' εἶναί φησι σοφιστήν, et ibid. p. 351, 2: ἀλλ' ὅπερ λέγω τὸ μὲν ἐφ' ὅτῳ δὴ μαθήματι εἴτε σπουδαιοτέρῳ εἴτε φαυλοτέρῳ μισθοφορεῖν παρὰ τῶν νέων σοφιστικὸν νομιοῦμεν.

1) De ceteris Platonis libris Astii me commisi lexico fide, quantum in hac re mihi examinare licuit, digno.

2) Plato soph. p. 216 D et Gorg. p. 519 C disiungit πολιτικὸν et σοφιστήν, quam quidem disiunctionem cum ea, quam apud Philodemum usitatissimam inveniemus, nihil habere commune luce clarius est.

3) cf. C. Fr. Hermann l. l. I p. 318 adn. 255. — Prorsus eiusdem generis est locus Xenophontis mem. Socr. I 2, 31: Κριτίας . . . ἐν τοῖς νόμοις ἔγραψε λόγων τέχνην μὴ διδάσκειν (Socratem respiciens), ubi vid. Breitenbachii adnotationem.

4) cf. C. Fr. Hermann l. l. I p. 215: *darein setzte man eben die geistige Stärke und Gewalt über den Stoff.*

κάρι', ἐστὶ σοφιστὴς καὶ ῥήρωρ ἢ ἐγγύς τι καὶ παραπλήσιον, ὥσπερ ἐγὼ ἔλεγον πρὸς Πῶλον, quae cave ita accipias [1]), ut Platoni *σοφιστοῦ* nomen cum *ῥήτορος* paene idem valere concludas. Haec enim verba intellegenda sunt ex Gorg. p. 464 B sq., ubi sophisticam et rhetoricam partes utramque esse *τῆς περὶ ψυχῆς κολακείας* Polum Socrates docuit. — In eodem dialogo Poli sophistae rhetorica studia commemorantur p. 448 D: *Πῶλος τὴν καλουμένην ῥητορικὴν μᾶλλον μεμέληκεν ἢ διαλέγεσθαι* (cf. Gorg. p. 471 D), unde elucet ad sophistarum studium rhetoricae tractationem pertinere, non eum, qui rhetoricam tractat, propter id ipsum sophistam audire. In Cratylo (p. 398 D) [2]), ubi iunguntur verba '*ῥητόρων καὶ σοφιστῶν*', vox *σοφιστῶν* referenda est ad antecedentia verba *διαλεκτικοὶ ἐρωτᾶν ἱκανοὶ ὄντες* et *ἐρωτητικοί*. Ibid. p. 403 E Pluto *τέλεος σοφιστὴς* vocatur propterea, quod omnes, qui ad inferos descenderunt, orationis suae blandimentis ac suavitate ita demulcet, ut reverti obliviscantur; revocamur profecto ad orationes illas ostentationis et delectationis causa elaboratas, quae sunt sophistarum, nec plus vero inde quidquam iure eviceris. Addamus unum locum Phaedri (p. 257 D): *οἱ μέγιστον δυνάμενοί τε καὶ σεμνότατοι ἐν ταῖς πόλεσιν αἰσχύνονται λόγους τε γράφειν* (litteris mandare) *καὶ καταλείπειν συγγράμματα ἑαυτῶν, δόξαν φοβούμενοι τοῦ ἔπειτα χρόνου, μὴ σοφισταὶ καλῶνται*, quod inde explicandum, quia omnium sophistarum commune et quasi proprium erat, quod *ἐπίδειξιν* uno verbo licet notare. De technica vocis *σοφιστὴς* usurpatione ne hinc quidem quidquam licet opinari. [3])

---

1) Ne Stephanus quidem non videtur deceptus esse his verbis, ut apparet ex lexici vol. VII p. 530 C. Etiam Baumstarkius in Paulyi encycl. rer. ant. III p. 908 falso dicit voces *ῥήτωρ* et *σοφιστὴς* Socrati synonymas dici.

2) *καὶ ἤτοι τοῦτο λέγει τοὺς ἥρωας, ἢ ὅτι σοφοὶ ἦσαν καὶ ῥήτορες δεινοὶ καὶ διαλεκτικοί, ἐρωτᾶν ἱκανοὶ ὄντες· τὸ γὰρ εἴρειν λέγειν ἐστίν. ὅπερ οὖν ἄρτι ἐλέγομεν, ἐν τῇ Ἀττικῇ φωνῇ λεγόμενοι οἱ ἥρωες ῥήτορές τινες καὶ ἐρωτητικοὶ συμβαίνουσιν, ὥστε ῥητόρων καὶ σοφιστῶν γένος γίγνεται τὸ ἡρωϊκὸν φῦλον.*

3) Praeterea a Platone sophistae nomine appellantur septem sa-

Quod igitur de Isocrate statuimus, etiam de Platone dicendum est, nimirum voce σοφιστὴς per se non significari rhetorem seu oratorem epidicticum.

Platonis iniqua de sophistis sententia (quam per omnia tempora viguisse tam notum est, ut postmodo hunc usum vel me non monente valere putandum sit; etiam veteres lexicographi ex Platonis sententia maxime vocem σοφιστὴς interpretantur, velut Cyrill. anecd. Paris. Cram. IV 191, 2, Hesych., Phot., Suid., Thom. mag. s. v.) omnino praevalet apud Xenophontem, quod notasse satis habeo. Demostheni[1]) autem, de quo in universum idem valet, ne tum quidem, cum de Aeschine or. XIX 246 haec dicit: λογογράφους τοίνυν καὶ σοφιστὰς καλῶν τοὺς ἄλλους καὶ ὑβρίζειν πειρώμενος αὐτὸς ἐξελεγχθήσεται τούτοις ὢν ἔνοχος, arbitratus sis σοφιστοῦ nomen aliud quid significare atque ἄνδρα πανοῦργον[2]), quod sequitur ex verbis § 250: εἶτα οὐ σὺ σοφιστὴς καὶ πονηρός γε; οὐ σὺ λογογράφος καὶ θεοῖς ἐχθρός γε; facile enim quis opinetur Aeschinem sophistam vocari illa ratione, qua quibuscumque cum veris sophistis ἡ ἐπίδειξις sive ostentatio communis erat, interdum hoc nomine non sine aculeo nuncupabantur, cuius usus certum exstat exemplum apud Ps. Dem. LIX 21: Λυσίας γὰρ ὁ σοφιστὴς Μετανείρας ὢν ἐραστής, quae verba haud dubie respicit Athenaeus in het. catal. (XIII p. 593 f): Νικαρέτῃ δὲ ἡ ἑταίρα ἐρωμένη ἦν Στε-

pientes viri Protag. p. 342 B. — Proteus in Euthyd. p. 288 B. — adiectivum σοφιστικὸς inveni Euthyd. p. 277 E: τὰ ἱερὰ τὰ σοφιστικά, cum irrisione dictum. — Adverbium σοφιστικῶς legitur Theaet. p. 154 D: σ. συνελθόντες: sophistarum in modum conventus facientes. — ἡ σοφιστικὴ (opp. νομοθετική) Gorg. p. 465 C.

1) cf. Dem. XXIX 13 σοφιστὴς καὶ σφόδρ' ἑκὼν τὰ δίκαια ἀγνοεῖν προσποιούμενος, ibid. 32 ἢ ῥήτωρ ἢ σοφιστὴς ἢ γόης, XVIII 276 γόητα καὶ σοφιστήν, XXXV 40 πονηροῦ γὰρ ταῦτ' ἐστι σοφιστοῦ, ibid. 40 κακοῦργοι σοφισταί. Praeterea XXXV 40 εἴ τις βούλεται σοφιστὴς εἶναι καὶ Ἰσοκράτει ἀργύριον ἀναλίσκειν de eo, qui Isocratis civilem philosophiam vult amplecti.

2) Cf. Weilium ad h. l.: Eschine use lui-même des artifices de l'école, ni plus ni moins que les rhéteurs, qui écrivent des discours pour les plaideurs (λογογράφοι), ou qui 'enseignent l'éloquence et la chicane' (σοφισταί). v. Hesych. s. v. σοφιστής.

φάνου τοῦ ῥήτορος, Λυσίου δὲ τοῦ σοφιστοῦ Μετάνειρα. Illustrantur autem, quae modo dixi, luculenter eo, quem ex Phaedro Platonico paulo antea exaravimus, loco (p. 257 D), ut videamus non temere illos timuisse.

Aristoteles, qui excipit disputationem nostram, in describendo sophista vix aliqua re discedit a Platone magistro. Stagiritae enim vestigia si sequimur, sophista is est, qui mercede [1]) perperam civilem scientiam traditurum se promittit [2]) neque ullius artis materiam a se alienam putat [3]), qui homonymiis malo consilio adhibitis [4]) malisque artibus usus [5]), partim concedendo partim negando [6]), imprimis vero conclusionibus, quae sanae videntur, non sanae sunt [7]), homines fallit. Atque in eo quidem maxime proprium sophistae positum est, quod *τὸ φαινόμενον* et invenire scit et ad fraudem adhibere studet, ita quidem ut, quod ad dialecticam attinet, is qui in hac disciplina *τὸ φαινόμενον* scit nec vero adhibet, *διαλεκτικὸς* sit, is autem, qui et scit et adhibet, *σοφιστὴς* appelletur; in rhetorica autem et is, qui scit nec vero utitur, et is, qui et scit et utitur, pariter *ῥήτωρ* vocetur, scilicet quia vocabula peculiaria desunt, quibus uterque naturae suae accommodate insigniatur et ab altero vel nomine dignoscatur: sic enim interpretanda sunt verba rhetoricae difficillima intellectu p. 1355ᵇ 17 sqq.: *ἡ γὰρ σοφιστικὴ οὐκ ἐν τῇ δυνάμει ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει· πλὴν ἐνταῦθα* (sc. *ἐν τῇ ῥητορικῇ*) *μὲν ἔσται ὁ μὲν κατὰ τὴν ἐπιστήμην ὁ δὲ κατὰ τὴν προαίρεσιν ῥήτωρ, ἐκεῖ δὲ* (sc. *ἐν τῇ διαλεκτικῇ*) *σοφιστὴς μὲν κατὰ τὴν προαίρεσιν, διαλεκτικὸς δὲ οὐ κατὰ τὴν προαίρεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμιν* (cf. Spengelii comment. ad h. l.), quibus in verbis summam quasi habes sententiae Aristoteleae. [8]) Ex verbis autem eth. Nic.

1) p. 1164ᵃ 31.
2) p. 1180ᵇ 35.
3) p. 1218ᵇ 23. 1049ᵇ 33. 1026ᵇ 15. 1064ᵇ 29. 1004ᵇ 17. 1355ᵇ 20.
4) p. 1404ᵇ 38.
5) p. 126ᵃ 31.
6) p. 1419ᵃ 14.
7) p. 165ᵃ 34. 1146ᵃ 21. 1307ᵇ 36. 1359ᵇ 12. 1405ᵇ 9.
8) *σοφιστικὸς λόγος* in rhet. p. 1359ᵇ 12 propterea dicitur, quia

p. 1180^b 35 *τὰ δὲ πολιτικὰ ἐπαγγέλλονται μὲν διδάσκειν οἱ σοφισταί, πράττει δ' αὐτῶν οὐδείς* et quae haec continuant p. 1181^a 12 *τῶν δὲ σοφιστῶν οἱ ἐπαγγελλόμενοι λίαν φαίνονται πόρρω εἶναι τοῦ διδάξαι. ὅλως γὰρ οὐδὲ ποῖόν τι ἐστιν ἢ περὶ ποῖα ἴσασιν, οὐ γὰρ ἂν τὴν αὐτὴν τῇ ῥητορικῇ οὐδὲ χείρω ἐτίθεσαν* (sc. *τὴν πολ. τέχνην*) — ex his igitur verbis illud quidem apparet rei publicae artem cum rhetorica hos sophistas coniunxisse (cf. Arist. rhet. p. 1356^a 27), velut Isocratem fecisse scimus et eos omnes, quos hic ipse or. XIII 9 *τοὺς τοὺς πολιτικοὺς λόγους ὑπισχνουμένους* appellat, qui locus bene Aristotelis verbis adumbratur; sophistas vero proprie eos appellari, qui rhetoricam docent, iure inde non collegeris. De oratoris autem sive magistri dicendi munere, quod quidem iam apud Platonem paulo obscuratum esse notavimus, omnino rarissime Aristoteles mentionem facit, ubi sophistas commemorat. Illud igitur dicendum est vocem *σοφιστὴς* vel *σοφιστικὸς* technici termini rhetoricae proprii locum apud Aristotelem non tenere.[1])

etiam *τὸ φαινόμενον πιθανὸν* amplectitur; alter rhetoricae locus p. 1405^b 8 propter corruptelam obscurior est, quam ut de vi adiectivi *σοφιστικὸς* certo liceat iudicari. Etiam ceteris omnibus locis haec fallaciae significatio adiectivo *σοφιστικὸς* ad vocem *λόγος* posito inest: p. 165^a 34. 1307^b 36. 969^b 14; idem valet de locutionibus *σ. ἔλεγχος* et *σ. συλλογισμὸς* p. 164^a 20. 169^b 19. 170^a 12. 1032^a 6. 1049^b 33. — *σοφιστικῶς ἀποκρίνεσθαι* p. 1419^a 14 explicatur verbis, quae sequuntur: *ἔστι μὲν ἔστι δ' οὔ, ἢ τὰ μὲν τὰ δ' οὔ κτλ.*

1) Tertium genus rhetoricae ab Arist. constanter vocatur *ἐπιδεικτικόν* (p. 1359^a 15. 1392^a 5. 1415^b 28. 1416^b 16. 1417^b 31. 1418^a 32); significatio *πανηγυρικὸς* ab Aristotele prorsus aliena; voci *ἐπιδεικτικὸς* respondet notio *γραφικός* (opp. *ἀγωνιστικός, ὑποκριτικός, κατὰ ὑπόκρισιν*) rhet. p. 1413^b 4. 8. 20. 1414^a 17 ∾ 1414^b 25. 1404^a 18 ∾ 1413^b 9. — Verbum, quod respondet adiectivo *ἐπιδεικτικός*, est *ἐπιδείκνυσθαι*, scil. mediali forma, quod elucet ex p. 1391^b 25: *καὶ συμβουλεύοντες καὶ ἐπιδεικνύμενοι καὶ ἀμφισβητοῦντες*, quo loco Aristotelis, nimirum constitutoris huius termini, respecto facile quivis de Quintiliani dubitationibus (inst. III 4, 12 sq.) iudicabit. Ac ne Maximi Planudis quidem temporibus, cur *ἐπιδεικτικὸν* hoc genus vocaretur, recte rhetores perspectum habebant (W. V 252, 11). Eius autem aetate Hermogenis praecipue auctoritate legitima quasi significatio erat '*πανηγυρικόν*', ea autem ipsa

Iam, si sequimur temporum ordinem, a vero vix aberrabimus, si hunc potissimum locum tribuerimus rhetoricae ad Alexandrum missae. Quae ut accurate in priore capite nobis respicienda fuit, ita celerrime hoc loco expeditur. Tantum enim abest, ut materiam nostrae disputationi praebeat, ut ne vocabula quidem *σοφιστής* et *σοφιστικὸς* in ea inveniantur; quamquam mihi quidem nullam omnium, quae restant, artium magis ad rationem illam dolosam ac fallacem sophistarum, quam Plato et Aristoteles perstringunt, compositam videri confiteor.

Dimensos quarti saeculi spatium eo semper disputatio nos duxit, ut negaremus technici termini rhetoricae proprii locum notiones *σοφιστής* et *σοφιστικὸς* occupasse. Itaque bene accidit, quod nunc tandem rerum mutatione facta technici usus certa testimonia proferre licet, quae quidem porrigit Epicurus. Atqui cum eius liber, quem scripsit *περὶ ῥητορικῆς*, interierit[1]), refugiendum iterum (cf. supra p. 152) est ad Philo-

multo antiquioris notae, velut Dionysius utramque pariter adhibet. Factum igitur est, ut Maximi aetate vox *ἐπιδεικτικὸς* vel interpretatione indigeret. Termini *ἐπιδεικτικὸς* qui sit status apud Isocratem, intelleges ex p. 137 adn. 1. Ex Platone cf. soph. p. 217 E. Protag. p. 328 D. 347 B. Gorg. p. 447 A. 447 B. Phaedr. p. 236 E.

1) Facile quis putaverit ex Metrodori *πρὸς τοὺς σοφιστὰς* libris novem, si tempora tulissent, de voce *σοφιστής* ab Epicureis usurpata multa nos in nostrum usum convertere posse; sed ex fragmento horum librorum servato a Plutarcho adv. Ep. beat. 7 p. 1091 A (Koerte, Metr. fragm. nr. 28) intellegimus hoc nomine a Metrodoro appellari etiam philosophos Cyrenaicos. Qua re commoveor, ut sophistarum nomine in hoc libri titulo omnino eos philosophos a Metrodoro notari coniciam, qui a genuinorum Epicureorum doctrina dissentiebant, sive Epicureorum scholae sive aliis familiis addicti; velut notabili loco Diog. Laert. (X 15 (26); Us. Ep. p. 369, 21) legimus: (*ἦσαν δὲ*) *καὶ ἄλλοι* (sc. sectatores Epicuri), *οὓς οἱ γνήσιοι Ἐπικούρειοι σοφιστὰς ἀποκαλοῦσιν.* De latiore eiusmodi vocis *σοφιστής* usu, cuius tractatio a nostro proposito paulo discedit (nusquam enim de rhetoribus agitur), videas Usenerum (Ep. p. 417 sq. s. v. *σοφιστής*), qui similiter hanc vocem etiam ab aliis scriptoribus adhiberi demonstrat; locis ab eo congestis addas Galenum de plac. Hipp. et Plat. vol. V p. 471 K, ubi a Posidonio Carneadem eiusque asseclas nomine *σοφιστῶν* notatos esse docet Hirzel (Unters. zu Cic. philos. Schr. II p. 247);

demum, locupletem testem, quem aetate inferiorem quo iure sententiam ipsius Epicuri nobis repraesentare putemus, infra docendum erit. Pauca enim illa, quae praeter huius copiam ex Epicuri libro περὶ ῥητορικῆς frustula sive commemorationes exstant apud Ammianum Marc. XXX 4, 3 (Us. Epic. frgm. 51*, Quintilianum (inst. II 17, 15), Plutarchum (adv. Colot. 33 p. 1127 A; Us. Epic. p. 109), nihil suppeditant. Ac ne ex reliquis quidem Epicureorum librorum fragmentis ab Usenero in libro elegantissimo congestis quidquam de nostra re addiscimus.

Proficiscendum est in hac disceptatione ab iis, quae supra de rhetorica ab Epicuro in πολιτικὴν et σοφιστικὴν distributa (p. 152—154) exposuimus hic non repetendis. Ibidem (p. 154 sq.) quid vox πολιτικὸς hortorum philosophis valuerit, enucleavimus. Quid sit σοφιστής, quid σοφιστικός, accuratius nos demonstraturos esse promisimus, cui promisso ita nunc iam stabimus, ut quam potest fieri brevissime quaecumque ex Epicureorum doctrina sophistam velut efficiunt colligamus et distincta proponamus. Haec enim si paulo copiosius tractamus, non timeo ne fructu careamus, quoniam his rebus non nihil novae lucis allatum est [1]) Sudhausii voluminum rhetoricorum ex Philodemi hereditate miserrimo simul et prospero casu servatorum editione, cui supra debitam laudem tribuimus. Praeterea quia non facile quemquam semel perlectis fragmentis sophistarum naturam clare perspectam habiturum esse opinor, vel eo commoveor, ut quaecumque de iis a Philodemo accipimus, sedulo congerere coner.

Sophistae igitur, qualis quidem a Philodemo describitur, duplex fere est negotium: ex altera enim parte prae-

quod idem vir doctus ibid. p. 912 firmari hanc sententiam putat loco Philostrati (v. soph. I 4), mihi non probatur; ibi enim multo alia ratione ac sensu Carneades σοφιστὴς audit, v. infra p. 241 sq. Praeter Usenerum v. Alfredum Koerte l. l. p. 552 sqq., qui quidem antecedente Usenero iure impugnat Hirzelium (l. l. I p. 99 et p. 171—185). Vel hic vocem σοφιστὴς cum contemptu oppositam esse nomini veri philosophi opinari licet (cf. Hirz. l. l. I p. 180 sq.).

1) Quamquam Christius (Littgesch.[2] p. 624): *Die Fragmente der Rhetorik des Epikureers Philodem sind ohne Bedeutung.*

ceptor est dicendi, ex altera ipse orationes componit vel habet. Institutionem illam oratoriam, cui indulget sophista, Philodemus ita accuratius circumscribit, ut sophisticam (τὴν σοφιστικὴν) appellet τέχνην περὶ τὰς λογογραφίας[1]) καὶ τὰς ἐπιδείξεις (p. 48, 26 sqq.; cf. p. 47, 17 sqq. ed. Sudh.), quam quidem interpretationem vere esse Epicuream ex versibus 30 sqq. p. 48[2]) sequitur et ex p. 50, 33: τῶν τε περὶ τὸν Ἐπίκουρον ἀποφαινομένων τέχνην εἶναι τὴν σοφιστικὴν τοῦ λόγους γράφειν καὶ ἐπιδείξεις ποιεῖσθαι, τοῦ δὲ δίκας λέγειν καὶ δημηγορεῖν οὐκ εἶναι τέχνην, quae paene ad verbum repetuntur p. 68, 21—69, 27. Nec multo discedunt ab his verbis, quae dicit p. 122, 30: ἡ σοφιστικὴ ῥητορικὴ τέχνη τίς ἐστι περί τε τὰς ἐπιδείξεις, οἵας αὐτοὶ ποιοῦνται, καὶ τὰς τῶν λόγων διαθέσεις, οἵων αὐτοὶ γράφουσιν καὶ σχεδιάζουσιν. Primarium ergo eorum officium est artem docere epidicticas orationes componendi et habendi nec non subito dicendi. Sed quamquam Epicuri nimirum vestigia secutus (cf. p. 50, 33 sqq. p. 54, 8 sqq. p. 77, 26 sqq. p. 100, 12 sqq.) diserte Philodemus negat contionalium et iudicialium orationum veritati adaptatarum omnino ullam esse artem (qualem definit p. 69, 2 sqq.), tamen illi sophistae etiam hanc rhetoricae partem disciplinae suae vindicant, quod ex his potissimum discimus locis: p. 132, 7 ἀλλὰ τὴν τέχνην λέγουσιν εἶναι περὶ τὰς δημηγορίας καὶ τὰς δίκας· ὅταν οὖν δειχθῶσιν οὐδέτερα παρασκευάζοντες, ἐμφανίζονται καὶ τέχνην οὐκ ἔχοντες, p. 137, 31 ἀμέλει γὰρ οὐδὲ προσεδοξάσθη μέθοδός τις ἄλλη τῶν πολιτικῶν (sc. λόγων), ἥπερ ἣν οἱ σοφισταὶ τῶν ῥητορικῶν λόγων παρεγγυῶσιν. Etiam certius hoc fit iis

1) Cum illa, quae est iudicialium orationum, λογογραφίᾳ haec nihil habet commune; immo λόγους γράφειν est: arte ac studio elaborare et perpolire, velut Philod. p. 100, 11 γράφεσθαι τοὺς Ἰσοκράτους λόγους κατὰ τέχνην. Hoc sensu verbum iam ab Isocrate usurpatur et ab Aristotele; huc pertinet Stagiritae terminus γραφικός (= ἐπιδεικτικός), cf. p. 213 adn. 1.

2) Pergit enim: τοῦτο ἔσται φανερόν, ἐπειδάν, ὡς ἡμεῖς (Philod. et omnino Epicurei) κατασκευάζομεν, παραθῶσίν ποτε παρὰ τῶν ἀνδρῶν (cf. supra p. 154) καὶ τὰ μαρτύρια.

locis, quibus Philodemus apertis verbis dicit sophistas mentiri, si artem civilium contentionum profiteantur, velut p. 41, 2 εἰ δὲ καὶ περὶ τοὺς ἀληθινοὺς ἀγῶνας τέχνην τὴν σοφιστικὴν ὑπάρχουσαν ὁ λόγος θέλει προσβιβάζειν, καὶ περὶ ψευδῶν τελείως ἀγωνίζεται, μεθοδικόν τε γὰρ οὐδὲν οἱ σοφισταὶ παραδιδόασιν ἐν ταῖς μελέταις πρὸς μάθησιν τῆς ἐν τοῖς ἀ λ η θ ι ν ο ῖ ς ἀγῶσιν δυνάμεως, p. 10, 2 καὶ περὶ πολιτικῆς δὲ ἐρωτώμενοι πολλοὶ τὸ διὰ τῆς σοφιστικῆς αὐτὴν περιγίνεσθαι προσάγουσιν, ἂν εὖ βάλωσιν, p. 135, 40 διότι περὶ τὴν πολιτικὴν ῥητορικὴν οὐκ ἔστιν ἡ σοφιστικὴ εἴδησις, p. 136, 15 οὐκέτι δ' οἶμαι τούτου παραχθέντος ἀπολειφθήσεται λόγος τοῖς δημιουργὸν τῶν πολιτικῶν ὑποτιθεμένοις τέχνην τὴν σοφιστικήν, p. 210, 9 ἐγὼ δ' ἐκείνους τοὺς σοφιστὰς μηδὲ πολλοστὸν εὑρίσκειν τῶν ἐνδεχομένων ἐν τοῖς πολιτικοῖς (λέγεσθαι οἶμαι), ὅσον ἐπὶ ταῖς τεχνολογίαις. Quin velut musica non tradit scribendi seu legendi facultatem, ita Philodemo iudice sophistica institutio non tradit artem civiles habendi orationes (p. 9, 26 sqq.). Ac ne in his quidem nova profert Philodemus. Epicurum enim ipsum easdem res eadem ratione in libris περὶ ῥητορικῆς disceptasse videmus p. 32, 16: Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδὴ ἐμφαίνει διὰ τῆς ὑπομνήσεως, ὡς ἄρα τοῦ πολιτικοῦ γένους ἐστὶν ἡ σοφιστικὴ ῥητορικὴ καὶ τέχνη καὶ καταξιοῦται μὴ ἄν ποτε προσιέναι τινάς, εἰ μή τινες τούτων μέθοδοι ἦσαν ἢ τέχναι, φησὶν ἐν τῷ περὶ τῆς ῥητορικῆς Ἐπίκουρος, ὅτι τοῖς διατριβικοῖς οἱ προσιόντες ἀπατῶνται καὶ οὐκ ἀπεικότως διὰ τοιαύτην αἰτίαν· ὅταν γὰρ ἀκούωσιν ἐν ταῖς δείξεσιν καὶ πανηγύρεσιν, τῷ μήτε περὶ συμβουλῆς μήτε περί τινος τῶν τῇ πόλει συμφερόντων εἶναι τὸν λόγον . . . (quae sequuntur, nimis incerta, sed cf. Us. Ep. p. 112, 25 sqq.), qua de re etiam in symposio Epicurum disputasse ex lacunosa illa parte inde a p. 102, 22, imprimis adhibito ipso sophistae nomine p. 105, 5 apparet.

Ac ne ignores, quam late patuerit haec disciplina quidque non minus civili quam demonstrativae arti providentes tradiderint, singula paucis notemus, quamquam lubrica in his rebus via non nunquam incedimus. Sunt igitur, qui de pro-

oemiis, narrationibus, argumentationibus, *ὑπεξαιρέσεσιν* [1]), epilogis, quales quidem in civili oratione locum habent, regulas proponant (p. 201, 12 infra. p. 56 [2]) sq. p. 126); de inventione rerum praecipiunt (p. 205, 3 sqq. 206, 17 sq. 210, 19 sq. 208, 15 sq.); de elocutione et memoria docent (p. 79, 23. 31. 153, 10. 185, 2 sqq.); de actione leges constituunt (p. 193, 25. 195, 21. 197, 6. 196, 18. 200, 10. 201, 8); de metaphoris earumque origine meditantur (p. 170, 24. 171, 4 infra); de enthymematis disputant (p. 78, 15), quod studium iam Epicurus tetigit: neminem ante se de iis scripsisse dicit Arist. rhet. p. 1354ᵃ 14; Aristotelem et Theophrastum ea trac-

1) Hoc loco non cogitandum esse de ea sententiae figura, quam explicat Alexander (Sp. III 16, 21 sqq. = W. VIII 437) et post eum Zonaeus (Sp. III 162, 1 = W. VIII 675) et anon. (Sp. III 175, 17 = W. VIII 699) certum est, agitur enim luculenter de tota parte orationis. Ac ne id quidem significari censuerim, quod describit Fortunatianus (Halm p. 119, 19 sqq.), cui *ὑπεξ.* est subtractio, i. e. omissio dolosa quarundam rerum. Ego putaverim notari *προκατάληψιν*, i. e. praesumptionem (Quint. IX 2, 16), seu praeceptionem (Iul. Ruf. Halm p. 60, 21) seu anticipationem (ibid.), quod fulcitur primis Alexandri verbis l. l. — Volkmannus Rhet.[2] 125 non prorsus recte intellegit refutationem (cf. supra p. 196 adn. 1); Blass philol. Anz. V p. 323 interpretatur: *τὰ πρὸς τὸν ἀντίδικον.*

2) Ut Philodemo, cui multa debeo, gratus esse conarer, in restituenda libri II col. XXVIII (p. 56 Sudh.), quam minus feliciter Sudhausius supplevisse mihi videtur, periclitatus sum. Philodemi verba integram conclusionem logicam efficiunt inde a p. 56, 13, quae ita mihi videtur exaranda coll. p. 132, 7 Sudh.: *'τὸ δὲ παρατετηρηκέναι τους ῥήτορας τὰ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πείθοντα καὶ ταῦτ' εἰς παράδοσιν ἠχέναι καὶ δι' ὧν προοιμιαζόμενοι καὶ διηγούμενοι καὶ λόγον συντελοῦντες ἑξῆς μάλιστα πείθομεν, φανερὸν καθίστη ἂν τὸ κατὰ τὸν δεύτερον τρόπον τέχνην εἶναι τὴν ῥητορικήν. Οὐ μέντοι παρατετηρήκασιν οἱ ῥήτορες τὰ πείθοντα κατὰ τὸ πλεῖστον. Εἰ δὲ δὴ τὰ προοίμια ταῦτα καὶ τὰς διηγήσεις καὶ τἆλλα τοῦ λόγου παραδιδόντες, ὡς οὗτοι νομίζουσι, καὶ παντελῶς εἰς παραδόσεις ἤχασιν, εὐτελὲς ἤνεγκεν ἡ φύσις τοῦτο τὸ παρατηρῆσαι, διότι τὸ προοιμιαζομένους ἡμᾶς καὶ διηγουμένους καὶ τὰ συνεχῆ δρῶντας μάλιστα πείθειν οὐ λέγεται καλῶς· εἰ δὲ μή γε καὶ τοῦτο, καὶ τὸ προειρημένον ἀναποδείκτως δεῖ ἐρρῖφθαι, τῆς προθέσεως οὔσης πίστιν εἰσενεγκεῖν'.* Non video, quid in his offendat; ubi quatenus a Sudhausio discesserim, ex eius editione facile cognosces.

tasse tetis est Laertius V 24 et 47); allegorias tractant et in genera discerpunt (p. 181, 24 coll. v. 19); de hyperbatis utendis praecepta dant (p. 160, 12); denique de topis sive locis, unde materiam dicendi promamus, eos docuisse intellegitur ex p. 208, 25, ubi *οἱ συμβουλευτικοὶ τόποι* commemorantur (velut *ἐγκωμιαστικοὶ τ.* ab Hermogene Sp. II 12, 6. 14, 15 = W. I. 37, 42, Menandro Sp. III 353, 5 = W. IX 177, Syriano W. IV 112, Sopatro W. V 49, anon. W. VII 127 laudantur, quae locutio eandem praebet termini formandi rationem), i. e. fontes ac sedes, unde in deliberativis orationibus argumenta petantur; quos sunt fortasse, qui communes locos intellegendos esse arbitrentur. De omnibus igitur rhetoricae partibus, ut calculum subducamus, praecepisse eos exemplis licet demonstrare, nimirum de inventione, dispositione, elocutione, memoria, actione. Ac tradunt quidem patres filios sophistis, ut docet p. 38, 5: *πέμπουσιν οἱ δημηγόροι καὶ δικολόγοι τοὺς υἱοὺς καὶ πρὸς σοφιστὰς ὡς μαθησομένους, ἃ καὶ αὐτοὶ διδαχθέντες ἀπετελέσθησαν δυνατοί*, cum deceat ex Philodemi sententia eos mitti ad verum magistrum, videlicet *τὸν δῆμον*.[1])

Talis fere apud Philodemum sophista comparet, quoad imprimis epidicticarum orationum componendarum artem profitetur, ita tamen, ut ne civilium quidem orationum institutionem a se alienam putet, quod quidem iure eum censere neque Epicurus neque Philodemus concedit.

Iam vero alteram quasi *ἰδέαν* sophistae, qualis quidem a Philodemo appellatur, videamus: ipse enim, ut supra (p. 215 sq.)

1) Non inutile, eorum technologiam paucis notare: institutio appellatur *παράδοσις, μελέτη, διατριβή*. De artium compositione Philodemus his utitur locutionibus: *συγγράφειν τέχνας, ὑπογράφειν, μεθοδεύειν, τεχνογραφεῖν*. Ipsi igitur sophistae appellantur: *οἱ τεχνολόγοι, τεχνογράφοι, διδάσκαλοι, διατριβικοί*. De pueris scholis utentibus adhibet verba: *προσιέναι, προσέρχεσθαι, εἰσιέναι, φοιτᾶν, μανθάνειν, ἀκούειν* (p. 32, 31), de docendo et profitendo: *διδάσκειν, παραδιδόναι, παραγγέλλειν, παρεγγυᾶν* (*παραγγελίαι, παραγγέλματα*). Quos componunt libri vocantur: *τέχναι, παραδόσεις, τεχνολογίαι, πραγματεύματα, πραγματεῖαι*. Schola ipsa nuncupatur: *τὸ διδασκαλεῖον*, exemplorum ostentatio *δεῖξις* (p. 32, 31).

diximus, artifex est orationum, earumque epidicticarum. Quod ut demonstremus, apte proficisci nobis videmur a loco bona fortuna optime in voluminibus servato p. 212, 21: *τῶν προβλημάτων τὰ μέν ἐστι δικανικά, τὰ δὲ συμβουλευτικά, τὰ δὲ περὶ τοὺς ἐπαίνους καὶ ψόγους*[1]*, ὧν τὰ μὲν συνέχειν ἔφασαν τὰς πρὸς ἀλλήλους ἐπιπλοκάς, τὰ δὲ ὑπογράφειν τὰ συμφέροντα πᾶσιν, τὰ δὲ ἐπὶ τὰς ἀρετὰς προτρέπειν καὶ τῶν κακῶν ἀπαλλάττειν.* De primo et secundo genere p. 213, 2 expressis verbis dicit: *τούτων ἑκάτερον οὐχ ὑπὸ τῶν σοφιστῶν καὶ ἀπὸ τῆς τέχνης, ἀλλ' ὑπ' ἄλλων γίνεται καὶ κατὰ δύναμιν ἄλλην.* Aliquid vero laudis et vituperationis civiles oratores suis orationibus plerumque immiscere cum multis aliis rhetoribus consentiens[2] Philodemus concedit, quod his accuratius describitur: *τοῖς πολιτικοῖς τῶν ῥητόρων παρασπείρεται μὲν οὐκ ὀλίγων ἐγκώμια καὶ ψόγοι, καθ' ἑαυτὰ δ' οὐ ποιεῖται, μᾶλλον δ' οὐδὲ παραπλήσια τοῖς τῶν σοφιστῶν ἐστιν* (eorum nomen in hoc rerum nexu redit p. 215, 20. 216, 25), *οὐδὲ περί τινων ἄλλων ἢ τῶν ἀνατεινόντων εἰς τὸ κοινόν, οὐδ' ὅλως ἀντιποιοῦνται μόνοι τοῦ τινὰς ἐπαινεῖν καὶ ψέγειν δύνασθαι. τὸ δὲ σοφιστικὸν γένος*[3] *τοῦτ' ἐπαγγέλλεται.* Aperte igitur discimus sophistas eam partem rhetoricae sibi vindicare, qua continentur laudationes et vituperationes. In insequentibus paginis Philodemus commemorat ab iis deos, heroas (p. 215, 1 sqq.), homines (p. 216, 14 sqq.), animalia rationis expertia (p. 215, 12), res vel sensu destitutas laudari et vituperari (p. 215, 11), ita tamen, ut vel malos laudent nec non, quae modo vituperarunt, partibus mutatis efferant[4] sive

1) Haec duo constanter, quasi ut efficientia hanc rhetoricae partem, a Philodemo commemorantur, qua in re fideliter exprimit doctrinam Aristotelis.

2) cf. Quintil. III 4, 11; rhet. ad Alex. Sp. rhet. Gr. I 186—188 et quae nos diximus p. 147 sqq.; auct. ad Her. III 8, 15; Cornut. Sp. rhet. Gr. I 454, 10; Aristid. Sp. II 503, 7 sqq. (W. IX 398); Nicol. soph. Sp. III 477 sqq.

3) i. e. genus oratorum, quod epidicticis orationibus operam navat; cf. Philod. p. 256, 6 *τὸ πᾶν γένος τῶν πολιτικῶν,* Plato pol. p. 260 D *τὸ κηρυτικὸν φῦλον,* Cratyl. p. 398 E *το ἡρωϊκὸν φῦλον* e. a.

4) Idem testantur Alexidis verba apud Philod. p. 79, 8 *ἐπαινέσαν-*

propter easdem res eosdem modo laudent, modo vituperent (p. 220, 8 sqq.). Has laudationes non modo recitari et subito dici (p. 123, 35), sed etiam edi discimus ex p. 214, 23: πρὸς ἃ καὶ λαλήσομεν ἐπὶ τοὺς ἐκδεδομένους ὑπ' αὐτῶν λόγους ἀναφέροντες et p. 221, 17: τὰ τοιαῦτα ἐγκώμια λέγειν καὶ γράφειν οἴδασιν, οἷα περιφέρεται, καὶ τοὺς τοιούτους ψόγους, οἵους παρειλήφαμεν.

Si vero quaerimus, quo consilio hoc faciant, ipsius en Philodemi verba (p. 217, 13): ἢ διὰ κέρδος ἢ διὰ φόβον ἢ δυνάμεως ἐπίδειξιν ποιούμενοι (cf. Hermarchi verba p. 80, 31: ἐξ ὧν γίνεται τὸ κέρδος ἐπ' ἀργυρίῳ λόγους στρέφειν δυναμένοις παντοδαπῶς). Illud enim misere nugantur hominum mores se velle emendare (p. 212, 2. 219, 15 sqq. 221, 24 sqq.). Iam vero hae, quae vocantur, ἐπιδείξεις etiam ad scholasticas ostentationes, quae fiunt in discipulorum usum, spectant.[1]) Quod elicitur ex ipsius Epicuri verbis, quae exstant in voluminibus p. 32, 30 (cf. Us. Ep. p. 112, 23 sqq.): ὅταν γὰρ ἀκούωσιν (οἱ προσιόντες) ἐν ταῖς δείξεσιν καὶ πανηγύρεσιν τῷ μήτε περὶ συμβουλῆς μήτε περί τινος τῶν τῇ πόλει συμφερόντων εἶναι τὸν λόγον κτλ. Cum hac ostentationum consuetudine aliud quoddam videtur coniunctum esse, nimirum (p. 134, 2) μιμήματα τῶν δικανικῶν καὶ συμβουλευτικῶν καὶ πρεσβευτικῶν λόγων[2]), quae verba ex rerum nexu apparet non posse dicta esse nisi de exercitationibus scholasticis sophistarum, quae spectant ad parandam civiliter dicendi facultatem. Quibus accedit tertium: scilicet tractantur θέσεις seu potius τὰ θετικά. Nam Philodemus, postquam dixit esse quosdam sophistas, qui profiteantur quaecunque de quavis re dici pos-

τες δ' ἄλλοτε ἄλλον καὶ ἂν θέλῃς ἑκάτερον (cf. p. 329, 4 sqq.). Ceterum nonne p. 79, 24 scribendum ἐν τοῖς περὶ ἀγωγῆς, i. e. in libris de institutione, pro iis, quae multo artificiosius protulit Gomperzius (περιαγωγοῖς vel μυριαγωγοῖς sc. πλοίοις)?

1) De hac re in universum v. Quintil. II capite X integro; Isocr. panath. 233.

2) cf. Quintil. inst. II 4, 41: nam fictas ad imitationem fori consiliorumque materias apud Graecos dicere circa Demetrium Phalerea institutum fere constat.

sint (cf. supra p. 156 sq.) invenire se valere, hunc in modum pergit (p. 206, 17): *καὶ τὸ πέρας, οὐδὲ ἐφήρμοσταί τι τοῖς ἄλλοις ἐν ταῖς τεχνολογίαις αὐτῶν, ἀλλὰ τοῖς πολιτικοῖς μόνον προβλήμασιν. Ἃ γὰρ αὖ περὶ τῶν θετικῶν λέγουσιν, ἡδονῆς μὲν γέμει πολλῆς, οὐκ εὔκαιρα δ' ἐστὶν νῦν ἐξετάζεσθαι* (cf. p. 206, 3. 11 *τὰ ἀόριστα* et *τὰ ὡρισμένα*). Ac sunt quidem, nisi fallor, *τά θετικὰ* ea, in quibus quasi singularum causarum certamen et contentio versatur, tracta vero ad perpetuam quaestionem et ad universum genus revocata[1]) (*τὸ κρινόμενον* ab Hermagora, *κεφάλαιον ἐν ὑποθέσει* vocata a Theodoro teste Theone Sp. II 120, 18. W. I 243), quales quidem quaestiones post Hermagorae tempora imprimis tractatae sunt.[2]) Illos *συμβουλευτικοὺς τόπους*, quos Philodemus laudat p. 208, 26, locos communes me intellegere supra negavi p. 219; non igitur numerandi sunt inter ea, quae sophistae ipsi componebant et ostentabant, rhetorica specimina.

De natura et indole harum, quas notavimus, orationum, quantum ad dicendi genus pertinet, non multa in voluminibus a Sudhausio editis servata sunt; nam quae leguntur de schematum nimio usu p. 33, 13—25, non sunt nisi suppleta; sed ex Philodemi sententia haec substituta esse certum fit collatis iis,

1) Adiectivi forma *τὰ θετικὰ* multo rarius apud technographos invenitur quam substantivi *θέσεις*, cui, quantum sentio, fortasse ne prorsus quidem par est. Nostra interpretatio bene illustratur Theonis verbis Sp. II 69, 5. W. I 165 sq., quem locum hic exarare non licet, et Quintil. inst. III 5, 4, qui Athenaeum refert partem causae *τὴν θέσιν* appellasse. Nicol. soph., ut suppleam Ernstii lex. s. v., apud Sp. III 479, 14 *τὸ θετικὸν* appellat: *τὸ παρέχον τῇ ὑποθέσει τὴν πρόφασιν* (*οἷον ἐν ἐπιθαλαμίῳ τὸ περὶ γάμων*). Aliter intellegendum hoc vocabulum apud eundem ibid. p. 496, 5, ubi vix sana est codd. scriptura, pro qua facile quis exspectaverit *ἀντιθετικά*. Denique Philostrato (v. soph. II 6) *θετικαὶ ὑποθέσεις* sunt philosopha orationis sophisticae argumenta (*διαλέξεις*), cf. ibid. II 29 *τὰ θετικὰ τῶν χωρίων*.

2) Cf. G. Thiele, Hermagoras 1893 p. 29 sq., qui recte de thesibus a peripateticis tractatis iudicare mihi quidem videtur; multi enim adhuc aliter hac de re senserunt; v. M. Schmidt de Theophr. rhet., schol. Lat. Hal. 1839, et Striller de stoic. stud. rhet. Bresl. philol. Abh. 1886 p. 23.

quae Usener Epic. p. 113, 13—18 ex aliis voll. (VH[1] IV c. 4 sq.) praebet: ὑπ᾽ αὐτοῦ δὲ τοῦ ἤχου καὶ τῶν περιόδων καὶ τῶν παρίσων, ὁμοιάρκτων (? ὁμοιοάρκτων. ἀντιθέτων Sudh.) καὶ ὁμοιοτελεύτων ψυχαγωγούμενοι εὐθὺς δὴ προσεδόκησαν (sc. sophistarum discipuli), εἰ τοιοῦτοι ἀνεφάνησαν, κἂν ἐν ἐκκλησίαις καὶ δικαστηρίοις εὖ ἀπαλλάττειν, οὐ συνορῶντες ὅτι οὐδ᾽ ἂν ἠνείχοντο, εἰ ἐν ἐκκλησίαι καὶ δικαστηρίωι οὕτωι λαλοῦντος ἤκουον. Etiam p. 162, 9 Sudh., sive σοφιστῶν sive τεχνιτῶν scribimus, certe τὰ ὁμοιοτέλευτα, ὁμοιόπτωτα, ὁμοιοκάταρκτα huic oratorum gregi valde in deliciis esse demonstratur. De metaphorarum nimia crebritate loquitur Philodemus p. 175, 9: καὶ μάλιστα τοὺς σοφιστὰς (quod certum ex loci indole et Philodemi maxime plerumque sibi constanti genere dicendi supplementum) ἐπὶ πλεῖον κατακεχρῆσθαι μεταφοραῖς πάντων, οὐχ ὅτι τῶν διὰ πεζολογίας, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τῶν ποιητῶν et p. 181, 21: τῶν σοφιστῶν τοιαύταις (μεταφοραῖς) χρωμένων . . . πλείοσι τῶν κυρίων οὔσαις (cf. p. 180, 20 sqq.). Satis vero nobis est — quoniam de singulis plura certo elicere non possum — quod in universum nonnullis locis legimus esse ad artis regulas accurate compositas sophistarum orationes, velut p. 132, 31 sqq.: ἀκολούθως [1]) τοῖς παραγγέλμασιν τοὺς λόγους κατασκευάζουσιν (sc. οἱ σοφισταί, quod ut rerum nexu ita p. 130, 6. 131, 22 firmatur) et p. 183, 20: διὸ καὶ πρότερον μέν πως εἶπον, ὅτι τοῦ σοφιστοῦ διηκριβωμένως ἐστὶ καλόν, τῇ φύσει δ᾽ οὐ τὸ κατασκεύασμα [2]), i. e. plus habet curae, quam naturae, ut cum vetere iudice [3]) loquar; cf. etiam p. 100, 8—21.

Iam animo quasi tenemus imaginem atque speciem eius, quem in Philodemi reliquiis deprehendimus, sophistae. Cuius generis quae potissimum ab eo proferantur exempla, ne

---

1) Sudh. ἀκολούθους.

2) Quod propono pro Sudhausii: διηκριβωμένως ἐστὶ καλὸν τῆι φύσει [γ᾽]οὐ[δὲν] κατασκεύασμα. sophistae nomen indicatum duabus litteris σο fulcitur p. 184, 3.

3) Quintil. X 1, 106.

ignores: imprimis **Isocrates**[1]) laudatur, utpote qui non sine arte orationes componat (cf. p. 100, 8), qui propter nimiam periodorum longitudinem actioni non bene providerit (p. 197, 5 sqq.), qui *οὐκ ἀμεθόδως* panegyricum, panathenaicum, Helenam elaboraverit (p. 127, 20), qui vel in malorum gloriam laudationem scripserit (p. 216, 19); cf. p. 321, 5. Tum **Polycrates** nomine *ῥητορικοῦ σοφιστοῦ* appellatur propter Busiridem laudatum (p. 216, 19), **Thrasymachus** ut artium scriptor (p. 86, 15 ∾ 87, 23). **Alcidamas**, **Hegesias**(!)[2]), **Clitarchus**, **Alexandreus Demetrius**[3]), quamquam non ipsi vocantur *σοφισταί,* tamen prope accedunt ad eorum dicendi genus, ut dicit Philodemus, non solum metaphoras aliaque sophistarum rhetoricorum ornamenta amplexi, sed vel omnia. Denique qui Polyphemum, Penelopam, Clytaemnestram, Paridem epidicticis orationibus tractaverunt, non diserte additis nominibus, sophistis adnumerantur (p. 216, 19 sqq.). In universum autem respicienda, ut ex Philodemi sententia dicta, verba p. 188, 21: *τάχα γὰρ ἐπὶ τούτων* (sc. *Θουκυδίδου*) *κατῆρχθαί τις ἐρεῖ τὰς διατριβάς, ἰσχυκέναι δὲ οὐδεὶς μὴ τελέως ἀναισχυντῶν,* unde elucet vel primis illis, qui de rhetorica meriti sunt, viris sophistarum (de iis enim intellegenda vox *διατριβαί* collata p. 219 adn. 1) nomen a Philodemo vindicari.

Quoniam satis, ut puto, perspectum habemus, qualis apud Philodemum sit sophista, non difficile est demonstrare **significationem adiectivi** *σοφιστικὸς* ab eo usurpati. Significat enim primo loco **quod pertinet ad sophistas**, velut *σ. διδασκαλεῖον* (p. 136, 7), *σ. ἀπραξίαι* (p. 38, 29), *τέχναι σοφιστικαὶ* (i. e. artes, quas scripserunt) et *σοφιστικὰ παραγγέλματα* (praecepta scholastica) p. 185, 4. 184, 4, *τὸ σο-*

1) Multo igitur alio sensu Isocrates hoc loco *σοφιστὴς* appellatur, quam ipsum se ita appellasse supra vidimus p. 208; ceterum cf. p. 207 adn. 2.

2) Ex hoc nomine suppleto a Sudhausio p. 125, 27, quantum video nil lucramur.

3) p. 180, 17 *οὐ μόνον τὰ προειρημένα περιέστησαν, ἀλλὰ καὶ πολὺ* [*ἔγ*]*γειον* (sic Buech.; fort. *πλεῖον*?) *τῶν ῥητορικῶν σοφιστῶν ἐν ταῖς μεταφοραῖς ἀνεστράφησαν, εἰ μή τις ἄρα τῶν ἁπάντων ὡς Ἀλκιδάμας, Ἡγησίας, Κλείταρχος, Ἀλεξανδρε*[*ὺς*] *Δη*[*μήτριος*]. cf. supra p. 153 adn. 3.

φιστικὸν γένος (epidicticorum oratorum genus p. 214, 20; cf. supra p. 220 adn. 3). Tum vero simpliciter notat, quod ad epidicticas orationes pertinet, vix ullo modo discrepans a vi adiectivi ἐπιδεικτικός: velut saepissime legitur ἡ σοφιστικὴ ῥητορική, i. e. ea pars rhetoricae, quae versatur in componendis laudationibus et vituperationibus seu in iisdem ex tempore dicendis, fortasse etiam verarum causarum imitationibus (cf. supra p. 221), id quod praeter alios his invenitur locis: p. 12, 13. 98, 14. 120, 11. 122, 30. 245, 7 (disiungitur apertis verbis ἡ πολιτικὴ et ἡ σοφιστικὴ p. 50, 26. 53, 26. 245, 7. 283, 3). Etiam crebrior is usus est dicendi, quo omisso substantivo ῥητορικὴ solum adiectivum ponitur ἡ σοφιστική, eadem vi praeditum, velut p. 47, 25. 32. 30, 17. 39, 31. 42, 14. 50, 30. 51, 18. 77, 14. 29. Paulo aliter locutio ἡ σοφιστικὴ p. 46, 5. 135, 42. 10, 5. 41, 4. 48, 10. 26. 50, 2. 57, 14. 68, 22. 137, 36, ubi suppleto potius [1]) substantivo τέχνη disciplina sophistarum, quae est de epidicticis nec non civilibus orationibus, intellegenda est. Eadem ratione, qua dicitur ἡ σοφιστικὴ ῥητορική, interpretandum est τὸ σοφιστικὸν γένος λόγων p. 222, 7 sive τὸ σοφιστικὸν εἶδος p. 222, 20, i. e. epidicticum genus orationum, et τὸ σοφιστικὸν μέρος (sc. τῆς ῥητορικῆς), h. e. epidicticum genus rhetoricae, p. 90, 33. Non inveni apud Philodemum locutionem σοφιστικὸς λόγος, id quod casui tribuo. Τὰ σοφιστικὰ πάντα ἐξευρίσκειν (disiungitur τὰ πολιτικά, cf. supra p. 157) legitur p. 210, 5, i. e. ea omnia, quae in laudationibus et vituperationibus de unaquaque re inveniri et dici possunt. Denique verbum σοφιστεύειν [2]) exstat p. 223, 11: τὰ ῥητορικὰ σοφιστεύειν, i. e. rhetoricae sophistarum in modum studere seu simpliciter epidicticum rhetoricae genus amplecti, p. 320,

---

1) Potes vero iure vel hic subaudire vocem ῥητορική, quippe quae technicam institutionem una contineat.

2) Non invenitur, ut ex silentio, quod in priore parte observavimus, colligere poteras, verbum huic respondens πολιτεύειν vel πολιτικεύεσθαι, quod ne apud Pollucem quidem exaratur IV 16. 17. Probantur igitur, quae egregius Phrynichi commentator Lobeckius dicit p. 764.

13, ubi *τὸ σοφιστεύειν* (epidicticum oratorem esse) opponitur *τῷ ῥητορεύειν ἐμπράκτως* (= *πολιτικῶς*), p. 361, 5, ubi *ἡ σοφιστεύουσα* (sc. *ῥητορική*, opp. *ἡ Περικλέους*, *Καλλιστράτου καὶ Δημοσθένους ῥητορεία* p. 362, 14, i. e. *ἡ πολιτικὴ ῥητ.*) est epidictica rhetorica.

Sophistae ipsi, ne hoc praetermittamus, nonnullis locis paulo aliis nominibus appellantur. Nam *ῥητορικοὶ σοφισταὶ*[1]) vocantur p. 79, 23 sqq. 180, 20. 216, 19. 221, 13. 284, 3 e. a., et *οἱ ῥητορικοὶ* audiunt p. 39, 10. 192, 6. 221, 22. 86, 6 (atque hoc loco a Metrodoro, Koerte frgm. 20). Quod ut accurate statuerem, eo consilio operam dedi, ut, quod per se maxime consentaneum mihi videtur, etiam testimoniis ex ipso Philodemi dicendi usu sumptis firmarem. Nam si imaginem illius, ut ita dicam, genuini, quem initio descripsimus et in Platonis, Aristotelis, imprimis Isocratis scriptis invenimus, sophistae cum specie eius, qui apud Philodemum sophistae fert nomen, comparamus, patere mihi videtur notionem sophistae apud Philodemum angustiorem et finibus

1) Cf. *αἱ ῥητορικαὶ διατριβαὶ* p. 188, 9; de aliis nominibus v. supra p. 219 adn. 1. — Unus exstat locus, quo firmari videtur locutio *σοφιστὴς ῥήτωρ*, p. 130, 6; nam p. 362, 12 nescio an potius scribendum *τῶν ῥητόρων* [*τῶν*] *σοφιστικῶν*. — p. 137, 34 occurrit locutio *σοφισταὶ ῥητορικῶν λόγων*, quod ad propriam verbi *σοφίζεσθαι* vim nos relegat, sc. 'sapientem esse' (cf. infra p. 245 adn. 1) — *οἱ ῥητορικοὶ λόγοι* seu *ἄνδρες* et *οἱ οὐ ῥητορικοὶ λ.* vel *ἀ.* opponuntur p. 100, 16 et 94, 10 (orationes elaboratae ad artis regulas — non ita compositae). Indicia quaedam non desunt illius usus, quo *ῥήτωρ* et adi. *ῥητορικὸς* de practico oratore proprie valent, opposito sophista et adi. *σοφιστικός*, dico p. 88, 5 *μηδένα . . γενέσθαι . . ἐν τοσούτοις ῥήτορα ἱκανὸν ἀπό γε τῶν τεχνολογούντων*, p. 28, 2 ∾ 4, ubi *ῥήτορες* et *σοφισταὶ* opponuntur, fortasse etiam p. 149, 5 *τοῖς ῥήτορσι, καὶ μάλιστα τοῖς σοφισταῖς*, p. 87, 26 *λόγων πολιτικῶν ἢ ῥητορικῶν τέχνας* (Metrod.). Plerumque hic verus orator audit *ὁ πολιτικός*, neque late patuisse hunc specialem vocis *ῥήτωρ* usum demonstratur locutionibus huius generis: *οἱ πρακτικοὶ τῶν ρητόρων* (p. 366, 6) et *οἱ πολιτικοὶ τῶν ῥητόρων* (p. 213, 9 e. al.). Illud vero certum apud Philodemum vocem *ῥήτωρ*, significantem magistrum dicendi, voce *σοφιστὴς* paene prorsus loco motam esse. Observes quaeso vel in his, quod totus liber testatur, a ceteris rhetoribus non nihil discrepare Epicureorum technologiam.

artioribus circumscriptam esse. Ille enim sophista non solum rhetoricae, sed etiam (quod maius et vel proprium erat) omnis, quae ad vitae utilitatem spectat, scientiae magister erat, hic vero latiore illa et tamquam universali professione deposita non est, nisi epidicticarum orationum et artifex et praeceptor, non prorsus tantum neglecto civili dicendi genere. Iam inter sophistae nomen illo latiore et hoc angustiore sensu usurpatum quasi medium locum tenere et copulae instar mihi videtur esse, quam modo tetigimus, locutio ῥητορικὸς σοφιστής. Consentaneum enim linguarumque legibus accommodatum est, si putamus primum apposito adiectivo ῥητορικὸς latiorem vocis σοφιστὴς sensum restrictum esse, tum vero vel omisso hac determinatione, ut fere fit, vocem σοφιστὴς artiore vi adhiberi esse coeptam, qua apud Philodemum ubique praedita est.

Hunc vero, quem in Philodemi voluminibus constantem invenimus, dicendi usum non primi a. Chr. n. saeculi proprium, sed multo antiquiorem esse pro certo affirmo. Qua in re primum delego te ad ea, quae in priore tractatu dicenda fuerunt p. 153 sq. Epicurum enim eodem sensu hoc vocabulo usum esse cum ex huius ipsius definitione sophisticae supra (p. 216) laudata, tum ex tota indole Philodemi, scilicet Epicurei philosophi, apparet, qui communem huius familiae morem secutus non ibi solum, ubi magistri sive τῶν ἀνδρῶν nomina diserte apponit [1]), ex magistro pendet eiusque doctrinam fideliter servat — videas Philodemi verba p. 12, 18:

1) scil. in definienda sophistica p. 48, 31. 50, 33. 68, 12 (apud nos supra p. 216), cf. p. 77, 26. 65, 13. — De sophistis civilem artem iniuria sibi arrogantibus p. 32, 26 (apud nos p. 217 et 216). De sophistis enthymemata tractantibus p. 78, 15 (apud nos p. 218). De eorum disciplina in universum p. 32, 20 sq. (apud nos 221). Quibus nominibus propter scholasticam artis tractationem de iis Epicurus usus sit, Philodemus laudat p. 78, 2 sqq. Etiam exempla, quae afferuntur, plerumque iam ab Epicuro allata fuisse probabile est. De Philodemo severe tenente Epicuri doctrinam contra Hirzelium (quaest. I p. 171 sqq.) et Dueningium (de Metrodori Epicurei vita et scriptis Lips. 1870 p. 36 et p. 20) iure pugnavit Koerte l. l. p. 552—554.

Εἰ γὰρ Ἐπίκουρος καὶ Μητρόδωρος ἔτι δ' Ἕρμαρχος ἀποφαίνονται τέχνην ὑπάρχειν τὴν τοιαύτην, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς ὑπομνήσομεν, οἱ τούτοις ἀντιγράφοντες οὐ πάνυ τι μακρὰν τῆς τῶν πατραλοίων καταδίκης ἀφεστήκασιν —, sed etiam totam argumentationem ad Epicuri sententiam ac normam accurate accommodavit; hoc vero si facturus erat, id primum postulabatur, ut sophistae notionem, de qua tota fere est disputatio, eodem sensu adhiberet, quo ab Epicuro adhibitam eam esse sive per scholae continuationem sive per libros acceperat. Quod ne ita intellexeris, ut omnia vel singula, quae apud Philodemum sophistae propria comparent, ad aetatem Epicuri me transferre opineris: de notione sophistae sola iisque rebus, quae quasi eius speciem efficiunt, mihi res est.

Caput igitur huius disputationis et quasi summa haec est: Epicurus primus, quantum nobis licet videre, nomine *σοφιστής* proprie epidicticum oratorem simul docendae rhetoricae[1]) (atque imprimis epidicticae) munere fungentem appellavit.

---

1) Quoniam hic primum vox *σοφιστής* mere de rhetorico magistro usurpata occurrit, ilico par est ea testimonia huius usus afferri, quae certo tempori tribuere non licet:

etymol. magn. s. v.: *νῦν σοφιστὰς τοὺς διατριβῶν προϊσταμένους. οὕτω Ἀπολλώνιος ἐν ἐξηγήσει τῶν Ἡροδότου γλωσσῶν.*

Hesych. s. v. *σοφιστής· ἀπατεὼν διδάσκαλος πανοῦργος.*

Pollux IV 41 *σοφιστής· διδάσκαλος* cf. IV 17.

Photii lex. s. v.: *λέγεται δὲ σοφιστὴς καὶ ὁ διδάσκαλος . . . πᾶς τεχνίτης. καὶ ὁ τὸ λεκτικὸν ἠσκηκώς.*

Suidas s. v. = Photius.

Thom. mag. p. 342, 13 R: *καὶ σοφιστὴς ὁ ῥήτωρ . . . καὶ σοφιστὴς ὁ διδάσκαλος.*

gloss. Lat. II 435, 4 *σοφιστής·* disertor, sophista.

Thuc. schol. ad l. III 38, 7: *σοφιστάς· τοὺς ἐν τῇ συνηθείᾳ λεγομένους· τοὺς διδασκάλους τῶν ῥητορικῶν προβλημάτων.*

schol. Aphth. W. II 566, 3: *σοφιστὴς γὰρ ἦν τῶν φοιτητῶν ὁ Ἀφθόνιος, τὰ τῆς ῥητορικῆς τέχνης αὐτοῖς ἀναπτύσσων.*

schol. Hermog. W. V 560 *οἱ σοφιστεύσαντες· οἱ διδασκαλείων ῥητορικῶν προστάντες.*

ὑποθ. Isocr. or. XIII *καὶ πάλιν σοφιστὴν καλοῦσιν τὸν ῥήτορα τὸν διδάσκοντα τοὺς ῥητορικοὺς λόγους.*

Iam quod fert animus paulo longius progredi, facile ignosces. Ac profecto non nimis longe mihi videtur res repetere, qui deberi hunc dicendi usum coniciat studio illi artis vocabula seu inveniendi seu proprio quodam et a communi significatione alieno sensu usurpandi, quod inter veteres philosophorum sectas dubito an praeter stoicos nulli usitatius fuerit quam Epicureae (cf. Usen. Epic. prf. p. XXXVI sq.). Quae suspicio — certi enim quidquam dicere neque audeo et dici posse nego — eo potissimum commendatur, quod altera ex parte vox σοφιστὴς apud Epicureos de epidictico oratore et epidictico genere paene sola ac constanter adhibetur, tantum non prorsus excluso vocabulorum ἐπίδειξις et πανηγυρικὸς usu [1]), altera ex parte apud alios rhetores vel primi

1) Ne temere dixisse videar, habes exempla: περὶ λογογραφίας καὶ ἐπιδείξεις τέχνη ἡ σοφιστική p. 48, 28. 69, 24. 122, 32. λόγους γράφειν καὶ ἐπιδείξεις ποιεῖσθαι p. 47, 20. 50, 4. ἐν ταῖς δείξεσι (verba Epicuri) p. 32, 31. διὰ δυνάμεως ἐπίδειξιν p. 217, 14. ῥητορεύειν πρὸς ἐπίδειξιν p. 225, 9. — τοῦ ἐπιδεικτικοῦ μέρους τῆς ῥητορικῆς falso scriptum est a Sudh. p. 108, 40, ubi omnino desideratur πολιτικοῦ et iure suppletur a viro docto I. ab Arnim (de restit. Philodemi de rhet. lib. II, Rostochi 1893, p. 11); idem pro voce ἐπιδεικτικὸν p. 106, 40 a Sudhausio non recte substituta scribit πολειτικόν (l. l. p. 11); ego volueram ἔνπρακτον propter litteram ε Sudhausio teste servatam.

οἱ πανηγυρικοὶ ῥήτορες (fortasse iidem cum sophistis) p. 44, 25. — μήτε τὸ πολιτικὸν (v. supra p. 158) μήτε τὸ δικανικὸν μήτε τὸ πανηγυρικὸν μέρος p. 92, 18. 93, 20. 27. 98, 18 dictum haud dubie est ex adversarii mente eiusque ipsis verbis servatis; vix aliter iudicandum de p. 100, 20 (v. ab Arnim p. 7) τοὺς πανηγυρικοὺς καὶ τῆς τέχνης μετέχοντας τῶν οὐδὲν μετεσχηκότων. — p. 102, 20 sqq. iniuria Sudhausium ut duas diversas rhetoricae partes τὴν σοφιστικὴν et τὴν πανηγυρικὴν ῥητορικὴν disiunxisse et ego intellexeram (scribere volebam ἢ τὴν πανηγυρικὴν aut pro πανηγ. supplere δικανικήν, cf. locos supra laud. p. 158) et intellexisse nunc video v. d. ab Arnim (l. l. p. 9), qui apte ita has lineolas sanare mihi videtur: ἀναμφιλέκτως γὰρ δὴ παρίστησιν ἐλεγχόμενον ὁ Ἐπίκουρος τὸν νέον ἐκεῖνον, ἐκ μελέτης ῥητορικῆς διττὴν δύναμιν ἐπαγγελλόμενον περιποιήσασθαι, τὴν πανηγυρικὴν καὶ τὴν πολειτικήν. Itaque etiam hic ex adversarii sententia vox πανηγ. dicta est. Ex locis nimis laceratis p. 3, 6. 94, 13. 283, 16. 285, 8 nil lucramur. Nequit igitur probari ab ipsis Epicureis technice tertium genus vocatum esse πανηγυρικόν. Nihilo tamen minus tertii generis πανηγυρικοῦ appellati antiquiora his testimonia ignoro.

a. Chr. n. saeculi, i. e. aequales Philodemi, non nisi pauca exempla huius usus inveniuntur: unde magna probabilitate concludimus quasi propriam quandam et gentiliciam Epicureorum possessionem ab initio hanc fuisse.

Nam ut missum faciamus tandem Philodemum, non tam inutilem scriptorem quam Christio visus est, si tertii iam et secundi a. Chr. n. saeculorum rhetorica studia perlustramus, huius termini ne vestigia quidem valemus indagare; quod quidem non minus inde repetendum videtur, quod his temporibus rhetoricae technica tractatio multo minus quam antea floruit, quam ex eo, quod eorum, qui aliquid in hac disciplina praestiterunt, tenuissima tantum notitia ad nos pervenit. Ex peripateticis philosophis, qui 'studio quoque se quodam oratorio iactant' teste Quintiliano (inst. XII 2, 25), praeter Theophrastum, Demetrium Phalereum, Eudemum, Hieronymum, Critolaum vix nomina virorum rhetoricae excolendae studiosorum tenemus; ac ne illorum quidem fragmenta de sophistae notione rhetoricae technologiae inserta produnt quidquam. Neque est veri simile a magistri usu eos discessisse, cuius terminos a plerisque posteriorum rhetorum vel non peripateticorum acceptos esse satis notum est, quamvis pauci rhetoricam Aristotelis sive laudent sive adierint sive interiorem eius notitiam prae se ferant, excepto Halicarnassensi. Asiaticos rhetores diligenter exercitasse epidicticum et iudiciale genus non minus constat quam neglexisse technica studia. Porro quae iis adversata est, Rhodiorum, quam ferimus, schola, singula si spectamus, tam altis obtegitur tenebris, ut qui apud eos fuerit huius vocis usus ignorare nos nemo aeque possit mirari. Stoicos solos, ut grammaticae ita rhetoricae quoque tractandae et excolendae acrius studuisse in dies magis magisque intellegimus, quorum doctrinae qui imprimis nisus est, Hermagoram dico, tantum

Denique vox ἐγκωμιαστικός, qua tertium genus stoicos primos significasse dicunt Volkm. Rhet.[2] p. 21 et Striller l. l. p. 31, in his voluminibus mihi non occurrit.

ex Aurelii Augustini et Chirii Fortunatiani nec non — Rhodiorum admixtione segregata — auctoris ad Herennium et Ciceronis de inventione libris cognoscere possumus. Sed quoquo modo eorum perscrutatus sum opera, nihil ex iis ad nostram rem lucri me fecisse confiteor. Immo spreta voce *σοφιστικὸς* Chirius (Halm p. 81, 12) dicit: 'genera civilium quaestionum tria sunt, demonstrativum, deliberativum, iudiciale', ut si modo fideliter fontem reddidit, *ἐπιδεικτικὸν* tertium genus ab Hermagora appellatum esse nemo infitias sit iturus [1]; quod firmatur iis, quae apud Chirium sequuntur, verbis: 'hoc Graeci quid vocant? — *ἐπιδεικτικὸν* vel *ἐγκωμιαστικόν*', et p. 128, 5 Halm., ubi iterum occurrit 'genus demonstrativum'. Augustinus de generum distributione tacet. Auctor ad Herennium rhetoricae in enumerandis causarum generibus constanter utitur voce demonstrativus, nimirum his locis: I 2, 2. II 1, 1. III 1, 1. 6, 9, ubi tertium genus ad Aristotelis exemplum dividitur in laudem et vituperationem; adiectiva laudativus vel ostentativus ab eius arte prorsus aliena sunt. Neque aliter Tullius in libris de inventione Aristotelis auctoritate usus vocabulum demonstrativus usurpat I 5, 7. 6, 8. II 4, 12. 51, 155. 156: intellegimus ergo Hermagorae et stoicorum technologiam, quantum de iis nunc opinari licet, vocem *σοφιστικὸς* ad nuncupandum tertium causarum genus prorsus respuisse.

Nihilo tamen minus in Cicerone, quem non auditum in hac quaestione praeterire fas non est, aliquanto diutius morari conducet. Is enim — quod nihil ad nos — non solum ita so-

---

1) Verumtamen Sopater W. IV 63 *ὁ μὲν Ἑρμαγόρας οὕτω διαιρεῖ· ἔστι τι γένος λογικὴ ἐπιστήμη, εἶδος δὲ αὐτῆς ἡ ῥητορική. ὅλον δὲ τῆς ῥητορικῆς τὸ δικανικὸν καὶ συμβουλευτικὸν καὶ πανηγυρικόν*, et Laert. Diog. VII 42 *τὴν μὲν ῥητορικὴν αὐτὴν εἶναι λέγουσι τριμερῆ· τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς εἶναι συμβουλευτικόν, τὸ δὲ δικανικόν, τὸ δὲ ἐγκωμιαστικόν*. Utrius auctoritatem tali in re praeferas, iure potes haesitare. Generum ordinem, quod sciam, rectius exhibet Sopater technicus homo. Vides Volkmanni et Strilleri coniectura (cf. supra p. 230 adn.), qua terminum *ἐγκωμιαστικὸς* confidenter stoicis vindicant, quam lubrico nitatur fundamento in tanto auctorum, quos laudavimus, dissensu.

phistarum facit mentionem, ut sint, qui ostentationis aut quaestus causa philosophentur (acad. pr. II 23, 72), qui Socratis dialecticam disputandi rationem aspernati scholam quasi perpetuo sermone explicent (de fin II 1, 1), qui de dis cum dubitatione loquantur (de nat. d. I 23, 63), qui a Socrate in disputationibus per ironiam illudantur (de fin. II 1, 2. Brut. 85, 292), sed etiam veteres doctores auctoresque dicendi eosque simul omnium paene rerum scientia instructos (de or. III 32, 126. 130) vel magistros dicendi primos (Brut. 8, 30) eos inducit. Disiunctos autem consulto ab his, ut clarius eorum natura perspiciatur, iam afferam nonnullos locos, quibus si non eadem atque apud Epicureos vocis *σοφιστής* vis invenitur, certe illa optime mihi videtur illustrari et quasi pluribus exponi. In oratore igitur (11, 37) haec leguntur: 'Sed quoniam plura sunt orationum genera eaque diversa neque in unam formam cadunt omnia: laudationum [scriptionum et historiarum] et talium suasionum, qualem Isocrates fecit panegyricum multique alii, qui sunt nominati sophistae, reliquarumque rerum formam, quae absunt a forensi contentione eiusque totius generis, quod Graece *ἐπιδεικτικὸν* nominatur, quod quasi ad inspiciendum delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore'. Quibuscum, intercedentibus sententiis non neglectis, si composueris verba c. 13, 42: 'dulce igitur orationis genus et solutum et effluens, sententiis argutum, verbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum, pompae quam pugnae aptius, gymnasiis et palaestrae dicatum, spretum et pulsum foro' — intelleges apte adumbrari his verbis Epicureorum illum morem, quo is potissimum proprie *σοφιστής* appellabatur, qui non forensi, sed epidicticae rhetoricae operam navabat. Ad hunc locum Cicero nos remittit in eiusdem libri c. 19, 65, ubi ab eloquentia oratoria, nervis atque aculeis forensibus praedita 'similitudinem imprimis sophistarum' distinguendam esse dicit, quippe qui omnes eosdem flores, quos adhibeat orator in causis, persequi velit e. q. s.; quibus expositis c. 20, 68 ita rem expedit: 'se-

iunctus igitur orator ab eloquentia sophistarum.' Iterum intellegis sophistam ita commemorari, ut repraesentet genus epidicticorum oratorum 'non persuadere ita quam delectare sibi proponentium' (or. 19, 65). Neque aliter res se habet or. 27, 96, quem locum addidisse sufficiat: 'est enim quoddam insigne et florens orationis, pictum et expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum'. Haec de Tullio.[1])

Iam ea, quam ingressi sumus, via procedentes ad id temporis devenimus, quo iterum uberiora praesto sunt rhetorum aliorumque, qui in censum possunt venire, auctorum scripta. Eius autem, quam tractamus, notionis non nisi pauca proximis temporibus nobis se obtulerunt testimonia, quod non spero nostra factum esse neglegentia; nihilo tamen minus satis multa, ut Epicureorum, quem demonstravimus, dicendi usum continuatum esse eluceat.

Ac Strabo quidem (IV p. 181) sua ipsius aetate plerosque, qui se convertebant *πρὸς τὸ λέγειν καὶ φιλοσοφεῖν*, Massiliam, non Athenas adiisse narrat, quibus verbis haec addit: *σοφιστὰς γοῦν ὑποδέχονται καὶ τοὺς μὲν ἰδίᾳ, τοὺς δὲ κοινῇ μισθοῦσι, καθάπερ καὶ ἰατρούς*, unde apparet *σοφιστὰς* esse meros rhetoricae professores. Eiusdem alter adiciendus locus (XIII p. 625), ubi de Dionysio Attico aequali, rhetore Apollodoreo, dicit: *καὶ γὰρ σοφιστὴς ἦν ἱκανὸς καὶ συγγραφεὺς καὶ λογογράφος*, i. e. epidicticae rhetoricae artifex et magister, rerum scriptor, iudicialibus orationibus conscribendis occupatus. *Σοφιστεύειν τὰ ῥητορικὰ* legitur l. XIII p. 614.

Porro apud Dionysium, qui hac de re dedita opera

---

1) Suidae verba *Θεόδωρος Γαδαρεύς· σοφιστής, ἀπὸ δούλων, διδάσκαλος γεγονὼς Τιβερίου Καίσαρος· ἐπεὶ δὲ συνεκρίθη περὶ σοφιστικῆς ἀγωνισάμενος Ποτάμωνι καὶ Ἀντιπάτρῳ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ* et *Διονύσιος Ἀλεξανδρεύς, ὃς ἐσοφίστευσεν ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Πομπηίου τοῦ μεγάλου* de huius temporis usu non licet afferre loco certi testimonii, quia, quocunque usus est fonte, posterioris aetatis consuetudinem eum repraesentare obici potest.

nobis ita fuit consulendus, ut omnes locos, quibus nostra notio invenitur, examinaremus [1]), fortasse ad idem technicorum et rhetoricis studiis deditorum hominum genus referenda est sophistarum haec commemoratio (p. 939, 3 R): *ἐπιχειροῦσι δέ τινες οὐκ ἄδοξοι σοφισταὶ λέγειν, ὅτι τοῖς μὲν πρὸς τὰς ὀχλικὰς ἐντεύξεις παρεσκευασμένοις καὶ δίκαια λέγουσιν οὐκ ἔστιν ἐπιτήδειος οὗτος ὁ χαρακτὴρ* (scil. Thucydidis genus dicendi), *τοῖς δὲ τὰς ἱστορικὰς πραγματείας ἐκφέρουσι . . . προσήκει.* Ceteros, quibus haec notio apud Helicarnassensem exstat, locos si perlustramus, primum de illis vulgo appellatis sophistis hoc nomen usurpat, Gorgiam dico et Protagoram, p. 536, 3: *πεφυρμένην τε παραλαβὼν* (*Ἰσοκράτης*) *τὴν ἄσκησιν τῶν λόγων ὑπὸ τῶν περὶ Γοργίαν καὶ Πρωταγόραν σοφιστῶν πρῶτος ἐχώρησεν ἀπὸ τῶν ἐριστικῶν τε καὶ φυσικῶν ἐπὶ τοὺς πολιτικούς,* quo in usu nihil est notabile, quamquam ut rhetoricae potissimum studiosi hi viri laudantur. Eiusdem generis est p. 535, 14, qui locus partim ex Isocratis oratione XII 11 transscriptus est. Ac ne illud quidem mirum, quod in libro *π. συνθ. ὀν.* (p. 404 Schaef.) haec dicit: *τῶν τότε ἀνθρώπων οὐ γραπτοῖς, ἀλλὰ γλυπτοῖς καὶ τορευτοῖς ἐοικότας ἐκφερόντων λόγους, λέγω δὲ Ἰσοκράτους καὶ Πλάτωνος τῶν σοφιστῶν* [2]), ubi quidem perperam Wolfius scribi voluit *Πλάτωνος καὶ τῶν σοφιστῶν,* parum cognita profecto huius notionis vi et usu. Explicatur enim vox *σοφιστής* Dionysii ipsius verbis, quae his respondent in libro de Dem. p. 1112,

---

1) Artis rhetoricae ne capp. VIII, IX, X, XI quidem hoc loco respicere voluimus, quae ultimis, quae hac de re innotuerunt, iudiciis Dionysio tributa cur a nobis ei abiudicentur iure postulaveris, ut argumentis demonstremus. Quod ne molestus sim hoc loco, in appendice praestare malui.

2) Praeter hunc locum a Dionysio semper *φιλόσοφος* Plato appellatur; Isocratis studium maxime nostro probatum vocatur plerumque *φιλοσοφία* (p. 558, 5. 555, 1. 549, 2. cf. 543, 14. 537, 2), Isocratis in modum hac voce adhibita. Ceterum homini Batavo I. van der Vliet, qui venatur egregio profecto cum fructu emblemata in Dionysii campo, eicere verba *τῶν σοφιστῶν* libuit in stud. crit. in Dion. Hal. opera rhet. Lugd. Bat. 1874.

11 R: ὁρῶν γε δὴ τοὺς θαυμαζομένους ἐπὶ σοφίᾳ καὶ κρατίστων λόγων ποιητὰς νομιζομένους, Ἰσοκράτην καὶ Πλάτωνα (cf. p. 535, 3. 10 et p. 962, 7, manifesto suppleta a Sadéeo l. l. p. 219 sq.). — Paulo aliter mihi videtur iudicandum de iis locis libri π. συνθ. ὀν. c. XVIII, quibus constanter Hegesias[1]) nuncupatur σοφιστὴς (p. 246. 248. 250. 254 Sch.): hos enim ratione habita sententiarum Dionysianarum nexus recordatusque loci Philodemi vol. rhet. p. 180, 17 sqq. Sudh. (a nobis exscripti p. 224 adn. 3), non mihi videor artificiosius interpretari, si illam vim voci σοφιστὴς subesse puto, qua de rhetore epidicticas orationes, i. e. sententiis argutas, verbis sonantes, flosculis ornamentisque adspersas elaborante proprie usurpatur (cf. infra p. 241). Non igitur praeter rationem dicendi illum morem Philodemo usitatissimum etiam Dionysio adscribimus, quem usum in Dionysii technologiam transiisse non est mirum, quia eum diligenter in libris cum Epicureorum rhetorum tum aliorum versatum esse nemo ibit infitias; nec non alia exempla mox huic addemus. Denique adiectivum σοφιστικὸς arguтuli vim habet atque spinosi p. 929, 1 R, ubi respiciens Thucydideam quandam quaesitam verborum interpretationem haec Dionysius dicit: τά τε γὰρ φρονήματα ψυχρότερά ἐστι καὶ τῆς Γοργίου προαιρέσεως μᾶλλον οἰκειότερα, ἥ τε τῶν ὀνομάτων ἐξήγησις ἀμφότερον, σοφιστικὴ καὶ ἀπειρόκαλος. Duas autem alias locutiones, nimirum p. 1095, 6 R: τὸ σοφιστικοῦ λήρου μεστὸν ἐγκώμιον εἰς Παυσανίαν et p. 660, 13 R: τὸ ἠλίθιον καὶ σοφιστικὸν . . . τὸ πλεῖστον ἀπέχον τῶν Δεινάρχου χαρακτήρων, satisfacere mihi videor Dionysio, si ita expedio, ut a garrulis illis ineptiarumque plenis laudatoribus et vituperatoribus, quos Philodemus proprie σο-

1) E. Rohde, qui in mus. Rhen. vol. XLI p. 170 sqq. maxima cum probabilitate exposuit de ratione inter Asiaticos rhetores et sophisticam eloquentiam intercedente, iure vel hunc nominis usum argumenti loco poterat afferre, si modo simul id monebat posteriorum sophistarum nomen non subito ex mortuis revocatum, sed semper vivum fuisse post Epicuri tempora. Sunt enim, ut uno nomine nuncupantur, ita etiam — in universum si spectas — unius generis Hegesias et alteri sophistae. De his rebus in fine libelli paulo plura addenda sunt p. 260 sqq.

φιστάς appellat, explicationem repetam, praesertim cum de laudativa potissimum oratione priore loco sermo sit. Quanti vero vel Philodemus horum sophistarum hariolationes ac nugas faciat, intelleges ex eius verbis p. 215, 18 sqq. et 221, 19—24 Sudh.

Iisdem temporibus vel paulo inferioribus nomina σοφιστοῦ et ῥήτορος, scilicet rhetoris artificiosis orationibus studentis, promiscue adhibita esse nescio an inde liceat concludere, quod Theon in progymnasmatis semel (Sp. II 97, 18. W. I 203) Isocrati nomen tribuit sophistae — quod Philodemo usitatissimum esse vidimus —, cum quattuor locis (Sp. II 99, 20. 100, 14. 101, 15. 102, 1 = W I 207. 209. 210. 211) ῥήτορος nomine eum appellet [1]) (cf. supra p. 224 adn. 1).

Huic addendus ilico auctor libelli περὶ ὕψους, quem his temporibus scripsisse accurate re perpensata etiam ego confido. Is enim de eodem Isocrate panegyrici artifice his utitur verbis (c. IV 2 p. 7, 9 V): θαυμαστή γε τοῦ Μακεδόνος (Alexandri) ἡ πρὸς τὸν σοφιστὴν σύγκρισις. Iam igitur si σοφιστὴν acerbe dictum esse putemus pro rhetore eoque epidictico dicendi genere uso, non mediocriter adiuvamur alio quodam eiusdem anonymi loco, quo de figuris in oratione adhibendis locutus haec addit (c. XXIII 4 p. 39, 22 V): οὐ μέντοι δεῖ ποιεῖν αὐτὸ ἐπ' ἄλλων εἰ μὴ ἐφ' ὧν δέχεται τὰ ὑποκείμενα αὔξησιν ἢ πληθὺν ἢ ὑπερβολὴν ἢ πάθος, ἕν τι τούτων ἢ καὶ πλείονα, ἐπεί τοι τὸ πανταχοῦ κώδωνας ἐξῆφθαι λίαν σοφιστικόν. Etenim procul dubio vertendum est: nimis comptum, distinctum, efflatum, quod proprium esse epidicticorum illorum rhetorum a Philodemo technice sophistarum nomine praeditorum supra vidimus.

Iam appropinquamus ei aetati, qua genus illud hominum viguit vel potius vigere coepit, quod proprie nos more solito alterum sive posterius sophistarum genus nominare consuevimus, cuius, perversa illa Philostrati de Aeschine sententia ne repugnante quidem Lemnio seposita, princeps quasi et auctor exstitit Nicetes Smyrnaeus, Neronis aequalis.

1) Hegesiam, quem a Dionysio sophistam vocatum esse modo diximus, ῥήτορα nominat Theon Sp. II 71, 11. W. I 169.

Ac prima quidem nobis est quaestio, quo tempore de his potissimum nomen sophistarum usurpari coeptum sit. Quod inquirentibus, quia Nicetae, Isaei, Scopeliani scripta non exstant tacentque ceteri aequales, imprimis nobis adeundus est Dio Chrysostomus. Cuius subsidiis adiuti id possumus pro certo dicere iam ipsa primi saeculi altera parte hos homines sophistas appellatos fuisse. Quod testimoniis firmandum:

Dio dicit in or. 56 p. 223, 16 D: *οἱ μὲν οὖν χρημάτων ἢ γένους ἐπιτυχόντες ἤ τινος τῶν τοιούτων ἢ σώματος ἢ διανοίας ἢ λαλιὰν γοῦν περιποιησάμενοι, καθάπερ ἐπτερωμένοι, μόνον οὐ κατ' ἄστρων φέρονται, δημαγωγοί τε καὶ ξεναγωγοὶ καὶ σοφισταὶ λεγόμενοι, δήμους καὶ σατράπας καὶ μαθητὰς θηρεύοντες*, quam disiunctionem iterum habes or. 78 p. 279, 12 D: *οἵους πολλοὺς ἰδεῖν ἔστι τῶν οἰομένων εἶναι μακαρίων, ξεναγωγούς τινας καὶ δημαγωγοὺς καὶ σοφιστάς, ἐν θεάτροις καὶ παρὰ τοῖς μαθηταῖς καὶ κατὰ σκηνὰς ἐντὸς στρατοπέδου μεγαλαυχουμένους·* Porro in or. 19 p. 287, 25 D haec exstant: *ἐπεὶ καὶ νῦν ταὐτὸ τοῦτο πάσχω πολλάκις, ἐπειδὰν εἰσαφίκωμαι σοφιστοῦ, διὰ τὴν προσοῦσάν μοι ἀκρασίαν περὶ τοὺς λόγους καὶ μετὰ τοιούτων συναγελάζομαι θρεμμάτων* (qualia Orpheum sectata esse modo facete dixit), *ὡραίων καὶ καλῶν, ἄλλως δὲ θορυβούντων καὶ σκιρτᾶν προθυμουμένων. τοῦτο δὲ πέπονθα πρὸς τοὺς σοφιστάς τε καὶ ῥήτορας ἅπαντας σχεδόν.* Quibus addam or. 35 p. 41, 31 D: *δοκεῖ δέ μοι καὶ τὸ τῶν σοφιστῶν γένος ἐντεῦθεν αὔξεσθαί ποθεν, ἐπειδὰν πολλοὶ νεανίσκοι σχολὴν ἄγοντες ἕνα θαυμάζωσι πηδῶντες, καθάπερ αἱ Βάκχαι περὶ τὸν Διόνυσον* et or. 12 p. 214, 22 D: *πολλοὺς σοφιστὰς δόξῃ καὶ μαθηταῖς ἐπαιρομένους οἷον πτεροῖς.* Iam licet supersedere pluribus locis [1]) exscribendis; satis enim vel hinc mihi videtur effici sophistarum nomen de iis esse in usu, qui orationum ostentatione superbientes discipulorum et auditorum

---

1) velut or. 4 p. 88, 28. or. 32 p. 413, 14 infra. or. 6 p. 99, 30. or. 35 p. 42, 9; cf. praeterea or. 71 p. 241, 26 et or. 68 p. 233, 6.

quam possunt maximum sive domi [1]) sive in publicis theatris apud se numerum contrahere student, quorum plausu immodicoque clamore gloriam sibi concilient: hi vero sunt, quos alteram sophistarum familiam antiquitus nuncupari nemo nescit. Sunt igitur, ut breviter omnia complectar, epidictici oratores, quod ita intellegendum, ut non solum meras laudationes et vituperationes eorum esse putemus, sed simul comprehendantur illae omnes orationes, quae ex parte (cf. Quintil. inst. III 7, 1 sq.) negotiis vitaeque utilitati serviebant vel servire videbantur, velut *λόγος ἐντευκτικὸς πρεσβευτικὸς προσφωνηματικὸς πολεμαρχικὸς*, praecipue *ἐπιτάφιος*.

Iidem interdum appellantur simpliciter *ῥήτορες* [2]), velut

1) cf. Himer. p. 82, 31 Duebn., ubi *ἡ ἔνδον ἐν τοῖς ἑταίροις* et *ἡ δημοσία ἐπίδειξις* opponuntur, ibid. p. 84, 28—30 *τὰ μεγάλα θέατρα — τὸ μικρὸν θέατρον*, Eunap. v. p. 483, 11 ed. Boiss. a. 1878. Iniuria Bernhardy, Grundr. d. gr. Litt. I p. 595, dicit, apud Dionem quae commemoretur, sophisticam non esse nisi scholasticam declamationem: refellitur exemplo supra laudato or. 78 p. 279, 13 D et loco notabili or. 8 p. 145, 16 D: *τότε ἦν περὶ τὸν νεὼν τοῦ Ποσειδῶνος ἀκούειν πολλῶν μὲν σοφιστῶν κακοδαιμόνων βοώντων καὶ λοιδορουμένων ἀλλήλοις καὶ τῶν λεγομένων μαθητῶν ἄλλον ἄλλῳ μαχομένων κτλ.*

2) Quaestio de vocibus *σοφιστής* et *ῥήτωρ* sive promiscue sive distincte usurpatis ita mihi videtur diiudicanda: Quandocunque voce *σοφιστής* epidicticus orator nuncupatus est, etiam vocem *ῥήτωρ* veteres promiscue cum ea adhibuerunt. Interdum vero etiam specialis quaedam vis adiungitur voci *ῥήτωρ*, qua civilem vel practicum oratorem notat, oppositum epidictico. Cuius usus exempla apud singulos scriptores attulimus; iuvat digito ea breviter monstrasse: apud Philodemum p. 226 adn. 1, Dionem p. 239, Plutarchum mor. p. 131 A et vita Aem. Pauli c. 6, apud Philostratum v. soph. I 21, 5. 17, 4. 21, 3 (*ῥητορικοὶ τῶν λόγων*, scil. iudiciales), Longinum p. 254, Menandrum p. 254, Themistium p. 377, 11 Dind. — cf. etiam infra p. 247 n. 2.

Isocrates, quod hic nolo omittere, saepius angustiore et speciali sensu *ῥήτορας* vocat solos *τοὺς ἐν τῷ πλήθει λέγειν δυναμένους* (or. III 8 = XV 256) vel *τοὺς ἐπὶ τὸ βῆμα παριόντας* (XII 11. 12 ∿ 15. ep. VIII 7. 8) opponitque iis se ipsum (ibid.) vel *τούτους, οἵτινες ἂν αὐτοὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἄριστα διαλεχθῶσι* (III 8) vel *τοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις συλλόγοις λογοποιεῖν δυναμένους* (XV 136). Opponitur igitur *ῥητορεύεσθαι* et *γεγράφθαι* V 25.

supra exaravimus Dionis verba πρὸς τοὺς σοφιστάς τε καὶ ῥήτορας (or. 19 p. 287, 31), ubi vocem ῥήτορας non additam esse nisi ubertatis causa liquet. Idemque testatur or. 32 p. 413, 11: ἐγὼ δὲ τούτων ἐμνήσθην οὔτε ὑμᾶς ἐπαίρων οὔτε τοῖς συνήθως ὑμνοῦσιν αὐτὰ ῥήτορσιν ἢ ποιηταῖς παραβάλλων ἐμαυτόν. δεινοὶ γὰρ ἐκεῖνοι καὶ μεγάλοι σοφισταί. Neque vero desunt loci, quibus vox ῥήτωρ a voce σοφιστὴς ita disiungi videtur, ut illa ad oratorem non in palaestra neque in theatris, sed in veritate causarum iudiciorumque certamine (in iis enim civilis oratoris vis imperatorum temporibus plurimum habebat loci, exstincta paene verarum contionum consuetudine) versantem referenda sit, velut Dion. or. 12 p. 217, 24 D: ὑπισχνουμένου οὔτε μαντικὴν οὔτε σοφιστικήν, ἀλλ' οὐδὲ ῥητορικήν τινα ἢ κολακευτικὴν δύναμιν (cf. or. 43 p. 110, 30 οὐ γάρ εἰμι ῥήτωρ), neque obscurius or. 69 p. 235, 16 ∾ 21 ∾ p. 236, 14 οἱ ὅπως δεινοὶ δόξουσι περὶ τὸ εἰπεῖν ἐν δήμῳ ἢ δικαστηρίῳ τὴν πᾶσαν σπουδὴν ἔχοντες vocantur ῥήτορες, item or. 80 p. 288, 13.

Alterum vero in sophistae natura definienda, qualis quidem his temporibus comparet, non est neglegendum: etenim hi quos propter epidicticarum orationum studium sophistas esse appellatos demonstravimus, simul docendi munere funguntur, velut ipsum gregis ducem, Nicetam, magistrum fuisse Philostratus, locupletissimus testis, tradit v. s. I 21, 3 et Dionem praeceptorem Phavorini fuisse certum est ex Philostr. v. s. I 8, 2. Quas scholas cum vel ab imperatoribus Romanis Athenis et Romae postea in certam quandam formam redactas publiceque administratas esse nemo nesciat, satis habeo demonstrasse etiam illos, quos ferimus, primos auctores huius familiae docendi munere functos esse parcoque testimoniis de singulis adscribendis, quae facile ex unaquaque Philostratearum vitarum promuntur. Proprium autem maioris horum praeceptorum partis est, quod minus regulis docendis, quam suis

Usui non est accommodata explicatio schol. ad Plat. Phaedr. p. 258 C: λογογράφους ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ τοὺς ἐπὶ μισθῷ λόγους γράφοντας ... ῥήτορας δὲ τοὺς δι' ἑαυτῶν λέγοντας.

exemplis propositis ad facultatem dicendi discipulos perducebant[1]), quamquam ne eorum quidem desideramus copiam, qui technicos libros componerent.[2]) Hanc disciplinam rhetoricam si non apud omnes, certe apud multos etiam ad iudiciale genus — deliberativum enim paene evanuisse supra monuimus, quia ipso sophistico maximam partem haustum erat — spectasse satis firmatur exemplis Nicetae (Philostr. v. s. I 19, 2), Scopeliani (ibid. I 21, 5 med.), Ptolemaei (ibid. II 15, 1), Apollonii (ibid. II 20, 1), Heliodori (ibid. II 32 extr.), Damiani (ibid. II 23, 4), Philostrati (ibid. II 33, 4).

Certum igitur est, ut in nostrum usum quasi calculum ponamus, iisdem temporibus, quibus et rerum publicarum condicione et ingeniorum indole et impetu quodam aucti oratores epidictici simul docendi partibus susceptis quasi duces esse litterarum coeperunt, nomen sophistarum statim vulgo usitatum de iis fuisse.

Iam nostrum est, qua ratione apud ceteros auctores inde a Dione haec notio se offerat, demonstrare. Sed antequam hanc provinciam suscipiamus, ex usu mihi videtur quaerere, quid ipsis veteribus auctoribus proprium quasi et praecipuum visum sit, cur potissimum alicui nomen sophistae tribuendum censerent: ubique enim in tali notionis definitione adventicia secernenda sunt ab iis, quae sunt genuina quasi ac propria, si modo errorem fugere volumus. Atque ex hoc potissimum indicio pendet tota interpretatio adiectivi *σοφιστικός*.

In hac disceptatione opportune obviam mihi venit Philostratus, quem, quia ex instituto de sophistis scripsit, vel ne-

1) Iam intellegis, cur Philostratus plerumque non *μαθητάς*, sed *ἀκροατάς* dicat; item *ἀκροᾶσθαι* 'discipulum esse' II 21, 3. 25, 1. 26, 6; *ἀκρόασις* 'disciplina sophistica' II 21, 3. 26, 6. I 23, 1; *οὐκ ἀνήκοον εἶναί τινος* 'scholis alicuius uti' II 2. De similibus Epicureorum terminis cf. s. p. 219 adn. 1.

2) Hermogenes, Apsines (cf. Eunap. p. 482, 47 Boiss.), Herodes Atticus, Aristides, Lollianus; qui Hermogenem scholis interpretabantur, *σοφισταὶ* erant teste Doxop. W. VII 41 et Maximo Plan. W. V 227.

glecta paulo temporum ratione ut locupletissimum adiutorem hic non potui non vocare auxilio. Qui quamquam in prima operis parte, quae est de philosophis inter sophistas numeratis, ineptiis scatet, vel his ineptiis — ut fieri solet — luculentissime quid sibi sophistae proprium esse et tamquam eius naturam efficere videatur, patefacit. Dicit enim in fine praefationis libri de sophistarum vitis: *σοφιστὰς δὲ οἱ παλαιοὶ ἐπωνόμαζον οὐ μόνον τῶν ῥητόρων τοὺς ὑπερφωνοῦντάς τε καὶ λαμπρούς, ἀλλὰ καὶ τῶν φιλοσόφων τοὺς ξὺν εὐροίᾳ*[1] *ἑρμηνεύοντας*[2], quam iudicii quasi normam secutus singuli philosophi cur sophistis a se adscribantur, sedulo addit, velut I 1 *ἐνεγράφη τοῖς σοφισταῖς ἐπὶ τῷ κόσμῳ τῆς ἀπαγγελίας καὶ τῷ σχεδιάζειν εὖ*, I 2 *σοφιστὴς προσερρήθη πολυειδῶς ἔχων τοῦ λόγου*, I 4 *καὶ Καρνεάδης ἐν σοφισταῖς ἐγράφετο· φιλοσόφως μὲν γὰρ κατεσκεύαστο τὴν γνώμην, τὴν δὲ ἰσχὺν τῶν λόγων εἰς τὴν ἄγαν ἤλαυνε δεινότητα*, I 5 *σοφιστὴν προσρηθέντα, ἐπειδὴ λόγου ἰδέαν πανηγυρικὴν ἥρμοστο καὶ ποικίλην*, I 6 *Θεόμνηστον ἡ περιβολὴ τῶν λόγων ἐς τοὺς σοφιστὰς ἀπήνεγκεν* (fort. leg. *ἀνήνεγκεν*), I 8 *ὁμοίως καὶ Φαβωρῖνον τὸν φιλόσοφον ἡ εὐγλωττία ἐν σοφισταῖς ἐκήρυττεν*. Iam satis, credo, constat florente, picto, expolito, insigni, dulci, arguto, sonante sermone, ut brevis sim: ornato dicendi genere contineri proprietatem ac naturam sophistarum[3]; quo fit, ut, quod ad notionis nostrae rebus ipsis ac-

1) Haec *εὔροια* saepissime his sophistis tribuitur; audin' Iuvenalem (sat. III 74): 'sermo Promptus et Isaeo torrentior'?

2) Hinc pendet Thom. mag. p. 342 R s. v. *σοφίζομαι*: *ἐκάλουν δὲ οἱ παλαιοὶ σοφιστὰς καὶ τοὺς ἐννοίαις μὲν φιλοσόφοις χρωμένους, δι' εὐγλωττίαν δὲ σοφιστικὴν θαυμασθέντας*. cf. Synes. Dion. p. 35 P *ὅσοι φιλοσοφήσαντες διὰ τὴν εὐστομίαν ὑπὸ τῆς φήμης εἰς τοὺς σοφιστὰς ἀπηνέχθησαν* (*ἀνηνέχθησαν*?) . . . *λόγου δὲ ἰδέαν σοφιστικὴν ἡρμοσμένους* . . . *εἴ τις ἀξιοῖ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς φωνῆς σοφιστικὸν ἀγώνισμα οἴεσθαι* et ap. eundem p. 39 P *τέλος τὴν εὐφωνίαν τιθέμενος*.

3) Huic respondet abundantia significationum, quibus usus Philostratus hanc orationis sophisticae naturam notat; en florilegium: *εὐγένεια λόγου, εὔροια, εὐγλωττία, κόσμος τῆς ἀπαγγελίας, παραδοξολογία, ἰσχὺς καὶ δεινότης, ἰδέα πανηγυρικη καὶ πολυειδής, περιβολή, πνεῦμα, σεμνότης, ἡδονή, ὥρα ὀνομάτων, λαμπρότης διαφαινομένη, λαμπρός, ὑπερφρονῶν*,

commodatam explicationem attinet, secundi quasi ordinis putanda sint omnia reliqua illorum posteriorum sophistarum *ἰδιώματα* hic non necessaria, quae afferantur. Iam intellegimus, id quod fati quasi ludus videtur, quo modo accidat, ut Gorgias, qui quondam non sophista, sed *ῥήτωρ* dici voluit, a Philostrato (I 8, 4 et 9, 1) primus afferatur inter eos, quos *κυρίως προσρηθέντας σοφιστὰς* dicit. Tantam vox *σοφιστὴς* passa est mutationem. Atque adeo praevaluit in sophistae notione pulchritudinis orationis significatio, ut Gregorius Corinthius (saec. XII) perversa radicitus rerum veritate diceret (W. VII 1098, 15): *οἷον σοφιστάς φασι τοὺς εὔροιαν λόγου κεκτημένους κυρίως. καὶ ἔστι τοῦτο ἰδία διάνοια τοῦ πράγματος, εἶτα μετετέθη τὸ ὄνομα καὶ ἐπὶ τῶν ψευδολόγων καὶ ἐσήμανε διάφορον διάνοιαν τὸ σοφιστῆς ὄνομα, τουτέστι δύο· διαφόρους δέ, ὅταν τιθῆται ἐπὶ πλειόνων πραγμάτων. τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν τἀληθῆ διδασκόντων λέγεται· ἐν ἤθει δέ, εἰ τυχὸν κατὰ εἰρωνείαν ἐρεῖς καὶ τοὺς ἀπατεῶντας καὶ παραλογιστὰς καὶ αὐτὸ τοῦτο φενακιστὰς σοφιστάς*, quae omnia afferuntur a Gregorio loco metaphorae per ironiam (*ἤθους προσθήκην*) factae.

Quibus praemissis ilico demonstrare iuvabit, quae his temporibus in universum sit notio adiectivi *σοφιστικός*. Qua in re iterum proficiscamur a Philostrato, quippe qui inter omnes huius aetatis scriptores uberrimam exemplorum copiam praebeat; simulque fit, ut non dimidiatus apud nos incedat Lemnius. Huius autem subsidiis adiuti si in universum certum de adiectivi *σοφιστικὸς* significatione iudicium fecerimus, verius, qui sit usus apud technicos auctores ceterosque, qui passim hac voce utuntur, enucleabimus.

Ac primum quidem Philostratus adiectivum *σοφιστικὸς* adhibet loco substantivi *σοφιστής*, e. g. v. soph. I 19, 1 *ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος τοῖς μὲν δικανικοῖς ἀμείνων ἐδόκει τὰ δικανικά, τοῖς δὲ σοφιστικοῖς τὰ σοφιστικά* (cf. II 2 extr. *ἀποχρῶν καὶ τοῖς δι-*

ὑπερφωνῶν, πολυειδής, πότιμος, μεγάλως, ἡδύς, σοβαρός, ποιητικός, ποικίλος, περιττός, ἐπηνθισμένος, λεῖος, ἁβρός, θείως, θεοφόρητος, ὑπόβακχος, διθυραμβώδης, μεγαλόφρων, μεγαλογνώμων.

κανικοῖς καὶ τοῖς ὑπερσοφιστεύουσιν). Tum vero id significat, quod sophistae proprium est, ut idem paene sit, quod *ἐπιδεικτικόν*, velut continuantur verba modo laudata (I 19, 1): *τὸ μὲν γὰρ δικανικὸν σοφιστικῇ περιβολῇ ἐκόσμησεν, τὸ δὲ σοφιστικὸν κέντρῳ δικανικῷ ἐπέρρωσεν*. Huius generis est locutio frequentissima: *ἡ σοφιστικὴ ῥητορική* (cf. init. libri), pro qua legitur omisso substantivo etiam *ἡ σοφιστική* (cf. praef.); *λόγοι σοφιστικοί* — quam locutionem ut desideraremus apud Philodemum, cuius in his ubique recorderis quaeso, casu factum est — saepius commemorantur: I 15, 4 *λόγοι δ' αὐτοῦ δικανικοὶ μὲν πλείους — σοφιστικοὶ δὲ καὶ ἕτεροι μέν, σοφιστικώτερος δὲ ὁ ὑπὲρ τῆς ὁμονοίας*, item II 23, 3 ∾ 4 *σοφ.* et *δικ. λόγοι* disiunguntur, II 12, 2 *τοὺς δὲ σοφιστικοὺς τῶν λόγων τόλμῃ μᾶλλον ἢ τέχνῃ ξυνέβαλλεν* (disiunguntur *οἱ κριτικοὶ λόγοι*, iterum laudati II 33, 1). Huc pertinet etiam locus I 7, 1: *ὁπόσα οὐχ ὑπὲρ μεγάλων ἐσπούδασται τῷ Δίωνι, μὴ μικρὰ ἡγώμεθα, ἀλλὰ σοφιστικά* (sophistae convenientia)· *σοφιστοῦ γὰρ τὸ καὶ ὑπὲρ τοιούτων σπουδάζειν*. Neutrum plur. eodem sensu exstat II 25, 1: *Ῥουφίνου ἀκηκοὼς τὰ σοφιστικὰ τολμῶντος μᾶλλον ἢ κατορθοῦντος* et II 26, 1: *ἐλλογιμώτερος Ἡρακλείδης τὰ σοφιστικὰ* (= *τὰ τῶν σοφιστῶν* II 27, 6). — Tum variis differentiis magis in universum adiectivum *σοφιστικὸς* apud Philostratum significat quodcumque tale est, quale in epidicticis orationibus esse solet, atque ita quidem secundum ea, quae supra (p. 241) exposuimus, ut semper ornatus, dulcedinis orationis, faceti, arguti, magniloqui imprimis subaudiatur notio. Huius generis sunt hi loci: I 7, 2 *σοφιστικώταται εἰκόνες* (imagines splendidae seu venustae in Dionis elocutione adhibitae), I 19, 1 *σοφιστικὴ περιβολή*, II 5, 3 *ἔννοιαι σοφιστικαί*, II 10, 1 *ἰσχὺς σοφιστικωτάτη*, II 4, 2 et 23, 4 *τὴν ἰδέαν τοῦ λόγου δικανικῆς μὲν σοφιστικώτερος, σοφιστικῆς δὲ δικανικώτερος* (videl.: epidictico generi accommodatior.[1]) — Singularis quidam et horum tem-

1) Admodum miror vel Bernhardy virum ingeniosum (Grundr. d. gr. Litt. I p. 620, 3) tantopere potuisse errare, ut diceret: „*Das Resultat dieser ängstlich ermessenen, nur auf stilistische Kunst gerichteten Studien war*

porum propter rem ipsam proprius usus est, quo dicitur *σοφιστικὸς θρόνος*, nimirum cathedra Atheniensis et Romana, qua epidictica ars tradebatur. Philostratus quidem, quantum ego inveni, nusquam dicit *σοφιστικὸς θρόνος*, haud dubie vero idem valet, quod legitur II 10, 4, *τοῦ τῶν σοφιστῶν θρόνου*. De eo, qui huic oppositus est, *πολιτικῷ θρόνῳ* (II 20, 1) supra locuti sumus p. 194; hac autem oppositione luculenter remittimur ad sollemnem Philodemi dicendi usum.

Iecimus igitur, puto, Dionis et Philostrati imprimis copiis usi tamquam fundamenta, quibus nisi ceterorum auctorum usum examinabimus. Revertamur ergo ad initium alterius p. Chr. n. saeculi, unde profecti ad temporum rationem voces *σοφιστὴς* et *σοφιστικὸς* apud singulos scriptores quomodo adhibitae inveniantur, demonstremus. Atque in universum quidem — nam paulo variare significationem ex locorum natura semper est tenendum — id animadvertemus, quod ex sophistae ipsius duplici indole sequitur, scilicet mox epidictici oratoris, mox magistri artis significationem praevalere.

Demetrius[1]) in libro *περὶ ἑρμηνείας* scripto, quem huic tempori tribuentes minime a vero nos aberraturos confido ex technologia potissimum indiciis sumptis[2]), haec exhibet c. 15 (Sp. III 264, 4. W. IX 10): *δοκιμάζω γὰρ δὴ ἔγωγε μήτε περιόδοις ὅλον τὸν λόγον συνείρεσθαι, ὡς ὁ Γοργίου, μήτε δια-*

die sophistische Diktion, λέξις πολιτική". Hoc enim e contrario si dixisset, verum dixisset. In universum hunc v. d. ad prorsus rectum de altera sophistica iudicium non pervenisse iure monet Baumgartius, Ael. Arist. etc. p. 4 sqq., praecipue p. 8 infra.

1) Apud Quintilianum nusquam vocis sophista mentionem inveni; cognoscis, opinor, diligentem custodem puri sermonis Latini. Suetonius rhetores, eloquentiae doctores, professores, artis rhetoricae magistros commemorat, sophistarum mentionem facit nunquam, nisi quod exstat p. 107, 5 R: 'in antisophistas Orbilius acerbae animae', ut ipsum Orbilium Tranquillo sophistam visum esse consentaneum sit.

2) Quamquam Volkmannus apud Iw. Müllerum[1] II p. 457 et paulo cautius in altera editione p. 641 mediam alterius ante Chr. n. saeculi partem ei vindicat; quod qui probant, transferant, quaeso, quae de vocis *σοφιστικὸς* in eo usu dicam, ad illa tempora: nostrae rei non officient!

λελύσθαι ὅλον, ὡς τὰ ἀρχαῖα, ἀλλὰ μεμῖχθαι μᾶλλον δι᾽ ἀμφοτέρων· οὕτω γὰρ καὶ ἐγκατάσκευος ἔσται καὶ ἁπλοῦς ἅμα, καὶ ἐξ ἀμφοῖν ἡδύς, καὶ οὔτε μάλα ἰδιωτικός, οὔτε μάλα σοφιστικός. Respondet igitur vox *σοφιστικὸς* voci *ἐγκατάσκευος* (= quod habet artificiosum apparatum, i. e. *κατασκευήν*) et significat: 'artificiosum, a vulgari usu arte distinctum, ad aurium delectationem, non ad solam rerum communicationem spectans'. Quadrat profecto vel hic dicendi usus optime ad id tempus, cui tribuendum hunc librum putamus, utpote hac potissimum aetate frequentior quam ulla alia; sed quod ad hanc vocem ita adhibitam attinet, non impedit, quominus quis antiquioris notae hunc librum esse sumat.

Plutarchus porro, quo nemo mihi visus est magis varie voce *σοφιστὴς* uti[1]), perspicua etiam eius, de qua nos agimus, significationis exempla praebet, quorum non affero nisi pauca: mor. p. 408 C legimus: *τὰ δὲ μέγιστα πόλεων μαντεύματα, φορᾶς καρπῶν πέρι καὶ βοτῶν ἐπιγονῆς καὶ σωμάτων ὑγιείας· ἐνταῦθα περιβάλλειν μέτρα καὶ πλάττειν περιφράσεις καὶ γλώττας ἐπάγειν πύσμασιν ἁπλῆς καὶ συντόμου δεομένοις ἀποκρίσεως, ἔργον ἐστὶ φιλοτίμου σοφιστοῦ καλλωπίζοντος ἐπὶ δόξῃ χρηστήριον*: sophista igitur est, qui vel de vilibus rebus non loquitur nisi ornamentis lenociniisque orationis cumulatis. V. Luc. c. 7: *Μιθριδάτης, ὥσπερ οἱ πολλοὶ τῶν σοφιστῶν, κομπώδης ἐν ἀρχῇ καὶ σοβαρὸς ἐπὶ Ῥωμαίους ἀναστὰς διακένῳ δυνάμει, λαμπρᾷ δὲ καὶ πανηγυρικῇ τὴν ὄψιν, εἶτ᾽ ἐκπεσὼν καταγελάστως καὶ νουθετηθείς, ὅτε τὸ δεύτερον πολεμεῖν ἔμελλεν, εἰς ἀληθινὴν καὶ πραγματικὴν συνέ-*

1) Plutarcho sophistae appellantur I) septem sapientes: mor. 96 A. Bion p. 1126 A. II) sapientiae alicuius magistri p. 223 F. 709 B. III) antiqui sophistae vulgo appellati: Them. c. 2. Pericl. c. 36. IV) alii homines sensu a Platone usitato cum maculae significatione p. 46 E. 129 C. 229 A. 715 A. 659 F. 999 B. 1116 F. 1118 D. 1121 F. 1124 C. Lys. c. 7. Alex. c. 62. V) elegantis ingenii homines, qui adulantes facetiisque abundantes comitantur reges, p. 65 C. 176 C. 218 B. 667 D. Alex. c. 28. 53. 55. 69. Gracch. c. 7. VI) qui callide et ex artis ratione aliquid faciunt: Lyc. c. 9. Sertor. c. 10. Pelop. c. 23 (cf. Suid. s. v. *σοφιστής· Ἀριστοφάνης λέγει σοφίζῃ ἀντὶ τοῦ τεχνάζῃ*' et nos p. 226 adn. 1).

στέλλε τὰς δυνάμεις παρασκευήν, quem locum propterea laudatum volo, quia adiectivis *διάκενος λαμπρὸς πανηγυρικὸς* natura quasi sophistae, adiectivis *ἀληθινὸς* et *πραγματικὸς* natura civilis oratoris apte depingitur. *Ῥητορείαν* et *δεινότητα* sophistae esse elucet ex vitae Bruti c. 33: *τῆς ῥητορείας καὶ δεινότητος ἔργον, ὡς αὐτὸς ὁ σοφιστὴς ἔλεγε μεγαλαυχούμενος* (cf. ibid. § 2 *ἐπὶ μισθῷ ῥητορικῶν λόγων διδάσκαλος*). Laudationes eorum esse patet ex mor. p. 192 C: *σοφιστοῦ ἐγκώμιον Ἡρακλέους μέλλοντος ἀναγινώσκειν* (cf. v. Dem. c. 9, ubi sophista laudes scripsisse dicitur Alexandri et Philippi). Epideixin, non veram contentionem esse sophistarum discimus ex mor. p. 790 F: *ὁ γὰρ τοῦτον ἀσκηθεὶς τὸν τρόπον, οὐκ ἐν παλαίστραις καὶ κηρώμασιν ἀκινδύνοις εὐρύθμων σοφιστῶν, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς Ὀλυμπιακοῖς καὶ Πυθικοῖς ἀγῶσιν.* — Adiectivi vim perspicies ex mor. p. 133 E: *μήτε σοφιστικοῖς* (quales a sophistis ostentationis causa instituuntur) *ἀγῶσι πρὸς ἅμιλλαν ἐπιδεικτικὴν . . . χρηστέον,* mor. p. 123 B: *τὰς μὲν οὖν ἐπιδεικτικὰς καὶ σοφιστικὰς ἀποσχέσεις χαίρειν ἐῶντας* (ad ostentationem factas), mor. p. 129 C: *σοφιστικῶς καὶ περιέργως λαλεῖν* (artificiose). — Ne alterius a docendi munere derivatae significationis desit testimonium, habes in v. Nic. c. 1: *ἐμοὶ ἡ περὶ λέξιν ἅμιλλα καὶ ζηλοτυπία πρὸς ἑτέρους μικροπρεπὲς φαίνεται καὶ σοφιστικὸν* (sophistarum, utpote acutulorum simulque litigosorum doctorum propria)[1].

Similiter Iuvenalis (sat. VII 167 sq.) non sine irrisione sophistas perstringit his verbis:

'haec alii sex
Vel plures uno conclamant ore sophistae',

videlicet non ita epidicticos oratores, quam magistros suasoriarum tractationi scholasticisque litibus studentes significans. Quocum licet componere Gellii verba (n. A. XVII 5, 3): 'rhe-

1) In universum huc pertinent: *σοφιστής* mor. p. 131 A. 43 F. 80 A. 208 B. 215 E. 713 F. 988 E. 1016 A. v. Dem. c. 9. 16. Anton. c. 80. Pomp. c. 42. Timol. c. 37. — *σοφιστικὸς* mor. p. 71 A. 713 F. — *σοφιστικῶς* v. Alex. c. 4.

toricus quidam sophista[1]), utriusque linguae callens, haut sane ignobilis ex istis acutulis et minutis doctoribus[2]), qui τεχνικοὶ appellantur, atque in disserendo non impiger' (idem § 9 appellatur: 'ille rhetoricus artifex', quem τεχνικὸν his temporibus proprie audire nemo nescit).

In contrariam partem irrisione conversa Lucianus sophistas perstringit (rhet. praec. 1): ἐρωτᾷς, ὦ μειράκιον, ὅπως ἂν ῥήτωρ γένοιο καὶ τὸ σεμνότατον τοῦτο καὶ πάνδημον ὄνομα σοφιστὴς αὐτὸς εἶναι δόξῃς[3]), unde simul elucet Samosateno nomina σοφιστὴς et ῥήτωρ idem valere, quod firmatur § 15 et de salt. 65. Idem σοφιστάς, sive oratores sive doctores, commemorat Lexiph. 23: πρὸ πάντων δὲ ἐκεῖνο μέμνησό μοι, μὴ μιμεῖσθαι τῶν ὀλίγον πρὸ ἡμῶν γενομένων σοφιστῶν τὰ φαυλότατα et pseudol. 6: τῶν ὀλίγον πρὸ ἡμῶν εὐδοκιμησάντων ἐπὶ ταῖς καλουμέναις μελέταις σοφιστῶν.

---

1) Notatam velim locutionem rhetoricus sophista, quae prorsus respondet illi seu Epicureo seu Philodemeo usui, quo legimus ῥητορικοὶ σοφισταί. cf. supra p. 226. Vides unicuique paene huius aetatis dicendi usui esse Philodemea exempla quae respondeant.

2) E. Th. Gauppius IC in dissertatione de professoribus et medicis eorumque in iure Romano privilegiis scripta (p. 33—36, praecipue p. 36) in iuris fontibus sophistarum nomen eos docet significare, qui artem Graece dicendi tradant, rhetores autem vel oratores, si a sophistis distinguantur, pro magistris Romanae eloquentiae proprie habendos esse; quem usum etiam apud ceteros auctores valuisse non habeo, quo demonstrem. Ac ne ille quidem v. d. duobus, quae affert, exemplis (cod. Theodos. de stud. liber. urb. R. et Const. l. 3. XIV 9 et Modest. l. 6 § 1 D de excusat. XXVII 1) satis mihi persuasit. Constantem hanc disiunctionem ne in iuris quidem fontibus esse — fortasse ipso assentiente Gauppio — certum est, velut in codicillo Antonini Pii apud Modest. in dig. XXV 11, 1. 6 legimus: αἱ μὲν ἐλάττους πόλεις δύνανται πέντε ἰατροὺς ἀτελεῖς ἔχειν καὶ τρεῖς σοφιστὰς καὶ γραμματικοὺς τοὺς ἴσους, αἱ δὲ μείζους πόλεις δέκα ἰατροὺς καὶ ῥήτορας πέντε καὶ γραμματικοὺς τοὺς ἴσους, ubi σοφιστὰς et ῥήτορας synonyme dici patet.

Nimis quaesita, ut hoc addam, et artificiosior quam verior est Victorini (Halm p. 156, 21) definitio: 'rhetor est, qui docet litteras atque artes tradit eloquentiae; sophista est, apud quem dicendi exercitium discitur'.

3) His simillima habet anon. apud Walz. VII 1037, 18.

Iam accedimus ad par illud sophistarum, qui technicis libris componendis operam dederunt, Arstidem et Hermogenem.

Atque Aristidis quidem memorabilis locus exstat apud Speng. II 460, 24 (W. IX 343): *ἐν οἷς* (sc. *τοῖς σεμνοῖς τῶν ἐπινοημάτων*) *ὁ μέγιστος κίνδυνος ἐν τῷ πολιτικῷ* (cf. supra p. 177) *λόγῳ ἢ ἐπακολουθήσαντα καὶ ἐπισπασθέντα τῇ φύσει τῶν ἐννοημάτων καὶ καθάπαξ ἀποστάντα τῶν ὑποκειμένων διαφθεῖραι τὸ δόκιμον τοῦ λόγου καὶ ὑπόκενον ἐργάσασθαι καὶ γενέσθαι παρόμοιον τοῖς μετεωρολόγοις*[1] *τῶν σοφιστῶν*, unde elucet vitandam Aristidi videri nimiam sophistarum sublimitatem in oratione veritati causarum accommodata. Est igitur quaedam oppositio inter *πολιτικὸν λόγον* (Aristideo sensu dictum) et sophistarum orationem, quae prope accedit ad illam Epicuro sollemnem. Ex verbis autem Sp. II p. 530, 14 (W. IX 434) *Κριτίου μᾶλλον ὁ τοιοῦτος τρόπος ἔδοξεν εἶναι ἤ τινος τῶν ἀρχαίων σοφιστῶν* intellegimus iam illis temporibus (medio altero saeculo) disiunctionem priorum et posteriorum sophistarum nobis tritam in usu fuisse, cuius usque ad Aristidem equidem exempla inveni nulla. Puto vel hoc silentio per saeculum fere post alterius, quod dicimus, sophistici generis natalem observato commendari illam sententiam, qua putemus non consulto quosdam nomen sophistarum cum ipsis prioribus sophistis exstinctum ad lucem revocasse sibique ascivisse, ut quasi ipsi redivivi viderentur Gorgiae, Protagorae, Hippiae; qua de sententia in fine libelli accuratiora addenda erunt. Neque hoc, quod de prioribus et posterioribus sophistis ab Aristide diserte disiunctis modo diximus, inde infringitur, quod Aristides, ubi ad Isocratis in or. XV exemplar ipse se defendit[2], temere veteres et iuniores sophistas inter se ita commutat, ut illis defensis se quoque purgatum censeat. Cavendum enim est, ne talibus hariolationi-

---

1) Locutio saepius de sophistis nimis sublimibus usitata, velut *π. ὕψ.* c. 3 p. 5, 15 V: *ὄντα οὐχ ὑψηλά, ἀλλὰ μετέωρα.*

2) Arist. *π. ῥητ.* I et *ὑπὲρ τῶν τεττ.* n. 45—46 D. to. II p. 1—414, impr. p. 406 sqq. cf. Baumgart l. l. p. 25—30.

bus vere sophisticis falsam de posterioribus sophistis amplectamur opinionem; id quod etiam de Themistio valere mox videbimus.

Hermogenes in libro de inventione sophistam dicit — nimirum Platonis in modum — eum, qui consulto contraria dicit ac demonstrat iis, quae re vera efficere studet, figurato sermone usus (Sp. II 259, 29; W. III 183): *ὁ δὲ παρὰ τῶν ἐχθρῶν λόγος ἰσχυροποιούμενος, ἀσθενεστέρας ἀναγκάζων εἶναι τὰς λύσεις, ἐκεῖ δείκνυσι βούλεσθαι πλέον τὸν σοφιστὴν ἢ κατὰ τὸ δοκοῦν εἰσάγεσθαι, οἷον ὁ Περικλῆς κτλ.* Quibuscum licet conferre verbum *σοφίζεσθαι*, quod 'captiose et insidiose excogitare' Tarsio valet Sp. II 235, 21 et 251, 5 (W. III 147 et 169 [1])).

Sophistarum mentio ab Hermogene praeterea duobus fit locis: Sp. II 395, 20 (W. III 362) *φαίνεται δὲ λόγος δεινός, οὐκ ὢν τοιοῦτος (ὃ δὴ καὶ τρίτον ἔφην δεινότητος εἶδος εἶναι), ὁ τῶν σοφιστῶν, λέγω τῶν περὶ Πῶλον καὶ Γοργίαν καὶ Μένωνα καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς οὐκ ὀλίγων, ἵνα μὴ λέγω πάντων,* ubi ex iis, quae insequuntur, apparet huius, quae sophistarum plerumque est, *δεινότητος* id esse proprium, quod efficit, ut vel viles et omnium communes sententiae semper magnis sublimibusque elatae verbis *δειναὶ* esse videantur: inanis igitur est vis et pulchritudo eius generis dicendi, quod proprie sophisticum dicitur, atque ab ipso Hermogene ad Socraticorum sententiam luculenter inclinante *φαινομένη μέν, οὐ μὴν οὖσα δεινότης* haec aperte nuncupatur v. 30. Alter locus propterea est dignus, qui afferatur, quod accurate respondet illi Aristideo (cf. p. 248). Dicit enim Hermogenes, item atque illic Aristides, *σεμνότητα* tranctans (Sp. II 292, 15; W. III 226): *περαιτέρω δὲ τούτων εἰ προέλθοιεν (αἱ τροπαί), καὶ παχύτερον καὶ σχεδὸν εὐτελέστερον αὐτὸν* (sc. *τὸν λόγον*) *ποιοῦσι. παράδειγμα τούτου Δημοσθενικὸν μὲν οὐκ ἂν λάβοις, οὐ γάρ ἐστι·*

1) *τοῦτο δὲ τὸ διλήμματον σεσόφισται καὶ Δημοσθενικόν ἐστι σχῆμα.* Huc respicit anon. W. III 641, 19, qui politico versui haec adaptat additque:

τὸ παραλογιζόμενον σοφιστικὸν νῦν λέγει.

παρὰ δὲ τοῖς ὑποξύλοις τούτοις σοφισταῖς πάμπολλα εὕροις ἄν. τάφους τε γὰρ ἐμψύχους τοὺς γύπας λέγουσιν[1]) ... *καὶ ἄλλα τινὰ ψυχρεύονται πάμπολλα ... ἀλλ᾽ ὑπὲρ μὲν τούτων οὕτω χρωμένων τῷ λόγῳ, τῶν τραγῳδοποιῶν δὲ λέγω καὶ τοῦ Πινδάρου, τάχ᾽ ἂν ἔχοιμέν τι λέγειν ... ὑπὲρ μέντοι τῶν ἐν πολιτικῷ λόγῳ τοιαύταις χρωμένων παχύτησιν οὐδεμίαν ἀπολογίαν εὑρίσκω.* Iterum igitur ea, quae sophistis potissimum, i. e. epidicticarum orationum artificibus, accidunt, vitia maxime reprehendenda ac damnanda esse in veritate causarum discimus, unde denuo fit perspicuum *σοφιστικὸν* et *πολιτικὸν λόγον* quodammodo — Epicureorum videlicet in modum — esse oppositos.

Adiectivum *σοφιστικὸς* quid Hermogeni valeat, ut ex ipsis illis substantivi adhibiti exemplis apparet, ita etiam

1) Gorgias teste Ps. Long. *π. ὕψ.* c. 3 p. 5, 13 V, quo cum loco conferas quaeso hunc Hermogenis: H. laudat Gorgiae locum praeterea ex solo Ps. Longino notum, qui Gorgiae nomen addit; uterque tragoediae dicit tales translationes (*τροπὰς*) esse; ille huic opponit *τοὺς ἀληθινούς*, hic *τοὺς πολιτικοὺς λόγους*. Iam videas Hermogenis de iis, qui ante se similia scripserint, iudicium Sp. II 267, 26—268, 8 (W. III 192): posteriorem eius partem ad Aristidem probabiliter refert Baumgartius l. l. p. 153 sq.; prior pars mea sententia nullo pacto quadrat ad Dionysium, ad quem eam facile quis revocet propter Sp. II 342, 10. W. III 293; quadrat egregie ad librum *περὶ ὕψους*: in eo una idea singillatim, passim omnes tractatae erant; de ipso Demosthene, quem Hermogenes respicit, dictum in eo fuit in lacuna tertia (p. 24 V), ne dicam viginti fere commemorationes. *Τεταραγμένως* scripsisse Ps. Longinus iure potest Hermogeni videri, nam ideas ab Hermogene subtiliter distinctas hic ad libidinem confundit (cf. p. 24, 17—25, 5, ubi vel undecim qualitates nominantur); ac si quid in hoc libro reprehendi debet, reprehendendam esse rerum, notionum, partium non satis accuratam distinctionem mihi certum est. *Λίαν ἀπιστῶν αὑτῷ* Ps. Longinus Hermogeni videri iure potuit, quod perspicias ex c. XII (p. 24, 16—25, 3) perlecto; verbum *οἶμαι* mirum quantum anonymus adhibet. Probabile igitur mihi videtur lectitasse Hermogenem libellum *π. ὕψους*, quem, si modo legi potuit, ab Hermogene non esse lectum vix credibile est. Si vero recte coniecimus, novum accedit argumentum, quo Longino hoc opus abiudicemus; ut fortasse ne Io. Canna quidem iam possit dubitare, qui etiam nunc, quantum scio, Longini id esse spondet. Haec postquam monui, qui libelli *π. ὕψ.* peculiari ratione habita Hermogenem perlegerit, fortasse alia huius modi indicia non desiderabit.

clarius fit loco, qui singularis mihi videtur (Sp. II 436, 28. W. III 417): τὰ ἴσα σχήματα ταὐτὰ ὄντα ποτὲ μέν ἐστιν ἀγωνιστικά, ποτὲ δὲ ἐπιδεικτικά, ποτὲ δὲ σοφιστικά: ἀγωνιστικὰ μέν ἐστιν, ὅταν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων συνδράμῃ ἔξωθεν πάρεργον, ὅτε καὶ χωρὶς τῶν ὀνομάτων ἕκαστον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ πρᾶγμα μηνύει καὶ λεχθὲν λανθάνει . . . ἐπιδεικτικὰ δέ εἰσιν (ἐστιν?), ὅταν τὰ ἀγωνιστικὰ πολλὰ γένηται καὶ ἐπιτηδευθῇ εἰδημόνως εἰς ἡδονὴν ἀκοῆς σώφρονα, ὥσπερ τὰ παρὰ Ἰσοκράτει ἴσα τὰ ἐν ταῖς παραινέσεσι μάλιστα· σοφιστικὰ δέ ἐστιν, ἃ νῦν μὲν ἐπαινεῖται, ὑπὸ δὲ τῶν παλαιῶν κωμῳδεῖται (καὶ) ὅσα αἰσχρῶς καὶ κενῶς κολακεύει τὴν ἀκοήν, ἃ Πλάτων διαβάλλει, ὦ λῷστε Πῶλε κτλ., quae verba explicantur a Maximo Planude (W. V 576, 1 sq.) et Gregorio Corinthio (W. VII 1235, 20): σοφιστικά εἰσιν πάρισα, ὅσα εἰσὶν ἐπιτετηδευμένα e. q. s. Ne putaveris hac distributione irritum fieri, quod saepius ipsi professi sumus, scilicet esse paene idem σοφιστικὸν et ἐπιδεικτικόν: hanc enim Hermogenis disiunctionem nemo omnium, quorum restant scripta, rhetorum praeter hunc secutus est, ac ne Hermogenes quidem alibi eius habet rationem. Iam vero intellegimus, quod bene concordat cum δεινότητος σοφιστικῆς definitione supra laudata, ab Hermogene vocem σοφιστικὸς ita intellegi, ut vani simul et nimis artificiose facti significatio insit. — Alii loci illum sensum praebent, quo pulchritudo orationi ostentandi et captandi causa adspersa significatur, velut Sp. II 413, 19 (W. III 384): ὁ δὲ Αἰσχίνης πολιτικὸς μέν ἐστιν, εἴπερ ἕτερός τις, σοφιστικὸς δὲ καὶ γαῦρος καὶ τῷ μεγέθει μετὰ τοῦ κατὰ σχῆμα κάλλους πλεονάζων, quod cum Philostrati iudicio (v. soph. I 18, 3) apte composueris [1]; ceterum videmus σοφιστικόν quiddam iam ante Philostratum in Aeschinis elocutione veteres observasse, ut vel hinc ex parte et illustretur

---

1) ibi: ξὺν εὐροίᾳ καὶ θείως — θεοφορήτῳ ὁρμῇ — ἁβρὰ σεμνολογία — τὸ ἐπίχαρι ξὺν δεινότητι. cf. Suid. s. v. Αἰσχίνης· πρῶτος δὲ πάντων τὸ θείως λέγειν ἤσκησε διὰ τὸ σχεδιάζειν ὡς ἐνθουσιῶν. Dion. Hal. epit. l. π. μιμ. c. 5, 5 ἐν δὲ τῇ τῶν λέξεων ἐκλογῇ πομπικὸς ἅμα καὶ δεινὸς . . . ἡδὺς μὲν αὐτόθεν ἐντυχόντι.

et explicetur ratio illa Philostrati, qua alterius sophisticae ducem fecit Aeschinem — praecipue, ut suspicor, eo studio ductus, ut vetustatis specie splendidorumque nominum gloria suam artem indueret. Ad locum modo laudatum Hermogenes nos remittit Sp. II 415, 9 (W. III 387) verbis: *μεγέθει δὲ χρῆται μὲν οὐκ ὀλίγῳ (Ἀντιφῶν ὁ Ῥαμνούσιος), καλῶς δέ πως καὶ συνυφασμένῳ καὶ οὐ κατὰ τὸν Ὑπερείδην διεστηκότι τῶν ἄλλων, οὐδ' αὖ κατὰ τὸν Αἰσχίνην σοφιστικῷ, καίτοι τῆς λέξεως αὐτῷ πολλαχοῦ διηρμένης*[1]), unde certum fit illo priore loco *σοφιστικὸς* vocem ad orationis splendorem et magnitudinem spectare; falsus est Ioannes Sicel. (W. VI 501, 2), cum interpretatur: *ἀπατητικῷ, παραλογιστικῷ* (Platonis in modum hac voce accepta). — Denique in eo, quem dicit, *πολιτικῷ λόγῳ*, quamquam insit splendor orationis (*ἡ λαμπρότης*), tamen saepius eum arte minuendum esse censet, atque ita quidem e. g., ut sententiae partes interiecto membro disiungantur[2]), velut Demosthenes non uno tenore sententiae ambitum compleverit, *ὃ σφόδρα ἂν ἐποίησεν αὐτῷ τὸν λόγον λαμπρὸν καὶ σοφιστικόν, . . . ἀλλὰ διέκοψε καὶ ἧττον ἐποίησεν αὐτὸν φανῆναι λαμπρόν*: vel ex adiectivis *σοφιστικὸς* et *λαμπρὸς* promiscue adhibitis manifestum fit *σοφιστικὸν* esse splendidum, artificiosum, distinctum; videmus etiam hic item atque supra secerni a *πολιτικῷ λόγῳ* quodammodo sophisticum dicendi genus.

Omnes, opinor, perlustravimus Hermogenis locos huc pertinentes, unde satis efficitur eum, quem in universum adiectivo *σοφιστικὸς* inesse supra demonstravimus, sensum, videlicet 'arte facti, ostentationi accommodati accedente vanitatis captiosae notione', etiam ab Hermogene, technico scriptore, ei tributum esse.

In Phrynichi libri iisdem temporibus conscripti titulo, qui est *σοφιστικὴ παρασκευή*, adiectivum in universum

1) Miror Vahlenum in edit. libri *π. ὕψ.* c. 2 (p. 3, 10) et c. 7 (p. 9, 29) exarare *διηρμένοις* et *διηρμένων* pro formis ι subscr. carentibus. cf. *δίαρμα* et *δίαρσις* apud Ps. Long. c. 12 (p. 24, 6 V) et c. 8 (p. 11, 7 V).

2) Sp. II 399, 6. W. III 367.

ad eum spectat, qui ἀρχαίως καὶ δοκίμως — ut eclogae prima verba amplectar — dicere studet, qui quidem illa aetate idem erat, atque sophista a nobis descriptus; vertemus igitur confidenter: exornatio sive praeparatio oratoria[1]).

Iam praetermisso, quem supra tractavimus, Philostrato apud Sextum empiricum, qui in libro πρὸς ῥήτορας mirum quantum cum ipsis sententiis tum disputandi ratione cum Philodemo congruit, illam potius adiungit voci σοφιστὴς vim, qua significat magistrum artis dicendi, cum dicit (p. 697, 31 Dind.): *καθὸ καὶ οἱ σοφισταὶ πολλάκις εἰώθασιν ἐν ταῖς διατριβαῖς λέγειν· θετέον θέσιν.* Qui usus ut exemplis supra allatis ita ipsius sceptici philosophi acerbis verbis opportune illustratur (p. 678, 9 D): *οἱ σοφιστεύοντες* (i. e. qui sophistarum munere funguntur) *ἐπ' ἄκρον μὲν τὴν ῥητορικὴν ἐξήσκησαν τεχνολογίαν, ἰχθύων δὲ ἀφωνότεροι ἐπὶ τῆς ὑπαίθρου θεοφοροῦνται* (cf. v. 17: *ἄλλους διὰ τέχνης προάγοντες λέγειν ποιοῦσι*), quibus verbis facile Philodemi simillima appones.

Huic addere liceat similem sophistarum commemorationem exstantem apud Clementem Alexandrinum (qui quidem plerumque Platonico more eos perstringit, cf. str. I c. 3, 23. 8, 39. 9, 44. 10, 47. 17, 87) strom. I 3, 22: *οἱ κακοδαίμονες σοφισταὶ* (cf. Dio Chr. 8 p. 145, 17 D) *τῇ σφῶν αὐτῶν στωμυλλόμενοι τερθρείᾳ ἀμφὶ τὴν διάκρισιν τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν ποιὰν τῶν λέξεων σύνθεσίν τε καὶ περιπλοκὴν τὸν πάντα πονούμενοι βίον τρυγόνων ἀναφαίνονται λαλίστεροι . . . ποταμὸς ἀτέχνων*[2]) *ῥημάτων, νοῦ δὲ σταλαγμός.*

Longinus porro criticus, ut ad technicos revertar, (Sp. I 305, 16; W. IX 559) ut Homeri, Archilochi, tragicorum, comicorum, melicorum poetarum dicendi genus, ita etiam sophistarum (imprimis veteres notare videtur) elocutionem imitandam et sectandam esse dicit, haud dubie utpote *περικαλλῶς τε*

1) Bernhardy, Grundr. d. gr. Litt. I p. 584: *Hilfsbücher des eleganten Stils;* quod ad rem, recte.

2) Hoc adiectivum in hoc sententiarum nexu quid sibi velit, non assequor: aut exspecto e contrario εὐτέχνων aut scribendum puto ἀτέχνως, quod adverbium in comparationibus saepius locum habet.

καὶ ποικίλως τὴν ἐξαγγελίαν ἠσκημένων, ut legitur paulo antea (Sp. I 304, 25). Ceterum hoc loco (Sp. p. 305, 16 ∾ 20; W. 559, 12 ∾ 15) clare distinguuntur σοφισταὶ et ῥήτορες. In epitoma ex celebrati huius rhetoris operibus facta (Sp. I 327, 23) ex optima profecto observatione oriunda haec praecipiuntur: ὅτι χρὴ τὸν παραμυθούμενον μὴ μετὰ σοφιστικῆς τρανότητος, ἀλλὰ μετὰ συμπεπονθυίας λέγειν ἁπλότητος· οὐ γὰρ ῥητορικῶς ἀλλὰ θεραπευτικῶς ἔξεστι λέγειν, ubi inde explicandum est adiectivum σοφιστικός (promiscue, ut vides, usurpatum cum voce ῥητορικός), quod copiosae et illuminatae orationis ambagibus, si qui alii, epidictici illi artifices gloriabantur.

Deinde in Menandri Laodicei commentario de epidicticis orationibus diserte distinguuntur sophistarum orationes vere epidicticae ab imitationibus civilium orationum, quas μελέτας nuncupatas in scholis studiose iam antiquitus eos meditatos esse (cf. supra p. 221 c. adn. 2) notum est, cum dicit (Sp. III 331, 16; W. IX 128): ἃς γὰρ ἐπιδείξεις λόγων πολιτικῶν οἱ σοφισταὶ καλούμενοι ποιοῦνται, μελέτην ἀγώνων εἶναί φαμεν, οὐκ ἐπίδειξιν [1]). Apud eundem priores illi sophistae οἱ πάλαι σοφισταὶ vocantur Sp. III 332, 27 (W. IX 131): καὶ τῶν ἄλων καὶ τῶν τοιούτων ἤδη τινὲς τῶν πάλαι σοφιστῶν ἐπαίνους συνέγραψαν. Denique ex locutione ῥήτορες, σοφισταί, γεωμέτραι (Sp. III 364, 15; W. IX 206) concludendum etiam hunc ῥήτορας civiles, σοφιστὰς epidicticos oratores vocare.

---

1) Vocem ἐπίδειξις his temporibus, quantum scio, vix alius rhetor praeter Menandrum tam angustis finibus circumscriptam de solis laudationibus et vituperationibus (Sp. III 331, 8; W. IX 128, 4) adhibuit. Servavit Menander eum sensum vocis, quo ab Aristotele technice primum de tertio genere usurpata invenitur; is enim ἐπιδεικτικὸν γένος non intellegit nisi de laudatione et vituperatione (cf. Aristot. rhet. p. 1358^b 12. 18; 1359^a 17; 1391^b 33 ∾ 1392^a 5; 1396^a 12 ∾ 16. 26. 29; 1399^a 12; 1416^b 27; 1418^a 33). Plerique rhetores non accurate his terminis servatis notione ἐπίδειξις passim in universum utuntur de orationibus sive συγγράμμασιν ad ostentationem, non ad solam contentionum veritatem atque utilitatem factis. (cf. supra p. 213 adn. 1 et Quintil. inst. III 4, 13.)

In altero, quem vulgo eidem adscripsimus Menandro, de epidicticis orationibus tractatu verba (Sp. III 411, 29; W. IX 279): *γένοιτο δ' ἂν καὶ ἀπὸ λέξεως ἐπιτετηδευμένης καὶ κεκαλλωπισμένης χάρις ἐν λόγῳ, οἷα ἐστὶν ἡ Πλάτωνος καὶ Ξενοφῶντος καὶ τῶν νεωτέρων, Δίωνος καὶ Φιλοστράτου καὶ τῶν σοφιστῶν, ὅσοι καὶ συντιθέναι τὸ συγγραφικὸν εἶδος* (cf. supra p. 178 adn. 2) *ἔδοξαν χαριέντως* iterum confirmant, quod maxime proprium sophistarum esse diximus, videlicet elocutionem arte politam, flosculis distinctam. Ex reliquis apud eundem sophistarum commemorationibus (Sp. III 418, 12. 393, 3. 388, 17 = W. IX 288. 254. 247) nihil novi addiscimus.

Adiungere his liceat locum rhetoricae, quae nomine Halicarnassensis Dionysii falso fertur (quam si tacitum quendam sensum secuti circa Menandri tempora simulque florem aetatis sophisticae natalem seu rectius natales egisse opinamur, a vero vix multo aberimus), dico p. 391, 13 R (c. X): *ταῦτα καὶ ἄλλα τοιαῦτα κεφάλαια, ἐν ταῖς τῶν σοφιστῶν διατριβαῖς εἰθισμένα ἀγωνίζεσθαι, φευκτέα, εἰ μέλλει τις πρὸς ἀλήθειαν ῥητορεύειν* (cf. p. 390, 3 R: *οἷς χρῶνται οἱ μελετῶντες, οὐκ ἂν χρησαμένων τῶν ὡς ἀληθῶς λεγόντων*), ubi magistros dicendi declamationibus occupatos notari patet; qui vel post ea, quae in appendice sum dicturus, Dionysii hoc caput esse credit, *χαιρέτω οἷς ἥδεται*, ut cum Ps. Longino loquar, addatque hoc argumentum iis, quae ad fulciendam nostram sententiam Dionysius supra porrexit. Altero loco, p. 375, 14 R, *σοφιστὰς* Ps. Dionysius ita commemorat, ut veteres sophistae a Platone perstricti intellegendi sint.

Himerius de se ipse confessus ecl. VII (p. 21, 12 Duebn.): *ἐγὼ καὶ σοφιστὴς ἐγενόμην παρ' ὑμῖν καὶ πατήρ· εἰ σοφιστὴς δεξιός, ὑμεῖς ἐπίστασθε· λέγω γὰρ ἀεί, καὶ τὴν ἐμὴν πολιτείαν ἔχει τὰ θέατρα* orationes in theatro habendas praecipuum sophistae negotium esse aperte dicit; nec minus or. VI 2 (p. 59, 21 Duebn.), ubi quaerit ex Philipporum civibus: *ἆρ' οὖν σοφιστὴς ἀφθογγότερος κύκνου φανήσεται καὶ σιωπῇ παραδραμεῖται πόλιν ἀρχαίαν;* et or. XXI 9 (p. 88, 46 Duebn.): *δοκεῖ δέ μοι καὶ ὁ Πρωτεὺς σοφιστής τις τοὺς λόγους δεινὸς γενό-*

μενος ... εἰς πολλὰς ἰδέας μερίσαι τοὺς λόγους (quae dixit fortasse Platonis memor Euthyd. p. 288 B), ne praeter necessitatem alios locos coacervem. — *Σοφιστικὰ διηγήματα* commemorantur apud eundem in fragmentis or. XXXII 1 (p. 103, 5 Duebn.), videlicet narrationes, quales accommodatae sophistis (e. g. Isocrati!) facile admittant artis demonstrationem.

Themistius ut revera philosophi potius quam sophistae nomine dignus est, ita plerumque ipse philosophum sese appellans vehementer adversatur iis, a quibus sophistis adnumeratur, id quod etiam apud alios sophistas observatur, velut Hermogenes a Philostrato sophistis attributus non nisi cum contemptu de iis loquitur coll. supra p. 249—252[1]); qua in re ex parte simile quid animadvertis atque apud Aristidem (cf. p. 248 sq.): videlicet in refellendis his calumniis demonstrat non talem se esse, quales suae aetatis sophistas depingit Plato, in quo ita habitabat, ut vel ex hoc Platonis totam de sophistis sententiam quamvis coartatam tamen integram promi posse iure nobis videamur supra (p. 208 n. 1) monuisse (cf. Them. p. 348, 30. 350, 22. 351, 2. 416, 16. 417, 7. 419, 8 ed. Dind.). De ipsis autem posterioribus sophistis ubi misso defensionis artificio vitataque et temporum et personarum confusione iudicium facit, *αἱμύλοι, κακοδαίμονες* (cf. p. 253 de usitato hoc sophistarum epitheto), *ἐπαίροντες, ἀσπαζόμενοι τοὺς θεωμένους ἐν θεάτροις καὶ πανηγύρεσιν, ᾄσματα ᾄδοντες μετὰ ἡδονῆς ὥσπερ Σειρῆνες* comparent (p. 412 Dind.), atque id orationis illecebris artificiosis et blandimentis, quibus multo discessisse eos Themistius dicit a Socraticae elocutionis simplici simul et efficaci genere.

Eunapius, qui exceptis Philostrati studiis ex instituto de sophistis egit, ad illustrandum ipsius vocis sophistae usum quamquam multa, tamen novi nihil affert. Ut apud Philostratum ipsum vidimus, *ἡ σοφιστικὴ* ars epidictica inclusa docendi professione dicitur p. 487, 34. 493, 21. 40 ed. Boiss. a. 1878; *ἡ σοφιστικὴ διατριβὴ* (usitata Philodemo locutio) valet de sophistarum usu scholastico p. 485, 46; *τόνος σοφι-*

1) Cf. Synes. Dion. p. 36 P et E. Rohde mus. Rhen. vol. XLI p. 186.

στικὸς et πνεῦμα de eo, qui desideratur in epidicticis orationibus sono atque spiritu, legitur p. 497, 3.

Denique ex Synesio duos nolui neglegere locos. In Dione enim disiungit Chrysostomi σοφιστικὰς ὑποθέσεις et πολιτικάς (p. 39 P)[1]), unde egregie illustratur distinctio illa saepius a nobis exemplis demonstrata, quamquam hoc potissimum loco vocem πολιτικὸς maluerim ex Isocratis usu intellegere, velut omnino Isocrates cum nullo aptius mihi videtur comparari quam cum Dione. Idem Synesius p. 36 P verba ὑπόθεσιν μετακεχειρισμένην σοφιστικῶς explicat: τουτέστι λαμπρῶς (λαμυρῶς Dind., quod risum mihi movit) ἀπηγγελμένην καὶ δεξιῶς καὶ πολλὴν τὴν ἀφροδίτην ἐπαγομένην. ταύτῃ καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων, οὓς λέγοντες ἐκήλουν τῷ κάλλει τῶν ὀνομάτων, ἠξιοῦντο τῆς προσηγορίας τοῦ σοφιστοῦ. Item ut hoc loco vox σοφιστικῶς, nisi fallor, vox ῥητορικῶς accipienda p. 37 P: ὅς γε καὶ τὰς ῥητορικὰς τῶν ὑποθέσεων οὐκέτι ῥητορικῶς, ἀλλὰ πολιτικῶς[2]) (simpliciter, magis ieiune) μετεχειρίσατο. Prorsus igitur — ne repetam, quae adnotavi ex Dione p. 241 adn. 2 — probatam vides, quam ipsi probavimus, adiectivi σοφιστικὸς explicationem.

Ad finem longi, Iuppiter, et laboriosi itineris iam pervenimus. Nam ut ipso quinti saeculi exitu sophistica paulatim evanuisse videtur, ita ne digna quidem apud posteriores (quorum ex numero Phoebammonem, Nicolaum sophistam, Zonaeum, Gregorium Corinthium, Polybium Sardianum nimia fortasse indulgentia passim respexi) inveni, quibus eam, quam persecutus sum ab incunabulis usque ad senectutem, notionem amplius illustrandam putarem. Satis enim puto esse demonstratum, sophistae nomen hac aetate usur-

1) v. supra p. 199 c. adn. 2.

2) Ne putaveris sollemnem hanc disiunctionem terminorum πολιτικῶς et ῥητορικῶς esse. Nos eam invenimus apud Aristot. art. poet. p. 1450^{b} 6 (v. supra p. 145), neque utique licet negare rationem quandam inter hunc Synesii philosophi Platonici usum et illum Aristotelis interesse. Praeterea huc conferendus est locus Diog. Laert. supra laud. p. 142 adn. 1, quo πολιτικῶς et ῥητορικῶς disiunguntur; quo loco, si modo meam mutationem accipis, prorsus eandem habes distinguendi rationem.

pari de iis epidicticis oratoribus, qui totum studium in pulchritudine illuminatae omni modo elocutionis et vanae sententiarum nitore ac tumore consumunt simulque artem magis exemplis propositis quam per regulas tradere student, cui substantivi significationi prorsus convenit vis adiectivi *σοφιστικός*.

Iam ut ad totam, quam emensi sumus, viam oculos referamus, haec fere statuenda mihi videntur: Usque ad saeculi a. Chr. n. quarti exitum sophistarum nomen doctores illos omnis civilis sapientiae significat, atque ita quidem, ut ii ex hoc numero, qui imprimis rhetoricae docendae operam navant, una comprehendantur, per se vero ac nude positum vel, quod dicimus, technice nomen sophistae sive solum artis magistrum sive epidicticum oratorem notare testimoniis non potuerit demonstrari. Apud Epicurum primum ac fortasse proprio huius sectae more nomen sophistae in regnum quasi rhetoricae ita transiit, ut deposita latiore illa potestate acceptaque angustiore vi technice epidicticarum orationum artifex docendae simul arti addictus nuncupetur *σοφιστής*, opposito, qui *πολιτικὸς* audit, oratore civili. Hic usus haud dubie perduravit apud horti philosophos, probatus etiam, quantum ex voluminibus Herculanensibus videmus, eorum adversariis, ad Philodemi tempora; quamquam etiam amplius per interiectum temporis spatium — quod propter fontium huius aetatis inopiam certo demonstrari nequit — hanc termini usurpationem vagatam esse non est cur negemus. Strabonis autem Dionysiique imprimis et eorum, qui post eum usque ad mediam primi p. Chr. n. saeculi partem exstiterunt in rhetorica disciplina, scriptorum satis multis locis — quibus dempseris, spero, nullum, addideris fortasse plures — discimus his ipsis temporibus sophistis potissimum per se quasi propriam possessionem attribui simpliciter artem epidicticam et technicam rhetoricae tractationem, ut et artificiosus orator et artis doctor proprio nomine *σοφιστοῦ* notetur, adiectivum *σοφιστικὸς* de rhetoricis rebus adhibitum servato Epicureorum usu idem valeat atque ʻarte factum, ad ostentationem delecta-

tionemque paratum'. Tum ipsa non tam primum nascente, quam subito temporum condicione ingeniorumque quodam aucto impetu magnum incrementum faciente epidictica dicendi arte, inde a posteriore primi p. Chr. n. saeculi dimidio sophistae illi, quos cum veteribus auctoribus consentientes proprie 'posteriores' dicere consuevimus, totum huius vocis usum sibi vindicant, ut cum iis eorumque professione notiones σοφιστὴς et σοφιστικὸς prorsus sint coniunctae; atque ea vi et significatione, quam adiectivum σοφιστικὸς ab horum hominum indole eorumque orationum natura duxit (id est: 'arte comparatum, ad orationis pulchritudinem ornatumque, saepius inanem, factum, ostentationi destinatum', quem usum ab illo post Epicuri tempora observatum non genere ipso, sed frequentia solum et ambitu distare apertum est), etiam ab artium scriptoribus de technicis rebus adhibitum est, opposita haud raro notione πολιτικός.

Vides igitur, nam ne hoc quidem nolui addere, non satis recta seu rei intellegentia seu elocutione uti eos [1], qui dicant posteriores sophistas nomen traxisse a primis illis quinti et quarti saeculorum sophistis, quod ita plerumque significant, ut dicant: '*die neuen Sophisten knüpften an die älteren an*'. Tale enim quid, linguarum leges et consue-

1) Non affero nisi paucos: Meinersius eius, quem p. 204 laudavimus, libri p. 227: *Lächerlich ist es endlich, den Aeschines zum Haupte der jüngeren Sophisten zu machen, da dieser Name keinem Redner vom Lysias bis auf Christi Geburt gegeben, sondern erst im 1. u. 2. Jahrh. nach Chr. 'erneuert' worden ist;* quae de usu vocis σοφιστὴς Meinersius dicit l. l. p. 224 i.—227, pleraque perversa sunt. — Bernhardy (Grdr. d. gr. Litt. I p. 594): *Es war schon ein grofser Irrtum zu glauben, der Name* σοφιστὴς *sei niemals aufser Umlauf gekommen* (quae dicit, ni fallor, contra Westermannum, Gesch. d. Beredskt. I p. 201 n. 14) ... *im Gegenteil war diese Benennung auf litterarischem Gebiete mit den alten Sophisten erloschen ... sie kehrt zuerst bei Dio Chrys. wieder.* — Christius (Gr. Litt. gesch. p. 592): *An diese 2. Art der Sophisten (wie Gorgias u. Thrasym.) knüpfte die neue Sophistik an.* — Rohdius (Gr. Roman p. 291): *Anknüpfend an jene erste Blütezeit kunstmäfsiger Redeübung ... nannte sich dieser späte Herbstflor der Beredtsamkeit 'die zweite Sophistik'* (meliora docet Rohdius ibid. p. 293 et p. 293 adn. 2). — Kaibelius (Herm. XX 509): *sie schliefst eng an die alte Sophistik an.*

tudinem si spectas, per se minime est consentaneum. Nos vero vidimus numquam — ut imaginem teneam — filum fuisse discissum, immo posteriorum sophistarum nomen multo abest ut idem valeat atque id, quod Protagoras eiusque aequales ac socii sibi vindicarunt quoque ab eiusdem temporis auctoribus sive honoris sive convicii causa appellati sunt. Rectius profecto et rebus convenientius dicemus ad posteriores sophistas vocem σοφιστὴς ea vi atque significatione transiisse, qua post exitum quarti saeculi usurpari coepta est quaque in usu esse usque ad ipsorum, quos vocamus, posteriorum sophistarum dies numquam desiit. Hoc autem tempore servatis iis, quae huius alterius sophistae ab Epicuro appellati semper propria fuerant, tantum incrementum fecit ipsa sophistica vel epidictica ars, ut propter multo frequentiorem usum quasi denuo ad lucem emersisse multis per errorem visas esse has notiones non ita possimus mirari.

Iam nova his expositis eaque, quantum intellego, non nullius gravitatis subsidia praesto sunt ad diiudicandam illam dissensionem quae nescio utrum fuerit an sit inter Kaibelium et Rohdium. Contra Rohdii enim sententiam (Griech. Rom. p. 290 n. 1) in Hermae vol. XX p. 507—513 tria potissimum, ut distincta pronuntiem, posuit Kaibelius: primum oppositas esse inter se alteram sophisticam et Asiaticorum rhetorum rationem[1]), secundum Dionysium utpote Atticae eloquentiae studentem artissimo vinculo coniungi cum altera sophistica[2]), tertium magistram fuisse alteram sophisticam cuiusvis scientiae, non solum rhetoricae et artis epidicticae.[3]) Nunc huius quaestionis fundamenta non mediocriter mota esse nemo non

1) l. l. p. 508 *zwischen Asianern und Sophisten besteht nicht nur keinerlei Verwandtschaft, sondern ein bewufster Gegensatz.*

2) l. l. p. 513 *Es scheint mir unbestreitbar, dafs Dionys mit seinen atticistischen Bestrebungen in den allerengsten Zusammenhang mit der zweiten Sophistik gesetzt werden mufs.*

3) l. l. p. 508 *Wer die (zweiten) Sophisten nur für Lehrer der Rhetorik und für Prunkredner auf der Wanderschaft hält, der erklärt ihr ungeheures Ansehen nur zum Teil,* et p. 509 *Sie waren, was ihr Name*

videt, et ob id ipsum difficile est convenienter et breviter simul Kaibelio respondere: verumtamen conemur haec proposita ita examinare, ut quasi normam arbitrii ea sumamus, quae exposuimus, et imprimis illud respiciamus semper fuisse inde ab Epicuri aetate genus quoddam epidicticorum oratorum rhetoricaeque doctorum, quod sophistarum nomine appellabatur; a quo nullo pacto disiungendum est genus, quod dicimus, posteriorum sophistarum. Atque haec quidem mihi censenda visa sunt:

I) Non fuerunt oppositae altera sophistica et Asiaticorum rhetorum ratio, sed Asiaticorum grex non est nisi species quaedam universi illius epidicticorum oratorum rhetoricaeque doctorum generis, quod inde ab Epicuro hoc nomine numquam non fuit appellatum et cuius ipsi quoque sunt, quos proprie appellare solemus iuniores sophistas. Philodemus enim a sophistis Hegesiam non distare, sed vel omnia, quae eorum sunt propria, prae se ferre diserte dicit (v. supra p. 224), et Dionysius Halicarnassensis, qui voce σοφιστὴς eo, quo modo diximus, sensu utitur, hoc potissimum nomine quasi proprio iterum iterumque Hegesiam appellat (v. supra p. 235 c. adn. 1). Veteribus igitur criticis iisque hac in re locupletissimis testibus sophistae non aliter Hegesias et Asiani visi sunt, quam sophistae fuerunt et nobis dicuntur ii, quos posteriores ferimus.

II) Deinde Dionysium Halicarnassensem certum est quam maxime abhorruisse a sophistarum ratione, cum, ubicumque (praeter eos locos, ubi τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ θαυμαζομένους et primos illos sophistas denotat, v. supra p. 234 sq.) totum hoc et universum genus respiciens nomen sophistarum adhibet, non nisi cum contemptu et indignatione eo utatur; ea autem ratio, quae intercedit inter Asiaticos rhetores et Dionysium, i. e. oppositio studiorumque diversitas vel maxima (cf. p. 445—451 R et libri de comp. verb. c. 18 p. 244 sqq. Sch. et al.), nullo iure disiungitur ab ea, quae intercedit inter universos sophistas et Dionysium, quippe cum Dionysio ipsi sophistae et Asiatici rhetores minime diversi visi sint. Cum vero po-

sagt, Lehrer alles Wissens, und die Rhetorik war nur der Zauberstab, „der die Schätze der Weisheit heben konnte“. (?).

steriores sophistae generatim non secernendi sint ab iis, quos Dionysius dicit, sed sint iidem, minime licet dicere cum Kaibelio: '*D. Hal. mit seinen atticistischen Bestrebungen mufs in den allerengsten Zusammenhang mit der zweiten Sophistik gebracht werden*'. Dionysius certe nihil minus expetivit quam ut suis studiis sophistis faveret; illud me concedere, quod magna cum restrictione Rohdius concessit in mus. Rhen. p. 172, per se patet; interdum enim vel ab adversariis adversarii quaedam mutuantur.

III) De tertia, quam proposuit Kaibelius, sententia multo graviora et magis necessaria argumenta ex rebus ipsis personisque in censum vocatis cum Rohdio petuntur, quam ex nominis vi et usu. Nihilo tamen setius etiam de his respondere nostrum est, quia Kaibelius ipse (p. 509 l. l.) dicit: '*sie waren, was ihr Name sagt, Lehrer alles Wissens*'. Iam illud mihi videor demonstrasse de alteris, qui vocantur, sophistis non esse renovatum nomen veterum sophistarum ampliore sensu eorum aequalibus usurpatum, sed sua sponte neque quoquam consulto hoc nomen iterum inveniente seu restituente transiisse ad hos posteriores sophistas hanc appellationem eo sensu, quo epidicticum rhetorem rhetoricaeque doctorem solum post Epicuri dies insignit. Ergo nomen quidem sophistae de alteris sophistis adhibitum nihil dicere vult nisi rhetoricum artificem et magistrum, quae re vera fuit duplex horum hominum professio.

Improbantur igitur vel argumentis a nominis usu repetitis Kaibelii sententiae. Ex altera parte prorsus probantur et, si cui incerta visa sunt, certa, spero, fient, quae Rohdius vir doctissimus praeclare et tetigit in eleganti libro (Gr. Rom. p. 290 adn. 1) et defendit in mus. Rhen. vol. XLI p. 170 sqq.; quae quidem eis sunt contraria omnibus, quae Kaibelio visa sunt; quamquam secundum ea, quae probare suscepimus, vel haec paulo alia ratione excipiemus et perspiciemus.

Haec mea auxilia, quamquam Rohdio veniunt proelio feliciter iam pugnato, tamen non inutilia fore spero ad complendam victoriam.

APPENDIX,

qua quaeritur, num sint Dionysio Halicarnassensi tribuenda artis rhetoricae, quae eius nomen prae se fert, capita VIII IX X XI.

Ut huius artis etiam capita X et XI, a Blassio[1] (et Roesslero)[2] vere Dionysii esse putata, Halicarnassensi abiudicaret, qui optime de Dionysio meruit, leves quasdam stili differentias protulit, quibus, quia ad dicendi usum non technicum tantum spectant, vix quisquam magnam vim tribuerit[3], dico L. Sadéeum in quaest. de Dion. Hal. script. rhet. crit. (Argentor. 1878 p. 29—32). Miror Sadéeum, qui Dionysii technologiam satis compertam se habere per totum librum luculenter testatur, non protulisse multo graviora, quae quidem ad promovendam molestam paene quaestionem mea sententia aliquid valent. Nos vero, quia Roessler (l. l. p. 10 sq.) et, qui mutata ex parte priore sententia (l. l. p. 24 sqq.) ei assensus est, Blassius (in philol. Anz. V p. 353 sq.) praeter cap. X et XI etiam capita VIII et IX Dionysio vindicarunt, in hac re tractanda ita a Sadéeo discedemus, ut capita VIII IX X XI pariter respiciamus. Habeo haec, quae dicam:

I) Apud Ps. Dionysium in c. X p. 388, 17. p. 390, 6. p. 391, 12 R, in c. VIII p. 285, 1. 296, 8. 11. 297, 9 bis, in c. IX p. 323, 5 vox ἰδέα usurpatur ad significanda technice rhetoricae tria genera. Vox γένος in omnibus his tractatibus nusquam ita occurrit, ut hoc munere fungatur; vox εἶδος,

1) De Dionysii Halic. scriptis rhetoricis, Bonnae 1863.

2) Dion. Hal. scriptorum rhet. fragmenta coll. disp. praef. est C. Theod. Roessler, Lips. 1873.

3) Nimium igitur his mihi videtur tribuisse Usener in Dion. Hal. librorum de imit. reliquiis p. 5 sq.

quae apud omnes scriptores passim promiscue adhibetur cum voce ἰδέα (cf. Platonem), substituitur in c. VIII p. 295, 8. Dionysius Aristotelem secutus semper utitur termino *γένος*: p. 488, 2. 5. 565, 3. 525, 11. 588, 8. His in terminis in duas classes facili opera dignoscendas rhetores discedunt, ita ut e. g. Aristoteles (p. 1358ª 36 contra hoc non facit, cf. Roemerum, art. rhet. ad p. 1358ª 36, quem improbo)[1]), auctor ad Alexandrum, Dion. Hal., auct. ad Her., Cicero (de inv.; cf. Quintil. III 3, 15), Quintilianus adhibeant voces *γένος* et genus. Quintilianus III 3 et 4 vocis εἶδος ne mentionem quidem facit. Ii autem, qui sequuntur, Hermogenes, Alexander Num., Rufus, Porphyrius, Nicolaus sophista, Sopater, Maximus Planudes, anonymi posteriores apud Walz. IV 27, 11 et 713, 5 utuntur constanter voce *εἶδος* vel *ἰδέα*, qua de re cf. Syrianum et anon. ap. Speng. *συναγ. τεχν.* p. 184 et 186 et Doxop. W. II 122 sq. et Georg. W. VI 515; vox *μέρη* invenitur apud Philodemum et Sextum emp. (cf. supra p. 253), 'partes' interdum dicit Quintilianus, dubium vero num technice. Ex hac collectione, cuius testimonia hic nolo afferre, apparet non esse Dionysii ac ne eius quidem temporis haec capita; atque ut profitear, quid sentiam: postquam paulum in rhetoribus versatus sum, mihi quidem hoc unum argumentum ad abiudicanda Dionysio haec capita satis videtur valere. Ceterum terminus *ἐγκωμιαστικὸς* in c. VIII p. 297, 8 et 299, 5 occurrit: haec vox omnino non exstat apud Dionysium, qui solos terminos *ἐπιδεικτικὸς* et *πανηγυρικὸς* agnoscit, cum vetustiore technologia, ut in omnibus, etiam in hac re concinens.

II) *κεφάλαια* apud Ps. Dionysium in c. X p. 390, 1. 3. 5. 391, 14 et in c. VIII p. 282, 15 sunt argumentationes sive argumenta (cf. Sop. W. V 25, 25, Maxim. W. V 393, 17, Marcell. W. IV 67, 29, qui omnes interpretantur Hermogenem,

---

1) Scholion, quod ad p. 1358ᵇ 7 in Cram. anecd. Par. I p. 251, 28 exstat: *τρία γένη τῆς ῥητορικῆς· ἀλλὰ μὴν ἄνω εἴδη εἶπε κτλ.* nihil demonstrat, nisi scholiastae temporibus hoc interpolamentum textui insertum fuisse et ipsum scholiastam in eo offendisse.

agnoscentem vel maxime hunc dicendi usum); porro κεφάλαια sunt, quae accuratius saepe τελικὰ κεφάλαια appellantur (τὸ δίκαιον, συμφέρον, καλόν, etiam ἡ δύναμις, i. e. quaestio num perfici quid possit, velut in Isocratis Philippo), in c. X p. 390, 9 sq. et in c. VIII p. 300, 7; denique in c. VIII p. 297, 14 et in c. IX p. 360, 1 κεφάλαια ἐπιταφίου eadem ratione vocantur ἔπαινος, θρῆνος, παραμυθία, et tum in c. VIII p. 298, 8. 12 ἐγκωμίου κεφάλαιον est ὁ τοῦ γένους λόγος et ἡ παραβολὴ καὶ τὸ ἐξετάζειν (= c. I p. 232, 14 sq. περὶ παραβολῶν καὶ συγκρίσεων, quae res raro commemoratur hac ratione a technographis!). Haec omnia alienissima sunt a Dionysii simplicitate, cui valent κεφάλαια: 1) partes narrationis, quae singillatim argumentis tractantur (p. 612, 2. 11. 14. 614, 17 R). 2) diversa capita, e quibus historicorum narrationes sive ipsius Dionysii libelli constant (p. 822, 8. 837, 9. 839, 1. 1100, 1 R. de comp. v. p. 16 Sch.). 3) summa rerum capita (p. 844, 2. 855, 10. 748, 5 R. de comp. v. p. 116 Sch.). 4) sententia (p. 886, 16 = κῶλον p. 886, 5), praeterea nihil.

III) κατασκευὴ apud Ps. Dionysium in c. X p. 381, 2 et 388, 7, in c. VIII p. 292, 4. 298, 6 et in c. IX p. 359, 11 est probatio, argumentatio, argumentum; in c. IX p. 321, 8 exstat κατασκευὴ τῶν κεφαλαίων, quod vere Hermogenianum esse nemo nescit, qui eum perlegit (v. Sp. II 206 = W. III 106 sq. et schol. W. V 393 sq. et VII 747 sq.), quod etiam Volkmannus docet ap. Iw. Muellerum II 471. κατασκευάζω porro est ‘argumentis firmo, probo’ in c. VIII 287, 3. 292, 8. 12. 295, 5, et, qui locus notabilis est, p. 303, 8 (τὰς αἰτίας λέγων . . . κατασκευάζει); item συγκατασκευάζειν in c. VIII p. 289, 2. 6. 295, 7. 288, 11. 282, 16 et in c. IX p. 359, 9. Haec abhorrent a Dionysii technologia, quamvis crebro ac varie voce κατασκευὴ utatur; Dion. p. 501, 3, quo solo loco sunt, qui hanc vim voci κατασκευὴ inesse opinentur, non intellegenda argumentatio, sed totius orationis (artificiosa et dolosa quodammodo) apparatio, institutio.[1])

1) Cf. A. Greilich, Dion. Halic. quibus vocab. ex artibus

IV) Ubi Dionysius dicit: προκατασκευή, προκατασκευάζεσθαι, Ps. Dionysium dicere προδιοίκησις, προδιοικεῖσθαι bene iam monuit Sadéeus l., l. p. 31; ego addam ne vocem quidem διοικεῖσθαι, διοίκησις, quae technice exstat apud Ps. Dion. in cap. X p. 388, 2. 10. 393, 12 et in c. IX p. 352, 14. 353, 4. 360, 12, inveniri apud verum Dionysium. — Vox ἀγωνίζεσθαι, i. e. 'argumentis probare' (= κατασκευάζειν), hoc speciali sensu non legitur apud Dionysium, exstat apud artis auctorem in c. IX p. 363, 8 et alibi, in c. X p. 391, 15. 379, 1. Derivandus mihi videtur haec usurpatio ex illo posterioris notae more, quo ἀγῶνες appellantur uno verbo probatio et refutatio (v. supra p. 196 n. 1 et p. 177 n. 1).

V) στοιχεῖα apud Ps. Dionysium in c. X constanti usu sunt partes orationis: p. 385, 16. 386, 1. Hae apud Dionysium audiunt ἰδέαι: p. 489, 1. 565, 4. 492, 6. 11. 494, 2. 615, 10. 1096, 8, sive (rarius) μέρη: p. 611, 9. 489, 3. Hic Dionysianus vocis ἰδέα usus ipse quoque admodum singularis fortasse ab Isocrate repetendus propter p. 489, 1—6 R; quid sit στοιχεῖον Dionysio, non est, quod hic addam; id certum, ei non esse στοιχεῖον partem orationis.

VI) Disiunctio, quae est inter πρᾶγμα et ἦθος in c. X p. 374, 1. 387, 4 et in c. XI p. 399, 10. 414, 7, nusquam invenitur apud Dionysium [1]), invenitur autem etiam in c. IX p. 360, 11, quod eo magis notandum, quia haec technica distributio perrara est (similis quaedam inter πραγματικὸν et παθητικὸν εἶδος apud Apsinem et Cornutum, conferas etiam Walz. rhet. Gr. IV 417, 12 et V 220, 20).

VII) κοινὸν et ἴδιον ἦθος disiungitur a Ps. Dionysio in c. X p. 375, 6 ∾ 8 et praecipue in c. XI p. 396, 17. 413, 13 sq.

---

ductis in scriptis rhetoricis usus sit 1886 p. 10 sqq., qui exempla ex Dionysio collegit et plerumque recte expedivit; non debebat probare Ernestium (lex. techn. Gr. p. 174) errantem in hoc Dionysii loco explanando et versionem Reiskii editioni additam, quae falsa est.

1) Spero neminem huc tracturum esse Dionysianam illam τῶν ἐντέχνων πίστεων distributionem (p. 494, 4 sqq.), scil. εἰς τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ πάθος καὶ τὸ ἦθος.

et in ipsis rebus tractandis. Hoc alienum a Dionysio, qui plerumque ne vocem quidem ἦθος hoc sensu adhibet (sed sensu ἐπιείκεια, commendatio per mores). Neque minus a vero Dionysio discedit illa disiunctio, qua singillatim tractantur ἦθος γνώμη τέχνη λέξις: qui Dionysium legit, satis compertum habet illum disiungere τὸ πραγματικὸν et λεκτικὸν μέρος (e. g. p. 861, 12 sqq. 896, 11. 930, 13. 1112, 15 ep. ad Pomp. c. 4, 1. 2, 13 epit. l. π. μιμ. c. 3, 2. de comp. v. p. 8 Sch. — p. 810, 5. 874, 8. ep. ad Pomp. c. 1, 10); communis autem haec disiungendi ratio est capitum X et XI (v. p. 373, 16 ∾ 377, 6 ∾ 378, 11 ∾ 382, 3. 394, 16 —; 396, 12. 14. 396, 16 ∾ 407, 7 ∾ 410, 15, ubi desideratur ὁ ἐπὶ τ. τ., ∾ 413, 1. 413, 12 sq.). Terminus πολλοστῶς εἰπεῖν (discernitur ποικίλως εἰπεῖν, in c. XI p. 412, 12. 13. 414, 8) Dionysio, qui talium terminorum mirum quantam habet varietatem, prorsus ignotus est (πολλοστὸν μέρος exstat p. 999, 17 R).

VIII) πολιτικὰ ὀνόματα apud Ps. Dionysium in c. X p. 384, 9 sqq. sunt, quae accommodata sunt civili elocutioni, i. e. neque quaesita nimis neque trita; huius usus apud Dionysium testimonium invenitur nullum.

IX) Verba artis in c. X p. 394, 10 καὶ μιμεῖται τὸν Δημοσθένην, οὐχ ὅτι Δημοσθενικῶς· καὶ τὸν Πλάτωνα ὁμοίως, καὶ τον Ὅμηρον valde mihi quidem olent doctrinam Hermogenis, qui hos tres viros technice et clare quasi tria suorum generum perfecta specimina in libro π. ἰδ. II 10 posuerat; cf. imprimis Sp. II 410, 2—4; W. III 380: οὐχ ὁ Δημοσθενικὸς ... οὐχ ὁ κάλλιστος πανηγυρικὸς ἢ Πλατωνικὸς ἢ Ὁμηρικός. In his vel eadem bipertitio trium membrorum.

X) Demosthenes in technicis rebus a Platone pendere dicitur a Ps. Dionysio in c. X p. 381, 14. 376, 7; hac de re in tanta copia librorum, quos de his composuit Dionysius, nihil exstat; et graviter, quantum eum cognovi, suspicor Halicarnassensem laturum esse, si hanc ei sententiam inculcaremus.

Mihi quidem non videtur opus esse plura quaeri seu potius adscribi — sunt enim singularia multa; ego, ut vides, ea

potius urgenda putavi, quae generaliter ad technologiam rhetoricam spectant. Ut pauca, quae singularia potius vocarim, tangam, mihi non est dubium, quin frequentissimus usus vocum *μέθοδος* et *μεθοδεύειν* (e. g. in c. VIII p. 282, 14. 283, 13. 284, 3. 285, 3. in c. IX p. 330, 12. 347, 7 in c. X p. 378, 14 *τὰς τῶν προτάσεων* (!) *μεθόδους*) revocandus sit ad Hermogenis sollemnem in libris de formis partitionem, ubi semper tractat *ἔννοιαν, μέθοδον*[1]*, λέξιν* (cf. Sp. II 269, 8; W. III 194): certe apud Dionysium hoc vocabulum non memini me legere nisi p. 855, 4: *μεθοδεύειν τὰς αὐξήσεις*. Neque vox *μεταχείρισις, μεταχειρίζεσθαι,* quae technice usurpatur a Ps. Dionysio in c. X p. 375, 1. 376, 14. 388, 15. 394, 10 et in cap. VIII p. 281, 5, usquam legitur in Dionysii genuinis libris: invenies eam in ceteris huius artis tractatibus, velut p. 248, 2, et, quod fortasse non est nullius momenti, apud Aristidem Sp. II 513, 7. 515, 11 (W. IX p. 411. 413) et apud Hermogenem Sp. II 259, 25. 260, 12. 27 et Ps. Menandrum Sp. III 399, 16. 412, 27. 419, 14. 428, 31. 434, 28. 435, 8.

Haec igitur me commovent, ut pro certo habeam huius artis capita VIII IX X XI non esse composita a Dionysio Halicarnassensi. Capita X et XI unius auctoris esse ut aliis, ita mihi quoque probabile videtur. Quid de auctore capitum VIII et IX iudicandum sit, hoc loco nolo inquirere.

1) Quod posuit Hermogenes pro Aristideo termino *σχῆμα*.

INDICES.

I. Loci scriptorum accuratius explanati.